

Avioliiton konfliktien kirkollinen kontrolli Sisä-Suomen seurakunnissa 1870-1923

Alina Kausamo

Pro gradu- tutkielma

Suomen historia

Historian ja etnologian laitos

Jyväskylän yliopisto

Kesäkuu 2017

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta – Faculty Humanistinen tiedekunta	Laitos – Department Historian ja etnologian laitos
Tekijä – Author Alina Kausamo	
Työn nimi – Title Avioliiton konfliktien kirkollinen kontrolli Sisä-Suomen seurakunnissa 1870-1923	
Oppiaine – Subject Suomen historia	Työn laji – Level Pro gradu -tutkielma
Aika – Month and year Kesäkuu 2017	Sivumäärä – Number of pages 84 + liitteet 2 sivua
Tiivistelmä – Abstract <p>Suomalaisessa yhteiskunnassa avioliitto nähtiin vuosisatojen ajan jumalallisena instituutiona. Kirkon valta avioliittoihin nähden oli suuri, sillä se vihki avioparit ja myönsi myös harvinaiset avioerot. Avioliitto oli yhteiskunnan yksi perusyksikkö, ja sen säilyvyys nähtiin koko yhteiskuntarauhan vuoksi välttämättömänä. Maallinen ja hengellinen esivalta pyrkivät ehkäisemään avioeroja niin kontrollin kuin lainsäädännön avulla.</p> <p>Tällä tutkielmalla pyrin selvittämään, minkälaista kontrollia riitaisat tai uskottomat aviopuolisot kohtasivat kirkon taholta vuoden 1869 kirkkolain myötä. Selvitän, mitä riitaisten aviopuolisoiden kontrollitoiminnassa kokonaisuudessaan tapahtui, minkälaista kirkon kontrolli oli luonteeltaan ja miten pariskunnat siihen suhtautuivat. Selvitän myös, minkälaisia sielunhoidollisia neuvoja kirkko pariskunnille antoi ja toimiko kirkkokuri aviosovun palauttamiseksi. Aikarajaukseni loppuu vuoden 1923 uskonnonvapauslakiin. Aikaisempi tutkimus on käsitellyt mm. kirkon kontrolliroolia ihmisten elämässä laajemmin, avioliiton ulkopuolista seksuaalisuutta, sukupuoliroolien esiintyvyyttä sekä avioeroja. Avio-ongelmien kirkollisesta kontrollista ei ole kuitenkaan tehty tarkempaa selvitystä.</p> <p>Lähteinä olen käyttänyt kirkollista arkisto- ja normiaineistoa. Päälähteinä on kirkkoneuvoston pöytäkirjat 11 seurakunnasta ja niistä löydetty 106 pariskunnan tapausta, joiden lisäksi käytän kinkeripäiväkirjoja, piispantarkastuksen pöytäkirjoja sekä ohjekirjoja maallikoille.</p> <p>Avioliiton konfliktit tulivat kirkollisen kontrollin piiriin juorujen, huhujen sekä maallikkotoimijoiden tarkkailun perusteella. Kinkerit toimivat usein ongelmien ilmiantokanavana. Hyvin harvoissa tapauksissa puoliso tuli itse kertomaan avio-ongelmistaan. Kirkkoneuvostoissa käsiteltiin ongelmia tarkemmin. Yleisimmät kirkkoneuvoston avio-ongelmien käsittelyaiheet olivat eripuraisuus, uskottomuus ja erillään asuminen. Seurakuntien kontrollitoiminta oli hyvin vaihtelevaa. Neuvoston edessä puolisoita kuulusteltiin, heitä neuvottiin kristillisen avio-opin mukaan ja sovintoon taipumattomille jaettiin varoituksia, harvemmin rankaistiin kirkollisten oikeuksien menetyksellä. Kirkon kontrollitoiminta herätti seurakuntalaisissa vältteleviä ja negatiivisia reaktioita, mutta myös nöyrää käytöstä oli havaittavissa.</p> <p>Kirkon puuttuminen avio-ongelmiin ei tuottanut useinkaan toivottua tulosta. Monet pariskuntien tilanteet olivat liian tulehtuneita, eikä kirkolla ollut keinoja saada sovintoa aikaiseksi. Saavutetutkaan sovinnot eivät usein olleet pelkästään kirkkoneuvoston toiminnan ansiota. Viimeistään 1900-luvun alussa kirkkokurin käyttö lopetettiin kannattamattomana.</p>	
Asiasanat – Keywords Avioliitto, avio-ongelma, konflikti, riitaisuus, Keski-Suomi, Sisä-Suomi, 1800-luku, 1900-luku, hylkääminen, aviorikos, avioero, sosiaalinen kontrolli, kirkkokuri, kirkollinen kontrolli	
Säilytyspaikka – Depository Jyväskylän yliopiston JYX-tietokanta	
Muita tietoja – Additional information	

1. Johdanto.....	1
1.1 Avioliitto ja kirkollinen kontrolli.....	1
1.2 Aikaisempi tutkimus.....	4
1.3 Tiedonhankinta ja lähteet.....	8
1.4 Rajaus ja tutkimustehtävä.....	11
2. Kirkko, avioliitto ja kontrolli.....	14
2.1 Kirkon muuttuva asema.....	14
2.2 Avioliittokäsityksen murros.....	18
2.3 Kirkollinen kontrolli paikallisseurakunnissa.....	23
3. Pariskunnat ja kirkollinen kontrolli.....	27
3.1 Ongelmat tulevat ilmi.....	28
3.2 Kirkkoneuvosto aviorauhan valvojana.....	31
3.3 Pariskuntien suhtautuminen kontrolliin.....	37
4. Esille tulleet konfliktit.....	41
4.1 ”Eripura”.....	41
4.2 Uskottomuus.....	45
4.3 Erillään asuminen.....	50
5. Toimenpiteet ja kontrollin lopputulokset.....	56
5.1 Kirkkolain soveltaminen.....	56
5.2 Neuvoja vai nuhteita.....	61
5.3 Sovittelun tulokset.....	66
6. Päätäntö.....	72
7. Lähdeluettelo.....	79
8. Liitteet.....	85

1. Johdanto

1.1 Avioliitto ja kirkollinen kontrolli

”Haureliaisuus suuressa määrässä kalvaa kansan siveellisiä juuria. Eikä tämä mätähaava ole olemassa vain naimattomissa, vaan naineissakin. Avioliiton pyhyden tunne on monen aviokumppanin povesta vallan kadonnut. Tämmöisiä on minullakin ollut muutamia varotettavana ja nuhdeltavana ja vielä useampia on minun tiedossani, joita en ole vielä ole ollut tilaisuudessa kohdata.”¹

Korpilahden tuore kirkkoherra esitti piispantarkastuksessa näin näkemyksiään seurakuntansa siveellisestä tilasta. Muiden siveysrikkeiden ohella kirkkoherraa huoletti uskottomat ja riitaiset aviopuolisot. Korpilahden kirkkoherra ei ollut ainoa hengenmies, jota suomalaisten aviopuolisoiden väliset ongelmat koskettivat. 1800-luvulla kirkon tehtävä oli valvoa, varoittaa ja rangaista aviopareja, jotka elivät kirkon avioliitonäkemyksen vastaisesti. Luterilainen kirkko ja sen opetukset olivat keskeinen vaikuttaja kansalaisten avioliittokäsityksissä.² Luterilaisen avioliittokäsityksen mukaan onnellinen avioliitto oli mahdollinen, mikäli ihminen luottaa jumalaan ja hänen tarkoituksiinsa. Avioliiton perustana on tahto rakastaa niin hyvinä kuin huonoina päivinä aina kuolemaan asti.³ Kirkko opetti, että liiton tarkoituksena on miehen ja naisen keskinäinen rakkaus, suvunjatkaaminen ja pahan välttäminen. Avioliitto oli alkuperältään jumalallinen, elämänikäinen ja purkamaton instituutio.⁴ Siihen liittyi tiettyjä odotuksia, kuten elintason ja talouden ylläpito, seksuaalinen kanssakäyminen sekä jonkinlaiset vastavuoroiset tunteet. Kun liitto ajautui ongelmiin, syntyi ristiriita avioliittojen odotusten ja realiteettien välillä.⁵

1800-luvulla puolisojen väliset ongelmat eivät olleet vain pariskunnalle kuuluva yksityinen asia. Konfliktit koskivat koko yhteisöä ja niihin puututtiin ulkoapäin. Tämän opinnäytetyön tarkoituksena on tutkia, miten aviopuolisoiden välisiä konflikteja kontrolloitiin paikallis seurakunnissa, erityisesti kirkkoneuvostoissa. Aikarajaus alkaa vuodesta 1870, jolloin uutta vuoden 1869 kirkkolakia alettiin soveltaa. Laki loi kirkkoneuvostoille aiempaa vakiintuneemman

---

¹ Korpilahden piispantarkastuksen PK 1891.

² Räisänen 1995, 35.

³ Nieminen 1993, 26 - 27.

⁴ Räisänen 1995 35, 73 - 75.

⁵ Phillips 1988, 321-323.

aseman.⁶ Tarkastelu loppuu vuoteen 1923, jolloin säädettiin uskonnonvapauslaki. Se sinetöi viimeistään kirkon kontrolliaseman ihmisiin nähden: lain myötä kuka vain saattoi erota kirkosta liittymättä sen jälkeen toiseen uskontokuntaan.⁷ Tutkimastani yhdestätoista seurakunnasta löytyy yhteensä 106 pariskunnan tapausta, joita käsiteltiin kirkkoneuvostoissa. Kyseiset tapaukset ovat tutkimukseni keskiössä. Lisänä käytän muita aikakauden kirkollisia lähteitä.

Miesten kulttuurinen valta-asema oli tutkimanani aikakautena yhteiskunnan peruspilari. Dosentti Satu Lidmanin mukaan patriarkaaliseen hierarkiaan⁸ perustuu uskonnon, politiikan, ihmissuhteiden sekä vallan ja väkivallan tulkinnot.⁹ Myös kirkon rooli ihmisten elämässä on liitettävissä patriarkaalisuuden käsitteeseen. Patriarkaalisessa järjestyksessä miehen (pater) tehtävänä oli johtaa ryhmää, joka tässä yhteydessä on seurakunta. Aivan kuten isän rooli oli johtaa perhettä, kirkko hoiti ja valvoi seurakuntaansa. Suomen historian professori Petri Karonen toteaa artikkelissaan ”Moninainen patriarkaalisuus- normien ja käytäntöjen solmukohdat”, että on mahdollista kysyä, miten ”isän” ja hänen ”lastensa” vuorovaikutus toimi eri yhteisöissä ja tilanteissa. Konfliktitilanteita tutkimalla tehdään näkyväksi, analysoidaan ja peilataan patriarkaalista järjestystä. Oma tutkimukseni tarkastelee erityisesti esivallan (kirkko) ja alamaisen (seurakuntalainen) välistä patriarkaalista järjestystä.¹⁰

Sosiaalinen kontrolli on ihmisten välisten normien ja muiden käyttäytymistä säätelevien sopimusten toteutumisen valvomista. Kontrollin toteuttaminen on yleensä jaettu kahteen osa-alueeseen: Lähiyhteisö valvoo ihmisen käyttäytymistä jokapäiväisessä elämässään epävirallisen kontrollin puitteissa ilman järjestäytyneitä organisaatiota. Virallinen kontrolli taas perustuu lakeihin ja sitä toteuttaa erilaiset viranomaiset. Kirkon kontrollijärjestelmässä nämä kaksi yhdistyvät: Sen toiminta perustuu lakeihin ja sitä toteuttavat viranomaiset, kuten papit. Toisaalta kirkko oli myös yhteisön muodostama seurakunta. Seurakuntalaisten harjoittama epävirallinen kontrolli oli osa myös kirkon kontrollijärjestelmää. Järjestelmää onkin sanottu myös puoliviralliseksi.¹¹ Kirkon kontrollijärjestelmässä käytetään erityisesti termejä kirkkokuri ja kirkollinen kontrolli. Kirkkokuri

---

⁶ Saarimäki 2010, 30

⁷ Kirkkoneuvostojen toimintaa tutkinut Erkki Kaikkonen kysyy pro gradu -työssään, onko kirkkoneuvoston kontrollimahdollisuuksien tuntuva heikkeneminen näkyvissä jo ennen uskonnonvapauslakia 1923. Laillistiko lainsäädäntö muutenkin tosiasiallisesti aiemmin syntyneen tilanteen? Kaikkonen 1961, 2.

⁸ Patriarkaalisella hierarkialla tarkoitetaan naisten ja miesten sukupuolittuneita velvollisuuksia, jotka olivat ennalta määrättyjä, ihanteellisia sekä ”luonnollisia”. Palvelijat, lapset, vaimot ja alamaiset olivat alisteisia isäntään, aviomieheen, mieheen sekä esivaltaan nähden. Lidman 2015, 32.

⁹ Lidman 2015, 30-35.

¹⁰ Karonen 2002, 12-13.

¹¹ Hartikainen 2005, 29, 55.

tarkoittaa niitä toimenpiteitä, jotka perustuivat kirkkolain säädöksiin. Kirkollinen kontrolli on laajempi käsite, joka kattaa kirkon organisoiman, ennaltaehkäisyyn pyrkivän kristillissiveellisen elämän valvonnan.¹² Tässä tutkielmassa käsittelen laajasti kirkollista kontrollia suhteessa aviopareihin, sekä heitä kohtaan asetettuja kirkkokurin toimenpiteitä.

Professori Heikki Ylikangas toteaa, että puolisoiden yhteiselämä oli jopa sopuisempaa aikana, jolloin avioliitot perustettiin puolisoiden tuntematta toisiaan. Tämän hän perustelee sillä, että kaavamaiset ja ulkokohtaiset tekijät, joiden perusteella avioliitto muodostettiin, olivat myös avioelämän perusta. Puolisoiden luonteiden yhteensopivuus ei joutunut koetukselle, sillä aviomiehen edusmiehisuus ja isäntävalta esti henkisen yhteyden muodostumisen.¹³ Toisaalta avioliittojen konflikteja käsittelevä tutkimus on osoittanut, että konflikteja on avioliitoissa ollut läpi vuosisatojen. Kirkko ja esivalta asettivat avioliitoille ihanteita ja normeja, jotka toki muokkasivat ihmisten käytös- ja ajatusmalleja, mutta kotitalous ei ollut niin yksimielinen ja kiinteä kokonaisuus kuin mitä esivalta toivoi. Perheet hajosivat eri tavoin ja puolisoiden välillä oli ongelmia ja laiminlyöntiä.¹⁴ Toisaalta entisajan avioliitot on nähty joustavampana kokonaisuutena kuin nykyään: avioliittoja pidettiin kasassa ja liiton laiminlyöntiä kesti paremmin, sillä avioerojen saaminen oli vaikeampaa. Avioeroja tutkinut Roderick Phillips jopa toteaa, että odotukset avioliittoja kohtaan olivat mahdollisesti hyvinkin matalat.¹⁵ Oma tutkimukseni pyrkii selvittämään, minkälainen oli ristiriita kirkon odotusten ja avioliittojen realiteettien välillä.

Phillipsin mukaan entisaikojen virallisten avioerojen lisäksi on olemassa näkymättömämpi, epäinstitutionalisoitu muoto avioliittojen hajoamisesta. Siitä on vaikeampi löytää jälkiä, sillä se ei näy läheskään aina kirjoitetuissa lähteissä. On kuitenkin mahdollista pyrkiä selvittämään tätä epämääräisempää muotoa avioliittojen ongelmista.¹⁶ Tutkimuksessani tulee esille niin epävirallisesti hajonneita avioliittoja kuin arkipäiväisempää puolisojen välistä eripuraa. Myös avioerot tulevat olemaan esillä tässä tutkimuksessa, sillä eripuraa käsittelevä oli usein esiaste avioeron hakemiselle.

Perehtyminen tarkemmin avioliittojen konflikteihin avaa tutkijalle oven tavallisten ihmisten arjen säröihin ja luo tarkastelupintaa 1800-luvulla eläneen ihmisen elämään. Poikkeustapaukset

---

¹² Hartikainen 2005, 56-57.

¹³ Ylikangas 1968, 28.

¹⁴ Eilola 2002, 102-103 Frigren 2016, 37-38

¹⁵ Phillips 1988, 361-363.

¹⁶ Phillips 1988, 279-280, 316-321.

Konfliktien tarkastelu laajentaa tietämystä myös avioeroon johtaneista syistä, ja antaa näkökulmaa siihen, kuinka paljon ongelmia ulottui esivallan kontrollin piiriin. Sitä, kuinka paljon avioliiton konflikteja ns. pinnan alla oli, ei voi tutkija koskaan tarkkaan tietää. Perheiden arkielämästä ei yleensä jäänyt minkäänlaisia kirjallisia lähteitä, joiden valossa aihetta olisi mahdollista tutkia. Vuosisadan vaihteen perhe-elämä ei kuitenkaan ollut idyllistä ruusuilla tanssimista, vaikka avioerot tuona aikana harvinaisia olivatkin.¹⁷ Tutkimukseni pyrkii etsimään vastauksia siihen, miten avioliiton konflikteihin yhteisöllisesti puututtiin ja minkälaista kirkollista kontrollia pariskuntiin kohdistettiin. Sitä tarkastelemalla selviää myös, mitkä tilanteet aviopuolisoiden välillä herättivät ulkopuolisen kiinnostuksen, ja mitkä asiat nähtiin erityisen paheksuttavina avioliiton rikkeinä.¹⁸

1.2 Aikaisempi tutkimus

Pro graduni keskiössä on kirkon harjoittama kontrolli. Aihetta on tutkittu eri näkökulmista, ja erityisesti tarkasteluun olen ottanut avioliiton kontrollia sivuavia tutkimuksia. Pasi Saarimäen väitöskirjatutkimus ”Naimisen normit, käytännöt ja konfliktit. Esiaviollinen ja aviollinen seksuaalisuus 1800-luvun lopun keskisuomalaisella maaseudulla” (2010) käsittelee laajemmin sitä, miten maallinen ja kirkollinen esivalta sekä yhteisö säätelivät naimattomien ja naineiden ihmisten seksuaalista käyttäytymistä. Erityisesti naimisissa olevien ihmisten avioliiton sekä avioliiton ulkopuolisen seksuaalisuuden kontrollin näkökulmat ovat omaa aihettani lähellä, ja tutkimuksessani on käytetty samoja seurakuntia sekä aineistoja. Oma tutkimukseni antaa lisää näkökulmaa Saarimäen tutkimiin aiheisiin erityisesti avioliiton konfliktien kontrollin osalta: tarkastelen jo Saarimäen käsittelemiä aiheita avioliiton konfliktien käsittelystä tarkemmin. Kirkon ja seurakuntalaisen kohtaamista konfliktitilanteissa käsitellään myös kahdessa opinnäytetyössä. Maarit Hautakoski on käsitellyt laajasti paikallisyhteisön institutionaalista muutosta kirkollisen kontrollin heikentyessä tarkasteluajankohtanani pro gradussaan ”Kirkollisen yhtenäiskulttuurin mureneminen Halsualla ja Vetelissä 1800-luvun jälkipuoliskolla” (2007). Hanna-Leena Autio on tutkinut avioliittoa, perhetaloutta ja paikallisyhteisön kontrollia Ikaalisissa vuonna 1847. Kummankin opinnäytetyön näkökulmat ovat kirkon kontrollissa ja sen ilmenemisessä, ja aineistona on käytetty erityisesti kirkollista lähdeaineistoa. Pirita Frigrenin väitöskirja ”Kotisatamassa. Merimiesten vaimot, naisten toimijuus ja perheiden toimeentuloehdot 1800-luvun suomalaisessa

---

¹⁷ Mahkonen 1978, 104.

¹⁸ Österberg 1988, 146, Taussi-Sjöberg 1988, 46. Taussi-Sjöbergin mukaan kirkon asettama kontrolli tuotti tietoisuutta seurakuntalaisille siitä, mikä nähtiin kiellettyinä ja sallittuna toimintana.

rannikkokaupungissa” (2016) käsittelee myös merimiesperheiden avioliittojen konfliktien käsittelyä rannikkosuomalaisessa yhteisössä.

Kansainvälisessäkin tutkimuksessa avioliiton konfliktit ovat olleet kiinnostuksen aiheena: Joanne Baileyn tutkimus ”Unquiet lives. Marriage and marriage breakdown in England, 1660 - 1800” käsittelee englantilaista avioelämää ja sen kääntöpuolia. Bailey on käyttänyt työssään laajaa oikeudellista ja kirkollista lähdeaineistoa ja tutkinut yli tuhatta avioparia. Hän on pyrkinyt tutkimuksellaan tuomaan monisäikeisempää näkökulmaa avioliittoon, sukupuolirooleihin ja esimerkiksi naisen toimijuuteen konfliktitilanteissa ja rakentamaan laajaa näkökulmaa avio-ongelmien eri syistä. Ruotsin avio-ongelmien kirkollista käsittelyä on tutkinut Marja Taussi-Sjöberg teoksessaan ”Skiljas: trolovning, äktenskapoch skilsmässa i Norrland på 1800-talet” (1988) sekä Rosemarie Fiebranz artikkelissaan ”Marital conflict over the gender division of labour in agrarian households, Sweden 1750-1850” (2005). Taussi-Sjöberg tarkastelee avio- ja kihlaeroon johtaneita syitä ja niiden käsittelyä avioeroprosessissa. Fiebranz tarkastelee kirkkoneuvoston kokousta puolisoitten välisenä sekä pariskunnan ja kirkon välisenä neuvottelutilanteena, jossa käsiteltiin varsinkin puolisoitten roolia kotitaloudessa.

Riina Nuutinen tutkii pro gradussaan ”Avioero viritetty. Avioerot avio-ongelmien ratkaisuna Jämsässä vuosina 1890-1910” (2016) avioerojen taustalla vaikuttaneita avio-ongelmia Jämsässä. Nuutinen ikään kuin jatkaa tutkimuskentällä siitä rajauksesta, mihin oma tutkimukseni eroavien puolisoitten osalta jää: kirkon sanktioiden jälkeen mahdollinen eroasia siirtyi maallisen tuomion piiriin.¹⁹ Nuutisen aineistona ovat avioero-tapauksien tuomiokirjalähteet, ja kirkkoneuvoston pöytäkirjat on rajattu pois aineistosta. Kirkon näkökantoja näkyy kuitenkin aineiston sisältyvistä papintodistuksista. Avioero kytkeytyy läheisesti omaan tutkimukseeni, sillä juuri avioerojen ehkäisy oli kirkolle tärkeää. Suuri osa tutkimistani aviopareista tuskin päätyivät eroon²⁰, vaikka avioero oli osassa tapauksista läsnä. Avioeroa ei ollut tutkimani aikana helppo saada, ja oma tutkimusaiheeni antaa näkökulmaa siihen, kuinka paljon avioliittoja mahdollisesti kontrolloitiin ennen eroa, sekä miten muulla tavoin perhe saattoi rikkoontua. Sami Mahkonen on tutkinut avioerojen ja perheoikeuden historiaa teoksissaan ”Johdatus perheoikeuden historiaan” (1978) ja ”Avioero: tutkimus avioliittolain erosäännösten taustasta ja tarkoituksesta” (1980). Mahkonen teoksista saa tietoa avioerojen lainsäädännöllisestä sekä määrällisestä muutoksesta tutkimani aikakautena.

---

¹⁹ Nuutinen 2016, 5, 14-15, 24-25.

²⁰ Tämän työn laajuudessa ei ole mahdollista tutkia, päätyivätkö kyseiset avioliitot eroon. Avioerojen ollessa harvinaisia on kuitenkin arveltavissa, että avioeroon päädyttiin vain harvoissa tapauksissa.

Laajempi perspektiivi avioeroon löytyy Roderick Phillipsin avioeroja käsittelevästä teoksesta ”Putting asunder. A history of divorce in western society” (1988). Phillips on tutkinut avioeroja laajalla aikaperspektiivillä roomalaiskatolisesta ajasta 1980-luvulle saakka.

Tutkimukseni keskiössä on aviopari, joten avioliittoon liittyvä kirjallisuus on olennaista tutkimukseni kannalta. Armas Nieminen on tutkinut avioliitto- ja seksuaalikysymyksiä teoksessaan ”Taistelu sukupuolimoraalista. Avioliitto- ja seksuaalikysymyksiä suomalaisen hengenelämän ja yhteiskunnan murroksessa sääty-yhteiskunnan ajoilta 1910-luvulle” (1951). Teoksessa käsitellään sukupuolimoraalin muutosta 1800-luvulla. Arja-Liisa Räisänen on tutkinut suomalaisia avioliitto- ja seksuaalivalistusoppaita vuosilta 1865-1920 teoksessaan ”Onnellisen avioliiton ehdot”. Räisäsen teoksessa on käytetty myös kristillisiä oppaita. Kummatkin teokset antavat näkökulmia suomalaiseen avioliittoon ja avio-odotuksiin tutkimallani aikakaudella. Satu Lidmanin tutkimus ”Väkivaltakulttuurin perintö. Sukupuoli, asenteet ja historia” (2015) tutkii laajasti aviollista ja sukupuolittunutta väkivaltaa sekä puolisoiden välisiä valta-asemia 1500-luvulta nykypäivään. Hanna Kietäväinen-Sirén on tutkinut uuden ajan alun ihmisten kokemusta rakkaudesta väitöskirjassaan ”Erityinen ystävyys. Miehen ja naisen välinen rakkaus uuden ajan alun Suomessa (n.1650-1700) (2015). Tutkimuksessa tärkeässä osassa on avioliitto ja esivallan, esimerkiksi kirkon ylläpitämät normit ja valvonta aviorakkautta kohtaan. Niitä hän tarkastelee tunnehallinto – termin kautta. Tunnehallinto on eri normien, instituutioiden, rituaalien ja käytänteiden summa, joilla yhteiskunta pyrkii säätelemään ja normittamaan jäsentensä tunnemaailmaa ja tunnenormistoa.²¹ Kietäväinen-Sirén tutkii niin esivallan harjoittamaa virallista tunnehallintoa sekä yhteisön edustamaa tunnenormistoa uuden ajan alun Suomessa.

1600-1700-luvuille sijoittuvat tutkimukset avaavat näkökulmaa avioliittoon sekä kirkon kontrolliin. Anu Pylkkäsen teos ”Puoli vuodetta, lukot ja avaimet: nainen ja maatalous oikeuskäytännön valossa 1660-1710” (1990) painottaa erityisesti naisen asemaa sekä naiseen kohdistettua kontrollia ja vallankäyttöä avioliitossa. Tutkimuksessa käydään läpi myös puolisoiden suhteen käsittelyä kirkon lainsäädännössä, samoin kuin Jari Eilolan artikkelissa ”’Cuckoi päällä curjanakin, cana alla armaisnakin’ - patriarkalisuus, puolisoiden välinen suhde ja auktoriteettien muodostuminen.” (2002). Seppo Aalto on tutkinut seksuaalirikollisuuden yhteisöllistä, maallista ja kirkollista kontrollia 1600-luvun Suomessa teoksessa ”Kirkko ja kruunu siveellisyyden vartijoina. Seksuaalirikollisuus, esivalta ja yhteisö Porvoon kihlakunnassa 1621-1700” (1996). 1600-1700-

---

²¹ Kietäväinen-Sirén 2015, 57.

luville sijoittuvat tutkimukset ovat käyttökelpoisia vertailuaineistoja tarkasteltaessa 1800-luvun kirkollista kontrollia, sillä kirkollinen yhtenäiskulttuuri sekä ihmisten asenteet avioliittoa ja esivaltaa kohtaan muuttuivat tarkasteluajankohtanani hitaasti.

Tutkimani aikakausi oli kirkollisen tavan ja vaikutusvallan vähenemisen aikaa, ja pyrin tutkimuskirjallisuudella pohjustamaan kirkon muuttuvaa asemaa suomalaisissa seurakunnissa löytääkseni vertailukohtia omaan aiheeseeni. Mauri Mönkkönen on käsitellyt Keski-Suomen seurakuntaelämää ja kirkkoneuvostoja Mauno Jokipiin toimittamassa kirjassa ”Keski-Suomen historia 2” (1988). Hän on käynyt lähinnä kvantitatiivisesti läpi Keski-Suomen seurakunnissa esiintyviä siveydenhoidollisia toimenpiteitä. Hän on myös laskenut ja taulukoinut avioparien nuhtelut aikaväliltä 1870-1889. Mönkkönen ei ole kuitenkaan erityisemmin paneutunut avioparien nuhteluun. Artikkelista saan yleisempää tietoa Keski-Suomen alueen siveydenhoidosta ja sen muutoksesta tutkimallani aikakaudella. Kirkollisen tavan muutosta käsittelee tarkemmin Esko Hartikainen teoksessaan ”Heränneitä ja nukahtaneita: kulttuuri, kontrolli ja herätys 1800-luvun alun Liperissä”. Hartikainen käsittelee kirkollisen kontrollin yhteisöllistä merkitystä ja valtiokirkollisuuden toteutumista liperiläisessä elämänmenossa. Liperissä kirkon vallan heikkeneminen näkyi mm. herätysliikkeiden suosiossa. Paavo Kortekangas on tutkinut kirkollisen tavan ja kirkollisen kontrollin murenemistä 1800-1900-luvun murroksessa. Hänen kaksi tutkimustaan sijoittuvat Hämeen seudulle. Kirkkohistorioitsija Pentti Laasonen tutkimukset ja artikkelit pohjustavat kirkon asemaa ja toimintaa seurakunnissa tarkasteluajankohtanani.

Vaikka avioliiton konfliktit ja avioliitto on ollut viime vuosikymmeninä enenevässä määrin tutkimuksen kohteena, avioliittojen kirkollisen kontrollin tarkempaa analyysiä ei ole aiheesta tehty. Tutkimusten näkökulma on usein aviopareissa ja esimerkiksi sukupuoliroolien ilmentymisessä. Oma näkökulmani pysyy kirkon toiminnassa, vaikka avioparit ja heidän välinen konfliktinsa on myös suuressa osassa. Monet tutkimukset painottuvat myös avioeroon: ”pelkkien” konfliktien käsittelystä on vaikeampi saada tarkkaa otetta kuin avioeroista, sillä konfliktin määritelmä on häilyvä. Konfliktit ovat suurimmalta osin tapahtuneet lukittujen ovien sisällä ja varmasti koskettaneet useimpia aviopareja. Kun konfliktit tulevat julkiseksi, huomatuksi ja kontrolloiduksi, astutaan mielenkiintoisiin aihepiireihin, joihin historian tutkijan on mahdollista päästä lähteiden avulla käsiksi.

1.3 Tiedonhankinta ja lähteet

Alkuperäisaineistonani käytän kirkollisia lähteitä Keski-Suomen seurakunnista. Aikaisemman tutkimuksen perusteella alueella käsiteltiin riitaisia avioliittoja.²² Päälähteinäni ovat seurakuntien kirkkoneuvostojen pöytäkirjat. Ne ovat selkeästi informatiivisin lähde. Kirkkoneuvosto oli kirkonkokouksia valmisteleva ja sen päätöksiä toimeenpaneva hallintoelin. Sen tehtävänä oli esimerkiksi käyttää kristillistä siveydenhoitoa ja kirkkokuria seurakunnassa.²³ Jokaisesta kirkkoneuvoston kokouksesta kirjattiin pöytäkirja, jossa eriteltiin kokouksessa läpikäytyt asiat. Merkintätavat ovat kuitenkin vaihdelleet riippuen kirjaajasta - jotkut merkinnät ovat hyvinkin kuvaavia, toiset taas vain lyhyitä ilmoituksia.

Kinkeripäiväkirjat ja piispantarkastuksen pöytäkirjat toimivat sekundäärisinä arkistolähteinä, sillä niistä saatava informaatio on vähäistä ja satunnaista. Kyseisiä aineistoja käytän täydentämään käsitystä avio-ongelmien käsittelystä paikallisseurakunnan tasolla. Kinkeripäiväkirjoja merkittiin jokaisen kinkeritilaisuuden yhteydessä. Niihin on merkitty lasten ja aikuisten lukutaitotietojen lisäksi, onko kyseisellä kinkerialueella ollut jotain siveellistä rikettä. Näistä kohdista löytyy myös mainintoja avio-ongelmista. Piispantarkastuksen pöytäkirjat ovat piispan seurakuntien tarkastusmatkoilta tehtyjä, pitkiä asiakirjoja, joissa on myös käyty läpi seurakunnan siveellistä tilaa. Ne tulevat ilmi kirkkoherran piispalle selostamasta kertomuksesta seurakunnan tilasta. Piispa vastasi tarkastuksissaan näihin selontekoihin sekä antoi seurakunnalle ohjeita.

Pöytäkirjojen lisäksi käytän kirkollista normiaineistoa, joka antaa kuvaa siitä, miten kirkon olisi tullut toimia avioliiton konfliktitilanteissa. Ne selventävät, mitä kirkon ylätaso vaati ja toivoi kirkollisen kontrollin suhteen. Käytössäni on vuoden 1869 kirkkolaki, jonka avulla selvitän mitä kirkkolaki määräsi siveydenhoidosta ja avioliiton konfliktien hoidosta. Lisäksi käytän kahta ohjekirjaa, joita paikallisille kirkkoille ja maallikkohallinnoille jaettiin. ”Ohjeita maallikkotoimelle Porvoon hiippakunnan seurakunnissa: Porvoon tuomiokapitulin kiertokirjeitä” (1900) on näistä varhaisempi ohjekirja, joka syntyi kirjan johdannon mukaan Porvoon tuomiokapitulin tarpeesta saada kiertokirjeiden ohjeet yksiin kansiin ja kirkkokuria harjoittaville jaettavaksi.²⁴ Vuodelta 1907 käytän W.J.G. Ritoniemen kirjoittamaa ”Kirkkoneuvostonkäsikirjaa”, joka on tehty varta vasten

---

²² Mönkkönen toteaa, että kaikkein eniten Keski-Suomessa seurakunnallinen kuri puuttui miehen ja vaimon väliseen elämään. Mönkkönen 1988, 464. Kirkkoneuvostoissa käsitellyistä kuritapauksista on tehty kyseiseen teokseen myös taulukko, s.693.

²³ KL 1869 §331.

²⁴ Ohjeita maallikkotoimelle Porvoon hiippakunnan seurakunnissa 1900, 7-8.

kirkkoneuvoston siveydenhoitotyötä varten. Kumpaakin ohjekirjaa käytettiin ainakin osassa tässä tutkimuksessa tarkastelluissa seurakunnissa.

Ulkoisen lähdekritiikin kannalta kirkolliset lähteet ovat luotettavia. Ne ovat aikalaisasiakirjoja, laillisia pöytäkirjoja ja dokumentteja. Sisäisen lähdekritiikin kannalta tilanne ei ole näin yksinkertainen. Esimerkiksi piispantarkastuksen pöytäkirjat perustuvat kirkkoherran piispalle antamaan lausuntoon seurakunnan tilasta. Kertomusta on saatettu kaunistella ja epäkohtia jätetty kertomatta, mikäli kirkkoherra halusi luoda seurakunnastaan todellisuutta puhtoisemman kuvan. Lähteeni eivät myöskään anna suoraan ääntä itse aviopareille. Aviopareille antaa äänen kirkkoherra tai muu seurakunnan valtuutettu jäsen. Avioparit ikään kuin puhuvat kirkkoneuvoston suodattimen lävitse. Lähteiksi jäävät asiakirjat, jotka on kirjoitettu kirkon näkökulmasta. Toisaalta aviopuolisot ovat saattaneet itse neuvostojen edessä valehdella tai liioitella kertomiaan asioita. Jotkut merkinnät perustuvat myös pelkkiin huhuihin. Siksi ei olekaan tarkoituksenmukaista etsiä tarkkaa tietoa siitä todellisuudesta, missä avioparit elivät. Lähteet kuitenkin antavat tarkastelupintaa sille, millaisia ongelmia avioliitoissa sisäisen Suomen seurakunnissa tutkimanani aikakautena oli. Jotta lähteistä saa mahdollisimman tarkoituksenmukaista tietoa, on pyrittävä selvittämään lähteen taustalla olevia pyrkimyksiä ja katsomuksia sekä niitä tehtäviä, joita tekstillä on aikanaan ollut. Tämän jälkeen pystytään luomaan tulkintoja siitä, mitä menneisyydessä on tapahtunut. Joissain kohdissa tutkimusta on tehtävä hypoteettisia arvailuja vähäisen aineiston vuoksi.²⁵

Tulkinnat antavat kuitenkin vain yhden kuvan avioliitosta. Vaikka pyrin tuomaan esille uutta tietoa avioliiton konflikteista, ovat avioliitot aina yksilöllisiä eikä niistä voi suoraan lähteä rakentamaan tietynlaista yleistettävää mallia. Käyttäytymisessä ja asenteissa oli ja on aina ollut eroja ja se on ymmärrettävä lähtökohtaisesti, kun lähdetään tutkimaan ihmisten toimintaa ja suhteita.²⁶

Aikakauden avioliittojen ongelmakohtia koskevien johtopäätösten tekeminen aineistosta, joka on seurakunnittain hyvin vaihtelevaa ja usein epätarkkaakin, on hankalaa.²⁷ Kirkon käsittelyyn on lisäksi tullut ilmi luultavasti vain ääritapaukset tai ne satunnaiset tapaukset, jotka ovat sattuneet tulemaan kirkon kontrollikanavien tietoon. Kysymykseni ei ole niinkään, mitä ongelmia aviosuhteissa oli tai kuinka paljon niitä tosiasiaissa oli, vaan miten ne kirkon sisällä nähtiin ja kuvattiin. Siihen löytyy vastauksia vain tietystä, kirkkoneuvoston ja sen pöytäkirjan kirjottajan

---

²⁵ Phillips 1988, 381.

²⁶ Phillips 1988, 361.

²⁷ Phillips 1988, 395.

näkökulmasta. Hän on valinnut, mitä on pöytäkirjoihin kirjoittanut ja tutkija on hänen kirjoittamansa varassa.

Koska historian tutkimus tarkastelee todellisia, ennen eläneitä ihmisiä ja heidän elämäänsä, on tutkijan pohdittava henkilöiden nimien käyttöä tutkimuksessaan. Tutkimissani pöytäkirjoissa esiteltyjen ihmisten nimet ovat usein mainittu kokonaisuudessaan, mutta tässä tutkimuksessa häivytän sukunimet pois. Käytän etunimeä ja useimmissa tapauksissa myös sukunimen ensimmäistä kirjainta puhuessani esillä olevista henkilöistä. Kokonaisten nimien käyttö on historian tutkimuksessa kiistelty asia, mutta ainakaan tässä tapauksessa koko nimen esiintuonti ei tuo minkäänlaista lisäarvoa tutkimukselleni. Sukunimen peittäminen suojaa menneenä aikana eläneiden henkilöiden anonymiteettiä aiheessa, joka käsittelee henkilökohtaisia ja arkojakin elämäntilanteita.

Alkuperäisaineistojen tutkimiseen olen käyttänyt menetelmänä aineistolähtöistä sisällönanalyysiä. Sisällönanalyysi on terminä melko väljä ja monikäyttöinen. Se auttaa jäsentämään ja organisoimaan tutkittavaa materiaalia, josta on vielä tehtävä erikseen johtopäätökset.²⁸ Ensin olen päättänyt, mitä aineistostani olen halunnut käyttää. Tässä tapauksessa etsin tapauksia, joissa on mainittu avioliiton ongelmista. Valokuvattuani aineistot olen käynyt ne läpi ja luokitellut tutkimukselleni relevantit tiedot pelkistämällä taulukkomuotoon. Tämän jälkeen olen etsinyt ja ryhmitellyt aineistosta teemoja ja aiheita joita tutkimuksessani esittelen ja joista teen johtopäätökset.²⁹ Kvantitatiivisia menetelmiä olen käyttänyt laskiessani erilaisten riitatapausten määriä.

Tutkimukseni kuuluu sosiaalhistorian ja perhehistorian piiriin. Sosiaalhistoriassa historiaa tarkastellaan ihmisten yhteiskunnallisena tai yhteisöllisenä toimintana. Sosiaalhistoria käsittelee monta eri tutkimusalaa, mutta tässä tutkimuksessa käsitellään ihmisen suhdetta yhteiskunnan valtarakenteisiin (kirkolliseen esivaltaan).³⁰ Perhehistoriaan tutkimukseni kiinnittyy sikäli, että tutkimukseni keskiössä oleva aviopari muodosti perheen. Tutkimuksessani yhdistyy mikrotason tavallinen ihminen ja hänen tarinansa, joka toisaalta liittyy makrotason suurempaan ilmiöön, eli kirkolliseen kontrolliin.³¹ Tutkimalla avioparin välisiä konflikteja pääsen selvittämään perheen kokemushistoriaa. Perhettä voi tutkia ”kovilla menetelmillä” esimerkiksi taloudellisena yksikkönä.

---

²⁸ Tuomi & Sarajärvi 2009, 103 – 104.

²⁹ Tuomi & Sarajärvi 2009, 108 - 113.

³⁰ Haapala 1989, 18-19.

³¹ Häggman 1996, 68 - 69.

Sosiaalishistoriallinen lähestymistapa on kuitenkin kiinnostunut perhesuhteista ja ihmisten kokemusmaailmasta perheessä. Perheen kulttuurihistorian tutkimukseen kuuluu mm. miehen ja vaimon suhteet, avioitumistavat, sukupuolielämän normit, sukulaisuus ja vanhuuden historia. Historiantutkija etsii perhejärjestelmän muutoksia muuttuvissa olosuhteissa.³² Tutkimukseni lähtee kahdesta näkökulmasta: Selvitän puolisoitten kokemusmaailmaa avioliiton konflikteista, mutta tutkin sitä seurakunnan norminantajien kirjauksista käsin. Koska tutkimukseni painottuu kirkkoon ja sen toimintaan, se lisää myös kirkkohistoriallista tietoa.

1.4 Rajaus ja tutkimustehtävä

Tutkimuksella pyrin selvittämään, miten sekä millaisia avioliiton konflikteja käsiteltiin ja kontrolloitiin paikallisseurakunnissa. Tutkimuksessa tarkastelen miehen ja naisen välistä aviosuhdetta ja sen myötä esimerkiksi sukupuolieroja, mutta vahvin painotus on ensisijaisesti kirkon ja seurakuntalaisen välisessä suhteessa. Kyseessä ei ole tutkimus avioeroista, vaikka tutkimukseni kytkeytyykin avioeroihin: aineistooni ei esimerkiksi kuulu avioeron oikeuskäsittelypöytäkirjat, vaikka mitä luultavimmin osa tutkimistani puolisoista hakikin avioeroa. Käsittelenkin kaikkien avio-ongelmien esiintyvyyttä seurakuntaelimissä, enkä jatka tutkimaan sitä, kuinka usein pariskunnat päätyivät eroon. Kysymys on hedelmällinen esimerkiksi jatkotutkimuksen kannalta, mutta aineiston rajauksen vuoksi se jää pois. Mentaliteettihistorian dosentti Jari Eilola toteaa, että esiaviollisista suhteista kiinnijääneet saatettiin pakottaa haluamattaan avioliittoon ja tämä saattoi johtaa eripuraisiin avioliittoihin.³³ Mielenkiintoista olisikin selvittää löytyykö tutkimistani pariskunnista tällaisia tapauksia, mutta sekään ei ole tämän tutkimustehtävän puitteissa relevantti kysymys. Tutkimus käsittelee avioliitossa olevia pareja, joten rajaan pois mm. kihlaeroon pyrkivät pariskunnat tai pariskunnat, jotka niskoittelivat erimielisyyksien vuoksi vihille menossa. Myöskin muiden perheenjäsenten väliset kiistat on rajattu tutkimuksesta pois.³⁴ Vaikka avioliitto muodosti perheen ja sen yksi keskeinen tarkoitus oli lasten hankkiminen ja kasvatus, lapset ovat tutkimuksessani melko näkymättömässä roolissa. Se johtuu painotuksestani puolisoitten väliseen suhteeseen, mutta myös siitä, että aineistossa jälkikasvu on taka-alalla. Mainintoja heistä on vain muutamassa tapauksessa.³⁵

---

³² Haapala 1989, 75 - 77.

³³ Eilola 2002, 121.

³⁴ Jonas Liliequist on tutkinut lasten ja vanhempien välistä eripuraa niin kirkollisissa kuin maallisissa tuomioelimissä. Liliequist 2014, myös Lenhammar mainitsi tapauksen jossa tytär käyttäytyi vanhempiaan kohtaan huonosti ja joutui siitä kirkkoneuvoston eteen. Lenhammar 1994, 45. Myös omasta aineistostani löytyy mm. lasten ja vanhempien sekä talonväen välisiä riitoja, jotka on kuitenkin rajattu tutkimuksen ulkopuolelle.

³⁵ Häggman 1994, 157.

Alueellinen rajaus käsittää Sisä-Suomen kymmenen seurakuntaa: Jyväskylän, Jyväskylän maaseurakunnan, Karstulan, Keuruun, Kivijärven, Korpilahden, Luhangan, Multian, Pihlajaveden, Uuraisen ja Viitasaaren seurakunnat. Ne kuuluvat nykyisen Keski-Suomen alueelle, mutta tutkimani aikakautena ”Keski-Suomea” ei ollut hallinnollisesti olemassa. Suurin osa seurakunnista kuului Vaasan lääniin ja Porvoon hiippakuntaan.³⁶ Aluerajasta ei ole tehty niinkään alueellisesta näkökulmasta, vaan tapaukset ovat sattuneet tietyille joukolle ihmisiä, joiden piiri määritellään käyttämällä hyväksi alueellista rajaa. Tässä tapauksessa alue on Sisä-Suomen tietyt seurakunnat, jotka kuuluvat nykyisen Keski-Suomen alueelle.³⁷ Seurakuntia on monta, joten tiettyyn seurakuntaan tai tiettyihin pariskuntiin en tutkimuksessa paneudu tarkemmin.³⁸ Pyrinkin luomaan yleisempää selvitystä siitä, miten avioliittojen kontrolli eri seurakunnissa toimi.

Kaikki lähteet ovat kirkollisia aineistolähteitä. Pitämällä näkökulman niin avioparissa kuin kirkon valvontaväylissä pyrin luomaan tulkintaa siitä, miten kirkkokuri lopulta toimi ja miten siihen suhtauduttiin. Luku 2 on tutkimuskirjallisuuteen ja lakiaineistoon perustava, pohjustava luku. Tutkimukseni aikarajaus sijoittuu merkittävään aikakauteen, jolloin Suomen luterilaisen kirkon asema oli muuttumassa. Tätä kirkon muuttuvaa asemaa käyn läpi luvussa 2.1. Seuraavassa luvussa tarkastelen avioliiton ja avioeron historiaa ja muuttuvaa asemaa Suomessa. Luvussa 2.3 tarkastelen kirkollista kontrollia suomalaisessa yhteiskunnassa tutkimani aikakautena. Selvitän, miten kirkko vaikutti yleisemmin tavallisen ihmisen elämään ja mitä ihmisten käyttäytymisen kontrolloimiseen liittyviä lakeja ja normeja erityisesti kirkko asetti. Esittelen myös oman tutkimukseni kannalta tärkeimmät lakipykälät, joihin kirkollisten kontrollikanavien toiminta perustui.

Luvut 3, 4 ja 5 perustuvat alkuperäisaineistoihin. Luvussa 3.1 selvitän, miten avioliiton konflikteista saatiin tieto, eli mistä kontrolliprosessi alkoi. Miten konflikti tuotiin kirkollisten valvojien eteen? Ketkä saivat ongelmista vihiä? Miten valvonta toimi ja ilmiannettiin eripuraisia aviopuolisoita? Informatiivisimmat lähteeni löytyvät kirkkoneuvoston pöytäkirjoista ja tutkimukseni käsitteleekin laajimmin kirkkoneuvoston toimintaa konfliktikysymyksissä. Luvussa 3.2 pyrin luomaan kuvaa siitä, mitä kirkkoneuvoston edessä tapahtui ja miten neuvosto konkreettisesti toimi puolisoiden

---

³⁶ Kotilainen & Saarimäki 2013, 116. Luhanka kuului Porvoon hiippakuntaan vuoteen 1897 ja siitä eteenpäin vuoteen 1923 Savonlinnan hiippakuntaan. Pyykkö 1965, 316, 165.

³⁷ Renvall 1983, 263.

³⁸ Esimerkiksi Autio (2009) pro gradu käsittelee hyvin samanlaista aihetta, mutta pariskuntia on käsittelyssä vain 13. Autio esittelee pariskunnat, heidän sosiaalisen asemansa sekä tarkastelee tarkemmin heidän tilannettaan ja sen etenemistä. Autio 2009, 17-24.

kanssa. Vertailen seurakuntien toimintaa ja kirjaamistapoja, jotta saadaan selkeä kuvaus neuvostojen toiminnasta. Luvussa 3.3 näkökulma palautuu avioparille: Miten he suhtautuivat tähän kontrolliin? Jouduttiinko Keski-Suomessa käyttämään jopa nimismiestä puolisoiden kuultavaksi saattamiseksi vai suhtautuivatko seurakuntalaiset kirkkokuriin nöyrän kuuliaisesti?

Luvussa 4 tarkastelen, minkälaisia konfliktitapauksia aineistosta tulee esille. Avio-ongelmia Englannissa tutkinut Joanne Bailey toteaa, että avioliittojen ongelmien jakaminen konflikteihin, hajoamiseen, erkaantumiseen ja eroon on keinotekoista, sillä hänen tutkimanaan aikakautena (1660-1800) ihmiset eivät pitäneet tämän tyyppisiä avioliiton vaikeuksia erillisinä ilmiöinä.³⁹ Omassa aineistossani esiintyy erilaisia avioliiton konfliktien syitä, jotka kirkko niputti usein yksinkertaisesti käsitteeksi ”eripura”. Syyt ja tapaukset ovat yksilöllisiä sekä usein monisyisiä⁴⁰, mutta tapauksia voi kategorisoida, vaikka eläviä ihmisiä koskettaneiden, vaikeidenkin tilanteiden kategorisointi voikin olla ongelmallista. Jotta tuloksia saadaan, on kuitenkin tällaisia kategorioita tehtävä. Näin selviää, minkälaisista rikkeistä kirkkoneuvostoissa yleisimmin puhuteltiin, eli mitkä olivat kirkolle sekä yhteisölle ongelmallisia konflikteja. Kirkkoneuvosto kirjasi suurimmassa osassa pariskuntien ongelman syyn ja pyrki selvittämään sitä – se, miksi riideltiin, ei ollut kirkolle yhdentekevää. Toistuvasti kirjatut konfliktin syyt on todennäköisesti nähty ”hyväksytyksi” avioliiton ongelmaksi.⁴¹ Olen kategorisoinut ongelmat tämän näkökulman avulla kolmeksi konfliktien käsittelyn pääsyyksi: Eripuraksi, uskottomuudeksi ja erillään asumiseksi. Tutkimuskirjallisuuden avulla luon kuvaa näistä eri syistä, jotka olivat näkyvillä pariskuntien elämässä ja yhteisössä. Näin tuon tutkimuskentälle lisätietoa avioliiton konflikteista.

Luvussa viisi tarkastelen kirkkokurin soveltamista ja lopputulosta. Luvussa 5.1 Selvitän, miten kirkkokuria toteutettiin kirkkoneuvostossa. Missä laajuudessa varoituksia annettiin ja kuinka pitkälle rangaistustoimenpiteissä edettiin? Pirita Frigren on todennut, että kirkollisten kontrollikanavien toiminta avio-ongelmien kontrolloijana oli enemmänkin kurittavaa kuin neuvontaa ja sosiaalista apua, kun taas Saarimäki painottaa toiminnan sielunhoidollista ja neuvovaa puolta.⁴² Pyrin oman aineistoni kautta vastaamaan tähän selvittämällä, millaisena avio-ongelmien käsittely näyttäytyi neuvojen ja nuhteiden suhteen. Näin saadaan selville, millaisia näkemyksiä

---

³⁹ Bailey 2003, 30.

⁴⁰ Myös Fiebranz toteaa tutkimiansa konfliktitapausten olevan yksilöllisiä, mutta havaitsi selviä aiheita, jotka oli mahdollista laittaa kategorioihin. Hän tutki kaikkia esille tulleita konfliktitapauksia ja totesi, että toistuvasti esille tulleet syyt nähtiin hyväksytyinä avio-ongelmien syinä. Fiebranz 2005, 147

⁴¹ Fiebranz 2005, 147.

⁴² Saarimäki 2010, 133-134; Frigren 2016, 167.

kirkkoneuvostolla oli niin ”oikeanlaisesta” avioliitosta kuin konflikteista. Selvitän, millaista oli se ”avioneuvonta” jota neuvosto seurakuntalaisilleen tarjosi. Neuvojen laatua ei oltu kirjattu kirkkolakiin, joten on mielenkiintoista selvittää, miten kirkkoneuvosto aviopuolisoja ohjasi. Ohjeita neuvontaan löytyy kuitenkin maallikkotoimen ohjekirjoista, joita käytän tarkastelun tukena. Viimeisissä luvuissa selvitän, miten nämä kirkkokurilliset toimenpiteet toimivat. Löytyikö pappiloiden sisällä sovinnon merkkejä ja halua parannukseen, saavutettiinkö jopa sovinto? Selvitän myös, kuinka usein sovinto jäi saavuttamatta ja ilmenikö merkkejä jopa avioerohalukkuudesta.

2. Kirkko, avioliitto ja kontrolli

2.1 Kirkon muuttuva asema

Ruotsin kuningas Kustaa Vaasan hallinto otti 1500-luvun uskonpuhdistuksen myötä kirkon valtaansa painostamalla sen yhteistyöhön kanssaan. Kirkosta tuli luterilainen valtionkirkko, jonka vaikutus ulottui jokaisen ihmisen elämään. Sen vastuulla oli mm. kansanopetus ja sosiaalihuolto, ja pappisvirka oli hallinnollinen toimi. Sen yksi tärkeä tehtävä oli pitää yhteiskuntajärjestystä yllä moraalisäätelyn⁴³ ja kontrollin kautta. Kirkon edustamat arvot nähtiin tärkeänä yhteiskunnallisen ja siveellisen rauhan ylläpitämiseksi. Kontrollitehtävä toteutui opetuksen, sanktioitten sekä esimerkiksi hallinnollisten rekisterien ylläpidon muodossa. Kirkkokurilla oli monia tehtäviä: se sovitti, pelotti, paransi ja suojeli kansaa. Siveellisyys ja synninteko ei ollut yksityisasiasia vanhan luterilaisuuden aikaan, vaan kristillisten normien mukainen elämä oli koko yhteisön menestyksen ehto. Näin ollen yksityinen synti tuotti sovittamatta jäädessään rangaistuksen koko yhteisölle.⁴⁴

Valtiokirkon hallitsemisjärjestelmä perustui Lutherin regimenttioppiin, jonka mukaan esivalta koostuu Jumalan asettamista hengellisestä ja maallisesta regimentistä, joiden tehtävä on taistella syntiä vastaan. Hengellinen regimentti on Jumalan sanan kautta vaikuttamista, maallinen regimentti taas vallan ja ulkoisen järjestyksen kautta. Yhteiskunta oli jaettu kolmisäätyopin mukaan kolmeen osaan: kirkkoon, valtioon ja huonekuntaan. Yhteiskunta oli hierarkkinen: ihminen noudatti

---

⁴³ ”Moral regulation” – käsitettä on käytetty kattokäsitteenä kontrollia ja kontrollipolitiikkaa käsittelevässä tutkimuksessa. Moraalisäätelyn tavoitteena oli eliminoida valtiolle haitallisia identiteettejä ja käytänteitä, ja luoda luonnolliselta tuntuvia ajatuksellisia perusteita, joihin koko ihmisten välinen sosiaalinen järjestys perustuu.

⁴⁴ Nieminen 1955, 5-7; Halmesmaa 1978, 25-33; Juva 1979, 317-320; Laasonen 1991, 79-81; Jokiaho 2000, 124; Hartikainen 2005, 55-57; Aalto 2002, 407-409; Markkola 2002, 32.

kutsumustaan huolehtimalla itsensä alapuolella olevista ja tottelemalla yläpuolella oleviaan. Vuosisatojen ajan maallinen ja hengellinen esivalta olivat nivoutuneet yhteen.⁴⁵

1600-luvulta alkanutta ajanjaksoa on kutsuttu yleisesti sanalla ”luterilainen yhtenäiskulttuuri”. Se perustui kollektiiviseen uskonnolliseen yhdenmukaisuuteen, jota valtiovalta ja kirkko ajoivat kansan keskuudessa. Yhtenäiskulttuuriin liittyy myös synninrikkomisen kollektiivisen luonteen korostaminen.⁴⁶ Yhtenäiskulttuuri jatkui vielä 1800-luvun alkupuolella, kun Suomen siirryttyä 1800-luvun alussa Venäjän keisarivallan alle keisari osoitti suopeuttaan kirkkoa kohtaan takaamalla sen loukkaamattoman aseman. Tätä vastaan kirkko osoitti lojaaliutensa hallintoa kohtaan huolehtimalla kansan siveydestä ja kuuliaisesta käytöksestä.⁴⁷ Hartikainen toteaa yhtenäiskulttuurin olevan toimiva käsite puhuttaessa valtion ja kirkon hallinnollisesta yhteistyöstä ja poliittisista tavoitteista, mutta 1800-luvun ihmisen maailmankuvaa ja kulttuuria selittäväksi käsitteeksi siitä ei ole. Ihmisen arki ja toimintatapa oli monimuotoisempaa kuin mitä kyseinen käsite antaa ymmärtää. Se luo pahimmillaan rahvaasta kuvan hallinto-objektina, joka tottelee kuuliaisesti esivallan käskyjä. Seurakuntalaisten elämäntapa rikkoi kuitenkin puhdasoppisen ideaalin. Yhteisö muodosti omia, virallisesta normista osittain erovia käsityksiään sallitusta ja kielletystä esimerkiksi seksuaalisuuden suhteen ja saattoi suhtautua esivaltaa löyhemmin eri rikkeisiin. Toisaalta ihmiset myös toimivat yhteisesti hyväksytyjen normien vastaisesti tekemällä syntisiksi ja rikollisiksi katsottuja tekoja.⁴⁸

Vaikka käsitettä onkin kritisoitu, on yhtenäiskulttuuri vakiintunut termi kuvattaessa 1600-1700-luvun suomalaista yhteiskuntaa. Yhtä mieltä tutkimus on siinä, että yhtenäiskulttuuri alkoi murentua 1800-luvun aikana.⁴⁹ Jo 1700-luvulla yhtenäiskulttuurissa voidaan nähdä säröjä, jolloin myös kirkon asema yhteiskunnassa alkoi muuttua. Erityisesti kuitenkin 1800-luvun puolivälistä alkanut ajanjakso on nähty eräänlaisena taitekohtana yhtenäiskulttuurin historiassa. Kansan osallistuminen kirkollisiin toimiin väheni hiljalleen 1800-luvun puolivälistä eteenpäin.⁵⁰ Esimerkiksi osallistuminen jumalanpalveluksiin ja ehtoollisiin muuttui epätasaisemmaksi.⁵¹ Suomeen levisi uusia aatevirtauksia, herätysliikkeet loivat kansan keskuudessa uudenlaisia näkemyksiä kristinuskosta ja sen harjoittamisesta ja tieteen saavutukset mursivat kirkon kristillistä maailmankuvaa. Näihin muutoksiin on etsitty monenlaisia selityksiä: mm. valistus, isoviha,

---

⁴⁵ Nieminen 1955, 5-7; Juva 1979, 317-320; Hartikainen 2005, 57.

⁴⁶ Nieminen 1955, 6-7; Juva 1979, 317-319.

⁴⁷ Murtorinne 1992, 16.

⁴⁸ Hartikainen 2005, 19-20; Kietäväinen-Sirén 2015, 68-69.

⁴⁹ Nieminen 1955; Kortekangas 1965 & 1967; Laasonen 1971; Hartikainen 2005; Hautakoski 2007.

⁵⁰ Kortekangas 1965, 110-111; Murtorinne 1992, 288 – 290.

⁵¹ Laasonen 1971, 159; Murtorinne 1992, 288-289.

nälkävuodet, sekä kaupungistuminen ja teollistuminen.⁵² Vielä 1800-luvun lopulla lähes jokainen suomalainen oli kirkon jäsen. Vuoden 1869 kirkkolaki mahdollisti kirkosta eroamisen, mikäli liittyi toiseen kirkkokuntaan. Uskonnollisen yhteisön ulkopuolella oleminen oli laitonta.⁵³

Jo 1800-luvun alussa Suomeen alkoi virrata uskonnonvastaisia näkökulmia, jotka eivät kuitenkaan saaneet vielä laajempaa kannatusta. Ne olivat kuitenkin merkki murroskauden alkamisesta. 1800-luvun puolivälistä lähtien sivistyneistön keskuudessa lisääntyi uskonnollinen välinpitämättömyys ja maallistuminen, ja se alkoi kritisoida julkisesti kirkkoa ja kirkollisia käsityksiä. Kirkon reaktio kritiikkiin oli jyrkän kielteinen. Se vaati kansalta uskollisuutta ja papistolta tiukempaa valvontaa seurakuntalaistensa elämäntapaa kohtaan.⁵⁴ Myös sosialismi herätti kirkonmiehissä pelkoa 1800-luvun loppupuolella.⁵⁵ Sosialismin leviäminen maahan edisti kirkon- ja papistonvastaista ajattelua ensin työväestön johtavien henkilöiden keskuudessa, ja kansan syvimmissä riveissä vasta 1900-luvun puolella.⁵⁶

Paikallisessa päätöksenteossa kirkko oli ollut vanhastaan vahvasti mukana. 1700-luvulta lähtien pitäjänkokouksessa päätettiin niin kirkollisista kuin maallisista asioista yhdessä muiden pitäjäläisten kanssa.⁵⁷ 1850-luvulta eteenpäin kirkon rooli maallisten asioiden hoitajana alkoi saada yhä enemmän kritiikkiä niin papiston kuin talonpoikienkin keskuudessa. Papisto koki, että sillä ei ole mahdollisuutta hoitaa kirkon hengellisiä asioita samassa määrin, sillä se joutuu keskittymään kunnallisten tehtävien ylläpitoon. Vuoden 1865 kunnallisasetus ratkaisi tilanteen, kun kunta alkoi ottaa kirkolle kuuluneita hallinnollisia tehtäviä hoitaakseen.⁵⁸ Laasonen toteaa kuntauudistuksen olleen merkittävä tekijä yhtenäiskulttuurin murenemisen kannalta. Kun yleinen köyhäinhoito, koulu ja monet muut ennen kirkolle kuuluneet tehtävät kuuluivat nyt maallisen hallinnon piiriin, väheni kirkon näkyvyys ja vaikutus ihmisten elämässä.⁵⁹ Kun kunnat ottivat ennen kirkolle kuuluvia hallinnollisia tehtäviä, jäi kirkon tehtäväksi seurakunnallisten arvojen suojeleminen. Kirkkokuria ja sen puhdistavaa sekä sielunhoidollista merkitystä alettiinkin uuden kirkkolain myötä korostaa.⁶⁰ Perhe-elämän rikkeet olivat kurinpidollisen mielenkiinnon kohteena uudessa kirkkolaissa, ja mm.

---

⁵²Nieminen 1955, 9-18; Murtorinne 1992, 195-197; Räisänen 1995, 31 – 34; Häggman 1994, 144-145

⁵³ Antikainen 2000, 184; Markkola 2005, 31.

⁵⁴ Nieminen 1955 9-10, 15, 28; Räisänen 1995, 33-34.

⁵⁵ Kortekangas 1967, 61 - 62.

⁵⁶ Kortekangas 1965, 62, 273-280, 314.

⁵⁷ Laasonen & Raittila 1985, 319-320; Hartikainen 2005, 74.

⁵⁸ Vuonna 1865 seurakunnat muuttuivat kunniksi, joille siirtyi aiemmin kirkolliselle seurakunnalle kuuluneet itsehallintotehtävät. 1866 kansanopetus erotettiin tuomiokapitulun alaisuudesta ja vuonna 1869 luotiin erityinen kouluhallitus. Nieminen 1955, 14 – 17; Murtorinne 1992, 206-209.

⁵⁹ Laasonen 1971, 159; Laasonen & Raittila 1985, 319-329.

⁶⁰ Halmesmaa 1978, 32 – 33.

avioepäsopua kohtaan uusi kirkkolaki oli ankarampi kuin aikaisemmin.⁶¹ Yhteiskunnan muuttuessa papisto koki tehtävänsä siveellisyyden valvojana entistä tarpeellisemmaksi.⁶² 1880- ja 1890-luvuilla kirkonmiehet vaativatkin kirkolliskokouksissa kirkkokurin tiukentamista. Erimielisyyttä herätti se, miten kirkkokuria lisättäisiin, mutta voimistuva näkemys oli, että kirkkokuria on tiukennettava ”jumalattomien seurakuntalaisten” ojentamiseksi.⁶³ 1890-luvulla kirkon sisällä käytiin yhä enemmän kiistaa sen suhteen, tuleeko sen lieventää vai kiristää vaatimuksia jäseniään kohtaan.⁶⁴

Yhtenäiskulttuurin murenemisen yksi merkki ovat kirkkolain muutokset. Vuoteen 1870 asti Suomessa oli voimassa vuoden 1686 karoliininen kirkkolaki. Se perustui valtion ja kirkon yhteenkuuluvuudelle, ja määräsi luterilaisen uskon valtakunnan ainoaksi sallittavaksi uskoksi.⁶⁵ 1800-luvun yhteiskunnalliset muutokset loivat kuitenkin paineen muuttaa kirkkolakia vapaampaan suuntaan. Uusi, vuoden 1869 mutta 1870 voimaan tullut kirkkolaki rakentui uskonnonvapauden ja kirkollisen itsehallinnon periaatteelle, ja oli siten vapaamielisen kehityksen yksi merkki. Lain myötä maallikkotoiminta sai yhä vahvemman merkityksen kirkon hallinnossa.⁶⁶ Maallikkohallinnolla on Ruotsi-Suomessa perinteitä jo 1500-luvulta lähtien. Se perustui Luterilaiseen käsitykseen, jonka mukaan jokainen kristitty on ”hengellisesti pappi”. Jokaisella kristityllä on sen vuoksi oikeus lähestyä Jumalaa ilman inhimillistä välittäjää, esimerkiksi virallista pappia. Maallikkohallinto perustui uskomukseen, että kaikki kristityt pystyivät nuhdella ja lohduttaa toisiaan Jumalan sanalla. Erityisesti kirkkoneuvosto ja kuudennusmieslaitos toteuttivat kirkon maallikkotoimintaa. Vuoden 1686 kirkkolaissa ei ollut kirkkoneuvostoa koskevia määräyksiä eikä sillä ollut samanlaista hallinnollista asemaa kuin myöhemmin, mutta silti alueellisesti kirkkoneuvostoja esiintyi. Kuudennusmieslaitoksen tehtävät olivat lähimpänä kirkkoneuvoston kontrollitehtävää ennen kirkkoneuvostojen järjestelmällisempää toimintaa.⁶⁷

Yhtenäiskulttuurin mureneminen oli autonomian aikana jatkuva ja hidas prosessi, joka kuitenkin johti kristillisen tavan ja kirkon vaikutusvallan vähenemiseen sekä kasvavaan maallistumiseen.⁶⁸ Suurlakko ja eduskuntauudistus 1900-luvun alussa voimistivat työväenliikkeen valtaa ja lisäsivät

---

⁶¹ Halmesmaa 1978, 116.

⁶² Juva 1960, 85 – 86; Kortekangas 1967, 60-61; Laasonen 1971, 131; Häggman 1994, 161.

⁶³ Juva 1960, 208-209.

⁶⁴ Juva 1960, 343.

⁶⁵ Laasonen 1991, 197-200.

⁶⁶ Nieminen 1955, 16; Murtorinne 1992, 215-220.

⁶⁷ Kaikkonen 1961, 23-27; Kortekangas 1965, 64; Laasonen & Raittila 1985, 320; Hartikainen 2005, 74-75 maallikkotoimesta myös ”Ohjeita maallikkotoimelle Porvoon hiippakunnassa” 1900, 3-4; Fiebranz 2005, 144-145 kirkkoneuvostojen toiminnasta ennen v.1869 kirkkolakia; Kietäväinen-Sirén 2015, 65.

⁶⁸ Laasonen & Raittila 1985, 334-336.

kirkon aseman kritisointia. 1900-luvun ensimmäiset vuosikymmenet olivatkin voimakasta muutoksen aikaa, jolle 1800-luvun murrokset olivat viitoittaneet tietä. Vuoden 1919 hallitusmuoto ei enää kytkenyt luterilaista ideologiaa osaksi valtionideologiaa, ja vuonna 1923 astui voimaan uskonnonvapauslaki, joka viimeistään vei luterilaisen kirkon vallan kansalaisiin, jotka siitä eteenpäin pystyivät halutessaan eroamaan kirkosta.⁶⁹ Toisaalta vuosisatoja kestäneet, kirkon ajamat ideologiat ja normit seksuaalisuuteen ja perheeseen liittyen eivät muuttuneet heti vaan jatkuivat vielä 1900-luvulle asti.⁷⁰ Tutkimani ajanjaksolla on nähtävissä viimeisimpiä aktiivisia kirkkokurin toteuttamisen merkkejä, kun kirkko pyrki reagoimaan yhteiskunnan ja oman asemansa muutoksiin vahvistamalla otetta kansasta sekä yhteiskunnan yhdestä perusyksiköstä, avioliitosta.

2.2 Avioliittokäsityksen murros

Ennen kirkon valta-aikaa avioliitot olivat sukujen välisiä sopimuksia. Katolinen kirkko pyrki saamaan avioliitot valvontaansa ja heikentää näin sukujen mahdollisuuksia muodostaa verkostoja keskenään. Tätä tavoitetta kirkko ajoi korostamalla miehen ja naisen henkilökohtaisen suhteen sekä naisen suostumuksen merkitystä sekä lisäämällä avioesteitä. Avioliitosta muodostui suvun sopimuksen sijasta kahden osapuolen, miehen ja vaimon, suhde. Myös avioliiton yksiavioisuutta alettiin kirkon vaikutuksen myötä korostaa, ja avioliiton muodostamisen tavaksi yleistyi vihkiminen. Avioliitto oli sakramentti, jonka purkaminen oli periaatteessa mahdotonta.⁷¹ Phillipsin mukaan avioliitto nähtiin alempiarvoisena selibaattiin nähden: Papit elivät selibaatissa mutta heidän, jotka eivät siihen kyenneet, tuli mennä avioliittoon.⁷²

Uskonpuhdistuksen myötä avioliiton sakramenttius poistui ja liitosta tuli maalliseen elämään kuuluva instituutio, jonka tavoitteena oli yhteiselämän toteuttaminen perheessä. Reformaattorit eivät halunneet nähdä avioliittoa enää selibaattiin nähden toiseksi parhaimpana vaihtoehtona, vaan Jumalan säättämänä, positiivisena asiana johon myös pappeja tuli kannustaa.⁷³ Kun aiemmin perheenjäsenten väliset suhteet olivat olleet talouden johtajan määräysvallassa, astui nyt protestanttinen kirkko isällisen ohjaajan rooliin myös perhe-elämän valvonnassa. Ruotsista muotoutui 1500-1600-luvulla moderni valtio, jonka kansalaisia sivilisoitiin nyt kirkon ja valtion toimesta. Tätä sivilisoimisyritystä perusteltiin luterilaisella yhteiskuntaetiikalla, joka oli määritelty

---

⁶⁹ Nieminen 1955, 34-36; Markkola 2002, 31-32.

⁷⁰ Saarimäki 2010, 40-41.

⁷¹ Pylkkänen 1990, 240-243; Pylkkänen 1991, 86-87; Aalto 2002, 408;

⁷² Phillips 1988, 34-35.

⁷³ Phillips 1988, 41-45; Pylkkänen 1991, 87-88;

ns. huoneentaulussa. Huoneentaulu oli Katekismukseen kirjattu lauseiden kokoelma, josta tuli 1600-luvun loppuun mennessä koko Ruotsin valtakunnalle tunnettu, yleinen normi. Huoneentaulun maailma oli patriarkaalinen sekä hierarkkinen ja se muodostui kolmesta osasta: maallisesta hallintovallasta, kirkosta ja yksittäisestä perhetaloudesta. Huoneentaulussa korostettiin kotitalouden johtamista, isännän oikeuksia ja velvollisuuksia sekä perheenjäsenten ja työntekijöiden velvollisuuksia.⁷⁴

Avioliitto muodosti kotitalouden perustan, ja niin puolisoitten kuin kotitalouden muiden jäsenten keskinäiset suhteet määriteltiin yhteiskunnassa mahdollisimman tarkasti. Tämä määrittely oli olennaista harmonian ja tasapainon säilymisen kannalta: perhe oli kuin pienoismonarkia, jossa isän, äidin ja lasten roolit vastasivat kuninkaan, valtaneuvoston ja alamaisten rooleja. Hierarkian rikkominen rikkoi myös yhteiskunnallista järjestystä. Isän ja aviomiehen vastuuseen kuului kotitalouden toimeentulosta, tuotannosta ja kulutuksesta huolehtiminen sekä talouden jäsenten toiminnan valvominen. Hyvä aviomies ja isä oli johtavassa asemassa perheessä, mutta hän teki sen oikeudenmukaisesti ja rakastavasti. Naisen rooli oli toimia kotitalouden rajoissa: hän oli niin äiti, vaimo sekä emäntä. Vaimon oli oltava miehensä ymmärtäjä, tukija sekä jopa opastaja. Järjestelmä oli patriarkaalinen, ja patriarkaalisuutta edusti myös isällistä ohjaamista tarjoava kirkko.⁷⁵

Avioliittoa laajemmin perhe nähtiin kokonaisuutena kotitaloutena, johon kuului koko talonväki. Vielä 1800-luvulle saakka sana ”perhe” ei käytetty paljoakaan, vaan esimerkiksi sana ”huonekunta”. Sana ”perhe” alkoi vakiintumaan vasta 1800-luvun lopulla, kun käsitykset perheestä äidin, isän ja lasten muodostamana kokonaisuutena alkoi vakiintumaan.⁷⁶

Liiton hedelmänä on nähty ennenkin rakkaus, vaikka monesti ajatellaan entisaikojen avioliittojen olleen tunteettomia ja järjestettyjä. Puolisonvalintaan vaikutti usein ulkokohtaiset, rationaaliset tekijät ja perusteet kuten puolisoehdokkaan maine, varallisuus ja varsinkin alemmissa kansankerroksissa terveys ja työkykyisyys.⁷⁷ Vaikka 1800-luvulla avioliitot eivät aina syntyneet henkilökohtaisen ihastumisen ja rakastumisen myötä, kuuluivat rakkaus ja ihastumisen tunteet silti

---

⁷⁴ Nieminen 1951, 42-44; Pylkkänen 1990, 290; Pylkkänen 1991, 88-90, 96; Jokiaho 2000, 122-124; Fiebranz 2005, 143-144; Hartikainen 2005, 57.

⁷⁵ Häggman 1994, 136-142; Eilola 2002, 100-102; Karonen 2002, 14-15; Fiebranz 2005, 143-144, Lidman 2015, 76;

⁷⁶ Häggman 1994, 134-136; Häggman toteaa että sivistyneistön piirissä käsite ydinperheestä alkoi muotoutumaan jo 1700-luvulla, kun palvelusväkeä alettiin sulkemaan perheyhteisön ulkopuolelle. Häggman 1994, 176-178; Lidman 2015, 76.

⁷⁷ Ylikangas 1968, 27, Phillips 1988 354-355, Häggman 1994, 136; Räisänen 1995, 35-36.

avioliittoon.⁷⁸ Avioliitossa puolisoitten velvollisuuksiin kuului toisen kunnioittaminen, vastavuoroisuus sekä seksuaalinen kanssakäyminen. Näiden asioiden toteuttaminen avioliitossa ilmaisi aviorakkautta sekä myös tuotti aviorakkauden kokemusta puolisoitten välillä.⁷⁹ Phillips nostaa esiin aviorakkauden merkityksen kasvun partnerinvalinnassa 1700-luvulta lähtien. Tähän on nähty syinä individualismin kasvu sekä yhteisön merkityksen väheneminen. Kuitenkin perinteisessä yhteiskunnassa aviorakkaus oli vain yksi osa avioliittoa, ja avioliitot pystyivät selviämään myös ilman sitä.⁸⁰

Avioliiton merkityksestä kertoo se, miten vaikeaa avioerojen saaminen oli. Katolinen kirkko suhtautui jyrkän kieltävästi avioeroon. Suhtautuminen muuttui uskonpuhdistuksen myötä, kun keskeisten uskonpuhdistajien näkemykset avioliitosta ja – eroista vaikuttivat suureen osaan eurooppalaista lainsäädäntöä.⁸¹ Eri protestanttisten johtohahmojen näkemykset vaihtelivat, mutta esimerkiksi Luther otti joustavamman näkökulman avioeroihin. Hänen mukaansa avioero oli mahdollista saada tietyistä, tarkoin määritellyistä syistä kuten uskottomuudesta, hylkäämisestä ja seksuaalisen kanssakäymisen puutteesta. Erityisesti hänen avioerokäsityksensä levisivät Ruotsiin jo varhaisessa vaiheessa 1500-luvulla. Vaikka jo 1500-luvun ruotsalainen kirkko otti avioeron mahdollisuutena, se teki kaikkensa pitääkseen avioparit yhdessä erilaisin kontrollitavoin, neuvoin ja sanktioin.⁸²

Vakaa avioliitto takasi yhteiskunnan jatkuvuuden niin taloudellisesti kuin jälkikasvun kautta. Kirkko valvoi seurakunnittain perheenjäsenten välistä hierarkian toteutumista. 1600-luvulle tultaessa se rupesi valvomaan järjestelmällisesti ihmisten käyttäytymistä. Kirkon tehtävä oli kasvattaa seurakuntalaisiaan kuuliaisiksi esivallalle, ja näin myös sen oma asema vahvistui. Perhetalouden harmonia olikin keskeistä, jotta koko yhteiskunta pysyisi järjestyksessä: harmonian rikkoutuminen oli paholaisen vaikutusta. Siksi kirkon oikeudeksi ja velvollisuudeksi tuli epäsopuun sekä muihin synteihin syyllistyneiden valvonta ja sanktioiminen. Erityisesti riitaisia aviopuolisoita valvottiin, sillä ihmisen henkilökohtainen, sosiaalinen ja taloudellinen hyvinvointi nähtiin riippuvan avioliitosta. Hoitamattomat konfliktit nähtiin vaarallisina, joten puolisoitten välinen sopu oli perheharmonian kannalta oleellista. Valtion poliittinen motiivi tälle toiminnalle oli valtion vallan

---

⁷⁸ Phillips nostaa esiin aviorakkauden merkityksen kasvun partnerinvalinnassa 1700-luvulta lähtien. Tähän on nähty syinä individualismin kasvu, yhteisön merkityksen väheneminen, taloudellinen itsenäisyys sekä muuttoliike. Tarkemmin Phillips 1988, 354-360; Nieminen 1993, 21 & 25 - 26.

⁷⁹ Kietäväinen-Sirén 2015, 153-154.

⁸⁰ Phillips 1988, 354-360.

⁸¹ Phillips 1988, 40-41.

⁸² Mahkonen 1978, 85 – 87; Phillips 1988, 45-52; Pylkkänen 1991, 88-89.

vahvistaminen ja keskitetyn kansallisvaltion luominen entisen sukuyhteiskunnan kustannuksella.⁸³ Valtio ja kirkko pyrkivät myös rajaamaan seksuaalisuuden tiukasti avioliittoon kriminalisoimalla avioliiton ulkopuoliset suhteet. Näillä toimilla modernisoituva valtio pyrki yhdenmukaistamaan rahvaan käyttäytymistä ja ulottamaan yhdenmukaistamispolitiikan ihmisten arkielämään.⁸⁴ Nämä odotukset perheestä ja sen hierarkkisuudesta jatkuivat vielä 1900-luvulle, vaikka muutoksia on 1800-luvulta asti nähtävissä.⁸⁵

Suomessa käsitys avioliitosta oli pysynyt melko muuttumattomana vuosisatoja, mutta 1800-luvulla käsitykset perheestä ja avioliitosta siirtyivät murroksen tilaan. Jo 1700-luvun lopun Suomessa heräili äänenpainoja järjestettyjä säätyläisavioliittoja vastaan ja peräänkuulutettiin rakkauden merkitystä partnerinvalinnassa.⁸⁶ Suomalaisen sivistyneistön piirissä alkoi syntyä perhekäsityksen ja sukupuolten välisen suhteen uudelleenmäärittelypyrkimyksiä. Aikaisemmin kirkollisiin näkemyksiin pohjautuneen perhekäsityksen rinnalle kehittyi ajatus perhemuotojen ja sukupuolten välisen suhteen muuttuvaisuudesta. 1880-luvulla kaunokirjallisuuden eräs keskeinen aihe oli arvostelu avioliiton kaksinaismoralismia, avioparien henkisen yhteyden puuttumista ja julkista prostituutiota vastaan. Sivistyneistön keskuudessa alkoi kehitys kohti vapaampia käsityksiä sukupuolimoraalista.⁸⁷ 1880-luvulla Suomeen alkoi leviämään yhä enemmän opaskirjoja, jotka keskittyivät avioliittoon, perhe-elämään ja seksuaalisuuteen. Myös naiset aktivoituivat edistämään sukupuolten tasa-arvoa ns. moraalireformin keinoin, johon kuului käsitys naisten yhteiskunnallisen toimijuuden kehityksestä, siveydestä sekä avioliiton tasa-arvosta.⁸⁸ Sivistyneistö nosti nykyisenkaltaista ydinperhemallia ja rakkauteen perustuvaa avioliittokäsitystä perhe-elämän ihanteeksi vuosisadan alkupuolelta eteenpäin. Vuosisadan loppupuolella uudenlaisia tulkintoja muotoiltiin myös muun kansan piirissä.⁸⁹ Vuosisadan vaihteessa myös avioliittoinstituution jumalallisuus kyseenalaistettiin, kun tieteenalojen piirissä käytiin keskustelua avioliiton alkuperästä.⁹⁰ Papistossa oltiin yksimielisiä avioliiton jumalallisesta alkuperästä, mutta vapaampi käsitys avioliitosta jakoi papistoa. Osa papistosta koki, että naisen ja miehen välinen tasa-arvo on vastaan jumalallista järjestystä.⁹¹

---

⁸³ Nieminen 1951, 42 – 44; Österberg & Lindström 1988, 122-123; Pylkkänen 1990, 290; Pylkkänen 1991, 88-90, 96; Jokiaho 2000, 122-124; Eilola 2002, 121; Bailey 2003, 32; Hartikainen 2005, 57; Kietäväinen-Sirén 2015, 57-59.

⁸⁴ Nieminen 1955, 42-44; Aalto 1996b, 51-53; Jokiaho 2000, 120-122; Hartikainen 2005, 87.

⁸⁵ Lidman 2015, 76.

⁸⁶ Häggman 1994, 153-156.

⁸⁷ Nieminen 1955, 29, 123-128; Yleisemmin tästä Phillips 1988, 479-493; Lidman 2015, 164

⁸⁸ Pohjola-Vilkuna 1995, 19-20; Räisänen 1995, 18-25; Markkola 2002, 165-167; Markkola 2002 330-341; Markkola 2006, 223-224.

⁸⁹ Nieminen 1955, 17; Häggman 1994, 21-24; Räisänen 1995, 37 – 38.

⁹⁰ Räisänen 1995, 70.

⁹¹ Markkola 2002, 178-183.

1800-luvun lopulla useat eri tahot kritisoivat ajatusta avioliiton purkamattomuudesta. Julkisuudessa alettiin vaatia avioerolakien helpottamista. Tätä perusteltiin onnettomilla avioliitoilla, esimerkiksi sillä, että puoliset ovat menettäneet toistensa kunnioituksen, rakkauden ja luottamuksen.⁹² Keskustelu avioeroista kävi vilkkaana: katsottiin, että ihminen voi purkaa sen, minkä Jumalan oli sanottu yhdistäneen.⁹³ 1870- ja 1880-luvuilla lakimiehet halusivat helpottaa avioeroja lisäämällä avioeroperusteita. Asiasta käytiin lakimiespiireissä keskusteluja kyseisenä aikakautena. Kirkon vastareaktionä tähän oli avioeron saamisen vaikeuttamisen vaatimus eroperusteita tiukentamalla.⁹⁴ Vuoden 1734 naimiskaari oli kuitenkin voimassa vuoteen 1929 saakka vain vähäisin muutoksin. 1929 astui voimaan uusi avioliittolaki, joka vahvisti sukupuolten välistä tasa-arvoa, mutta avioeroperusteita muutettiin jopa tiukempaan suuntaan kuin aikaisemmin. Mahkonen on kuitenkin todennut, että avioerolainsäädäntöä ja -kriteerejä enemmän ihmisten eroamistiheyteen vaikuttivat asenteelliset, yhteiskunnalliset ja perhetaloudelliset seikat kuten lasten määrä ja naisten asema.⁹⁵ Vaikka luterilainen kirkko on nähty katolista kirkkoa joustavampana suhteessa avioeroon, 1500-luvulta 1900-luvulle avioeron saaminen oli vaikeaa ja ennen avioeron hakemista ehti tapahtua paljon.⁹⁶

Avioerot olivat harvinaisia 1800-luvun Suomessa: Sami Mahkosen mukaan 1800-luvulla myönnettiin avioeroja keskimäärin vuodessa vain muutamia kymmeniä. Avioerojen määrä kasvoi kuitenkin räjähdysmäisesti 1920- ja 30-luvuilla. Mahkonen mainitseekin, että perheharmonia oli näennäisesti pysyvää 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa. Sanassa ”näennäinen” on tässä suuri merkitys, sillä avioliitosta pystyi eroamaan muutakin kuin juridista tietä. Mahkonen erotteleekin avioliittojen rikkoutumiset eli juridisen avioeron ja perheiden hajoamiset. Sääty-yhteiskunnan lopulla useat perhekunnat hajosivat, esimerkiksi kun miehet siirtyivät ulkomaille tai toiselle paikkakunnalle ottamatta perheitään mukaan. Tällaiset avioliittojen purkautumiset eivät näy tilastoissa. Mahkonen arvelee, että perhesuhteiden järkkymisen lisääntyminen ajoittuu aikaisemmille vuosikymmenille kuin 1920- ja 1930-lukuihin. Näennäisesti stabiilissa yhteiskunnassa oli painetta perhesuhteiden järkkymiselle, jonka Mahkonen ajoittaa 1800-luvun viimeiselle vuosikymmenelle.⁹⁷ Saman aikakauden konservatiivit kokivat, että kasvavat avioerojen

---

⁹² Häggman 1994, 157-158; Räisänen 1995, 73 – 74.

⁹³ Mahkonen 1978, 86.

⁹⁴ Ks tarkemmin Mahkonen 1980, 154 - 159.

⁹⁵ Mahkonen 1980, 213-223.

⁹⁶ Mahkonen 1980, 29-56.

⁹⁷ Mahkonen 1978, 85-86, 102 – 105.

määrät tarkoittivat avioliittojen konfliktien määrän olevan kasvussa. Toinen, nykyaikaisempi näkökulma kasvaneisiin avioerolukuihin oli, että kasvava avioeromäärä vain kuvastaa jo aiemmin piilossa olleita avioliiton konflikteja. Avioerolakien höllentyminen, naisten suurempi taloudellinen itsenäisyys ja sosiaalihuollon kehittyminen ovat mahdollistaneet yhä useamman avioliiton päätyvän avioeroon. Vaikka avioerojen määrä kasvoi, on silti huomioitava että avioerot eivät olleet yksilöiden itse päätettävissä tuomioistuimen päätäntövallan alla: yhdessä kirkollisen kontrollikanavan kanssa maallinen esivalta rakensi esteet ja mahdollisuudet avioliiton purkamiseen.⁹⁸

Kirkko ja avioliitto kulkivat siis tutkimusajankohtanani käsi kädessä. Yksi merkki kirkon ja avioliiton yhteyden vähentymisestä on siviiliavioliitto, joka sallittiin vuonna 1917. Se mahdollisti avioliiton solmimisen ilman kirkollista vihkimistä.⁹⁹ Avioerolainsäädäntö pysyi vielä jäykkänä tutkimusajanjaksoni yli. Kun yhteiskunta muuttui ja ihmisten asenteet ja toiminta sen mukana, kirkko yritti pitää sille tärkeää avioliittoinstituutiota hallinnassaan kirkkokurin keinoin ja vastustamalla avioerolainsäädännön höllentymistä. Tutkimusajankohtani sijoittuu tarkastelemaan asennemuutoksen murrosaikaa, jota tarkastelemalla päästään tutkimaan suomalaisten pariskuntien ja kirkon kontrollin kohtaamista seurakuntatasolla. Koska avioliiton epävirallinen hajoaminen alkoi olla yhä helpompaa, kirkon kurittava käsi yritti pitää pariskunnat yhdessä ja estää niin virallisen kuin epävirallisen avioliiton rikkoutumisen.

2.3 Kirkollinen kontrolli paikallisseurakunnassa

Kirkkokurilla on Suomessa vanhat perinteet. Ennen uutta kirkkolakia lievin kurikeino oli nuhtelu tai varoitus, joita jakelivat niin papit, kirkonkokoukset, kirkkoneuvostot tai jopa lääninrovasti ja tuomiokapituli. Nuhteluja ja varoituksia annettiin niin yksityisesti kuin julkisestikin esimerkiksi kinkereillä. Toinen mahdollinen sanktio oli sakko tai häpeärangaistus. Häpeärangaistukset suoritettiin jalkapuussa tai häpeäpenkillä istuen.¹⁰⁰ Seurakuntia valvoi pappi, kirkonisännät ja kuudennusmiehet. Kuudennusmiesten tehtävänä oli valvoa seurakunnan siveyden tilaa. Lisäksi kylissä saattoi olla tarkastusmiehiä, jotka valvoivat kylän siveellisiä oloja.¹⁰¹ Siinä missä vuoden 1686 kirkkolaki korosti lujaa järjestystä ja kirkkokuria, vuoden 1869 laki painotti kasvatuksen ja

---

⁹⁸ Phillips 1988, 494-495.

⁹⁹ Lisää kirkon suhtautumisesta siviiliavioliiton sallimiseen Antikainen 2000, 184-188.

¹⁰⁰ Laasonen 1971 s.55-56; Juva 1979, 319; Pylkkänen 1990, 244-245; Murtorinne 1992, 91; Hartikainen 2005, 77-78; Halmesmaa 1978 ruumiillisista- sekä häpeärangaistuksista tarkemmin.

¹⁰¹ Repo 1937, 415; Tuomaala 1986, 354; Taussi-Sjöberg 1988, 46; Lenhammar 1994, 78-81; Hartikainen 2005, 75-76.

sielunhoidon merkitystä.¹⁰² Vaikka 1800-luku on nähty murroskautena myös kirkollisissa oloissa, oli kirkko 1800-luvulla vahvasti läsnä suomalaisilla paikkakunnilla. Kirkko toimi 1800-luvun lopulla aktiivisesti seurakunnissa kitkeäkseen vääränlaista elämää. Kirkkolain mukaan seurakuntalaiset olivat velvolliset elämään kristillissiveellisten tapojen mukaan¹⁰³ Sen kolmastoista luku sääti, että mikäli henkilö aiheuttaa paheellisella elämällä pahennusta seurakunnassa, tuli seurakunnan papiston ja kirkkoneuvoston käyttää kristillistä kirkkokuria.¹⁰⁴ Kirkkoa huolestutti riitaisten avioliittojen lisäksi mm. aviottomien lapsien saaminen, esiaviolliset seksuaalisuhteet, liian pitkät kihla-ajat, yöstely¹⁰⁵ sekä rautatien rakentajat.¹⁰⁶

Kirkkokurin käyttäminen oli erityisesti papin tehtävä, mutta myös muillakin seurakunnan jäsenillä oli velvollisuus ja oikeus osallistua kirkkokurin käyttöön.¹⁰⁷ Papin tuli olla esimerkkinä seurakunnallensa: hänen tuli olla säädyllinen, lempeä ja hyväntahtoinen sielunhoitaja. Pappi saatettiin jopa erottaa, mikäli hän toimi omasta syystä riitaisesti virkaveljiensä tai seurakuntalaisten kanssa.¹⁰⁸ Kirkkoherran tehtävänä oli ”*vastata yksityisen sielunhoidon uskollisesta toimittamisesta sekä kirkkokurin voimassa pitämisestä.*” Kirkkoherra kirjoitti muun muassa kirkollisten kokousten, kuten kirkkoneuvoston kokouksen, pöytäkirjat.¹⁰⁹

Kinkerit olivat vuosittain järjestetty tilaisuus, jossa papisto sekä lukkari tai suntio kuulustelivat seurakuntalaisten kristinopin ja lukemisen taitoja. Niin aikuisia kuin lapsia ja nuoria kuulusteltiin, vaikkakin pääpaino oli lasten ja nuorten kuulustelussa. Seurakunta jaettiin pienempiin kinkeripiireihin, joihin kyseisen piirin asukkaat osallistuivat. Kinkerit muodostivat mahdollisuuden paikalliseen kyläyhteisön valvontaan, sillä kinkeritilaisuuksissa selviteltiin myös kinkeripiirin siveellistä tilaa. Kuulustelujen jälkeen kylänvanhimpien velvollisuutena oli ilmoittaa mahdollisista rikkeistä. Murtorinteen mukaan tehokas kuulustelu alkoi 1800-luvun puolivälistä olla ongelmallista, sillä väestömäärän kasvaessa kinkeripiirit olivat liian suuria.¹¹⁰

---

¹⁰² Saarimäki 2010, 33; Kirkkokuriin liittyvästä keskustelusta ja muutoksesta tarkemmin Halmesmaa 1978

¹⁰³ Saarimäki 2010, 122-154; KL 1869 5§.

¹⁰⁴ KL 1869 101§.

¹⁰⁵ 1800-luvulla yleinen ja vakiintunut naimattomien naisten ja miesten välinen tutustumisen ja seurustelun muoto. Yöstelyyn kuului usein miesten vierailu naisten luona, ja sen tavoitteena oli tutustua vastakkaiseen sukupuoleen ja sen kautta muodostaa avioliittoja. Yöstely nähtiin kirkon puolelta järjestyshäiriönä ja siihen kytkeytyi myös luvattoman seksuaalisuuden pelko. Saarimäki 2010, 123-124, 56-61.

¹⁰⁶ Rautateiden rakennustyöt toivat seurakuntiin työväkeä, jolla ei ollut pysyvää oleskelupaikkaa. Uhkaksi koettiin työväen mukanaan tuomat järjestyshäiriöt ja seksuaalisuhteet paikallisten naisten kanssa. Saarimäki 2010, 124-125.

¹⁰⁷ KL 1869, 107§.

¹⁰⁸ KL 1869, 120§, 126§.

¹⁰⁹ KL 1869, 143§, 146§.

¹¹⁰ Laasonen & Raittila 1985, 332-334; Murtorinne 1992, 82-84; Ohjeita maallikkotoimelle Porvoon hiippakunnan seurakunnissa 1900, 12.

Piispantarkastukset perustuivat kirkkolakiin, jonka mukaan piispan tuli vähintään viiden vuoden välein vieraila seurakunnissa ja selvittää tarkastuksissa seurakuntien taloudellista, hallinnollista ja siveellistä tilaa. Kirkkoherran tehtävänä oli antaa siitä kirjallinen lausunto. Myös kirkkoneuvoston jäsenten ja seurakunnan vanhimpien tuli olla piispantarkastuksessa mukana kertomassa seurakunnan siveellisestä tilasta.¹¹¹ Tarkastuksien toivottiin motivoivan pappeja puuttumaan epäkohtiin seurakunnissaan, ja näin toimivan ennaltaehkäisevästi.¹¹² Hartikainen toteaa, että Liperin piispan- ja rovastintarkastuksilla ei puututtu yksittäisiin avio- ja sukupuolielämän ongelmiin, sillä seurakunnan ja papiston mainetta ei haluttu tärvellä valittamalla sukupuolikurista.¹¹³ Omastakin aineistostani löytyy mainintoja vain hyvin harvakseltaan.

Uusi kirkkolaki määräsi, että jokaisella seurakunnalla tuli olla kirkkoneuvosto.¹¹⁴ Kirkkoneuvoston asema kirkonkokousta valmistelevana ja sen päätöksiä toimeenpanevana elimenä vahvistui, ja sen yksi tärkeä tehtävä oli pitää kristillistä siveydenhoitoa ja kirkkokuria seurakunnassa.

Kirkkoneuvostoja alettiin perustaa paikkakunnille, joissa niiden toiminta oli loppunut.¹¹⁵

Neuvostojen perustaminen oli keskeinen osa kirkon pyrkimyksestä lisätä maallikkojen osallistumista seurakunnan hengellisen elämän johtamiseen ja valvontaan.¹¹⁶ Kirkkoneuvostoon tuli kuulua puheenjohtaja, joka oli usein kirkkoherra tai muu pappi. Jäseniä oli muut vakinaiset papit sekä vähintään kuusi yli kolmekymmentävuotiasta ”jumalisuudesta ja kristillisestä harrastuksestaan hyviksi tunnettua miestä”.¹¹⁷ Kirkkoneuvoston jäsenten tuli olla seurakunnalle esikuvana. 337§ mukaan heidän tuli ”pitää hellää huolta seurakuntalaisten elämästä yleensä ja erittäin aviopuolisoiden, vanhempain ja lasten sekä isäntäin ja palkollisten keskinäisestä välistä--”¹¹⁸

Kirkkolain luvun kolmetoista 101§ on tutkimukseni keskeisin pykälä. Se koski ihmisiä, jotka ovat toimineet julkisesti syntisesti tai paheellisesti, mutta joita ei oltu vedetty oikeuteen. Lakipykälää pystyttiin soveltamaan ihmisiin esimerkiksi vain huhupuheiden perusteella. Pykälää 101 sovellettiin suoraan riitaisiin aviopareihin: ”Jos seurakunnan jäsen tekee itsensä syyväksi – eripuraisuuteen

---

¹¹¹ Ohjeita maallikkotoimelle Porvoon hiippakunnan seurakunnissa 1900, s.13; KL 356§, 358§, 361-364§

¹¹² Hartikainen 2005, 70-73

¹¹³ Hartikainen 2005, 89.

¹¹⁴ KL 1869 330§.

¹¹⁵ Murtorinne 1992, 276-; KL 1869 331§.

¹¹⁶ Mönkkönen 1988, 462.

¹¹⁷ KL 1869 333§ & 334§.

¹¹⁸ KL 1869 337§.

avioliitossa – sekä leppymättömyyteen -- eikä opetuksen ja varoituksen sanasta ota ojentuaksensa, olkoon laki sama kuin 101§:ssä sanotaan.”¹¹⁹ Pykälän mukaan paheellisesti elänyttä tuli ensin varoittaa kahden kesken. Mikäli hän ei ottanut siitä ojentuaksensa, oli häntä varoitettava kirkkoherran ja kahden tai kolmen vakavaksi kristityksi tunnetun henkilön seurassa uudelleen. Mikäli tämäkään ei auttanut, tuli kirkkoneuvoston antaa hänelle varoitus koko seurakunnan nimessä kirkkoneuvoston edessä. Tämä julkinen varoitus oli astetta vakavampi kuin yksityiset.¹²⁰ Mikäli vaikutusta ei ollut, kirkkoneuvosto sai julistaa hänet menettäneeksi oikeuden olla kummina, valitsemaan jäseniä kirkkoneuvostoon, edusmiehiä kirkolliskokoukseen ja niiden valitsijamiehiä sekä oikeuden tulla valituksi kyseisiin toimiin. Kirkkoneuvoston tuli alistaa tämä päätös tuomiokapitulin tutkittavaksi. Tuomiokapituli saattoi kutsua syytetyt eteensä kuulemaan vakavaa varoitusta. Mikäli henkilö ei osoittanut siltikään parannusta, hänet julistettiin kelvottomaksi nauttimaan ehtoollista. Edut oli mahdollista saada takaisin, mikäli ihminen luopuu synnistänsä ja pyytää sitä anteeksi sielunhoitajan edessä ripissä.¹²¹

Valvonnan helpottamiseksi kirkkoneuvosto pystyi jakamaan seurakunnan neuvoston jäsenten kesken valvontapiireihin.¹²² Kirkkoneuvoston jäsenen tuli valvoa seurakuntalaisia ja ilmoittaa neuvostolle, mikäli hän havaitsi seurakunnassa kirkkolaissa määriteltyjä paheita.¹²³ Neuvosto valitsi myös seurakuntaan seurakunnan vanhimpia, joiden tehtävänä oli valvoa järjestystä, siveyttä ja ilmoittaa epäjärjestyksestä kirkkoneuvostolle sekä auttaa neuvostoa päätösten täytäntöönpanemisessa.¹²⁴ Neuvoston tuli kokoontua niin usein kuin puheenjohtaja koki tarpeelliseksi.¹²⁵ Seurakuntalaisen velvollisuus oli saapua kirkkoneuvoston eteen, kun hänet sinne kutsuttiin. Mikäli hän ei saapunut, kirkkoneuvostolla oli oikeus hankkia virka-apua hänen paikalle tuottamiseensa.¹²⁶

Valtakunnallisesti kirkkoneuvostojen toiminnan aloittaminen näytti olleen takkuilevaa. Monissa Hämeen alueen seurakunnissa kirkkoneuvostoa ei koottu vuosikausiin.¹²⁷ Mönkkösen tutkimuksen mukaan myös Kuhmoisilla, Jämsässä ja Multialla neuvostojen toiminta takkuili. 1870-luvulla ainoastaan Jyväskylän maaseurakunnassa kirkkoneuvosto kokoontui joka vuosi. Neuvostojen

---

¹¹⁹ KL 1869, 103§.

¹²⁰ Halmesmaa 1978, 120.

¹²¹ KI 1869, 101§.

¹²² KL 1869 337§.

¹²³ KL 1869 338§.

¹²⁴ KL 1869 347§, Saarimäki 2010, 132-133.

¹²⁵ KL 1869 339§.

¹²⁶ KL 1869 342§.

¹²⁷ Kaikkonen 1961, 32-37; Kortekangas 1969, 444;

aktiivisuus riippuikin paljolti kirkkoherrojen omasta aktiivisuudesta.¹²⁸ 1880-luvulta eteenpäin neuvostot näyttivät löytävän toimintansa suuntaa ja kirkkokuri vilkastui. Laasonen toteaa, että kirkkoneuvostojen toiminta kirkkokurikysymyksissä oli voimakkainta 1890-luvulla sekä 1900-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä. Kirkkoneuvostoja koskeva tutkimus osoittaa 1880-1890-luvun olevan yleisemminkin aktiivisinta kirkkokurin aikaa. Yleistää ei voi kuitenkaan kaikkiin seurakuntiin, sillä neuvostojen toiminta oli hyvinkin vaihtelevaa.¹²⁹ Esimerkiksi Tampereella ei kurinpitoasioita käsitelty kyseisenä aikakaudella lähes ollenkaan. Tästä piispa myös nuhteli kirkkoneuvostoa, joten voidaan todeta kurinpidon olleen ainakin kirkon tavoitteena kyseisenä aikakautena.¹³⁰ Myös oma tutkimukseni osoittaa, että kirkkokurikysymyksissä oltiin riitatapauksissa aktiivisimpia 1880- ja 1890-luvuilla. Tämän voi olettaa johtuvan kirkon reaktiosta maallistuneisiin oloihin ja sen vaikutusmahdollisuuksien vähenemiseen. Keski-Suomessa neuvostot puuttuivat eniten perhe-elämän epäonnistumiseen sekä haureuden ja huonon elämän kitkemiseen.¹³¹

Kirkkokuri höllentyi reippaasti 1900-luvun alussa ja sen vaikutus häveni koko 1900-luvun edetessä. Yksityiseen sielunhoitoon ei esimerkiksi Tampereen kaltaisessa isossa kaupungissa ollut enää mahdollisuuksia, ja Kortekankaan mukaan papit itsekin alkoivat menettää uskoaan kirkkokurin mahdollisuuksiin.¹³² Tämä ei koskenut kuitenkaan vain teollisuuskaupunkeja. Maatalousvaltaisilla ja suhteellisen pienillä paikkakunnilla kirkkokurin ylläpito alkoi olla vaikeaa 1800-1900-luvun vaihteessa.¹³³ Myös Keski-Suomessa kirkkokurin käyttäminen lopetettiin 1900-luvun alussa, Mönkkösen mukaan ajan hengen vaikutuksesta, mutta myös koska se koettiin hyödyttömäksi. Kirkon piirissä havaittiin, että siveellisiin asioihin puuttuminen aiheutti vain vastarintaa ja papistoa ohjattiin toiminnan sijaan ymmärtämään muuttuneita oloja.¹³⁴ Vuoden 1923 uskonnonvapauslain myötä kirkkoneuvoston kurinpitomahdollisuudet heikkenivät dramaattisesti: se ei pystynyt enää käyttämään kirkkokuria ihmisiin, sillä kuka tahansa pystyi eroamaan kirkosta. Kurinpitomahdollisuudet olivat kuitenkin heikentyneet tosiasiaa jo ennen lakia. Omasta aineistostani viimeinen kirkkoneuvoston nuhtelutapaus löytyy vuodelta 1906, ja kinkeripäiväkirjojen viimeinen merkintä eripuraisesta avioparista on vuodelta 1913.¹³⁵

---

¹²⁸ Mönkkönen, 462 - 463, taulukko kirkkoneuvoston aktiivisuudesta Mönkkönen s.695 Ks. myös Laasonen 1971, 95-96; Kortekangas 1969, 445.

¹²⁹ Laasonen 1971, 97, 133-135, taulukko 19, 96-97, liitteet 5 ja 8; Kaikkonen 1961, 32-68, 70-

¹³⁰ Kortekangas 1965, 149 - 150, 201, 238 - 239.

¹³¹ Mönkkönen 1988, 464; Lahti 1994, 713 & 751.

¹³² Kortekangas 1965, 309-310.

¹³³ Kortekangas 1967, 67, 203; Hautakoski 2007, 91 - 95;

¹³⁴ Mönkkönen 1988, 459, 464-465.

¹³⁵ Kivijärven srk KN PK 22.06.1907 & Luhangan srk kinkeripäiväkirja 05.02.1913; Kaikkonen 1961, 2.

3. Pariskunnat ja kirkollinen kontrolli

3.1 Ongelmat tulevat ilmi

Yksittäisen avioparin ongelmat koskettivat koko yhteisöä, sillä onnistunut avioelämä oli koko yhteisön menestyksen edellytys.¹³⁶ Puolisoiden välinen riitaisuus oli ollut tiedossa ja näkyvillä jo ennen kirkon virallisia puhutteluja, ja se miten epäsopeuun on epävirallisesti puututtu, on vaikea saada tietoon.¹³⁷ Yhteisö valvoi avioparien yhteiselämän sujumista, ja myös kirkko velvoitti yhteisöä toistensa tarkkailuun.¹³⁸ Motiivina oli niin yhteisölle tärkeän avioliiton erityisaseman turvaaminen kuin puhdas tiedon- ja tirkistelynhalu. Juoruilu ja huhupuheet olivat arkipäivää yhteiskunnassa, jossa yksityisyyden merkitys oli toinen kuin nykypäivänä. Yhteisöt olivat tiiviitä ja ihmiset esimerkiksi nukkuivat samassa tuvassa, joten toisten tarkkailu oli helppoa.¹³⁹ Maallikkotoiminta rakentui ihmisten käyttäytymisestä tehdyille havainnoille, jotka synnyttivät juoruja ja huhuja mutta myös osin perustuivat niihin. Juorujen teho perustui pelkoon kunnian menettämisestä. Juorut tavoittivat myös kirkon kontrollista vastaavat viranomaiset, jotka saattoivat viedä asian jatkotutkintaan.¹⁴⁰ Normien rikkoutuessa ensimmäisenä ongelmiin puuttui lähipiiri, ja vaikka ongelmia pyrittiin usein selvittämään ensin lähipiirin kesken, yhteisö teki myös suoria ilmiantoja viranomaisille.¹⁴¹

Kirkon kontrollitehtävää tarkastellessa selvitän ensin, mistä tieto riitaisista aviopuolisoista tuli. Riitojen salailu oli hankalaa yhteisöllisessä kulttuurissa, ja tieto avioliiton konfliktista levisi herkästi kodin ulkopuolelle ja kirkollisen kontrollin piiriin. Kirkkoneuvoston pöytäkirjat jättävät kuitenkin usein kertomatta, mistä tieto eripuraisista pariskunnista tarkalleen tuli. Suurimmassa osaa tapauksia (81) merkintä ei mainitse mitään tiedon alkuperästä. Usein siksi, että merkinnät olivat vain ilmoituksia siitä, että pariskuntaa on nuhdeltu tai on tulevaisuudessa nuhdeltava. Tiedon alkuperää ei näissä lyhyissä merkinnöissä mainita. Kirjaamistapojen vaihtelu vaikutti myös asiaan: Esimerkiksi Karstulassa useimmat merkinnät keskittyivät pääasiassa kuvaamaan neuvoston kuulemisissa tapahtuneita asioita. Muiden seurakuntien aineistosta voi kuitenkin tehdä päätelmiä.

---

¹³⁶ Fiebranz 2005, 145; Kietäväinen-Sirén 2015, 77-82.

¹³⁷ Bailey 2003, 32-33.

¹³⁸ Saarimäki 2010, 85-88, 131-132; Nuutinen 2016, 29.

¹³⁹ Saarimäki 2010, 44-45. Saarimäki puhuu esiaviollisen seksuaalisen tarkkailusta, mutta 1800-luvun yhteisöt tarkkailivat myös aviopareja. Österberg 1988, 148-149; Taussi-Sjöberg 1988, 83; Pohjola-Vilkuna 1995, 78-79; Kietäväinen-Sirén 2015, 46-48.

¹⁴⁰ Hartikainen 2005, 76; Aalto 1996b, 57.

¹⁴¹ Kietäväinen-Sirén 2015, 80.

Vaikka verrattain harva merkintä antaa informaatiota tiedon alkuperästä, aihetta voi pohtia ottamalla tarkasteluun yhteisön suhtautumisen avio-ongelmiin. Esimerkiksi Pihlajaveden kirkkoneuvostossa todettiin, että erään itsellisen vaimon elämän puhtauden suhteen on seudun asukkaissa esiintynyt jo pidempään epäluuloa. Tästä pahennuksesta ilmoitettiin talvella kinkereillä.¹⁴² Karstulassa ilmoitettiin, että papistolle oltiin valitelu kinkereillä naimisissa olevan Leena S:n pitävän yhtä Kristian A:n kanssa.¹⁴³ Sanavalinta ”on valitelu” viittaa siihen, että seurakuntalaiset ovat ilmoittaneet kinkereillä pahennusta aiheuttavasta toiminnasta. Yhteisö huomasi riidat ja toisaalta myös avioliiton hiljaisen konfliktin eli esimerkiksi erillään asuvat pariskunnat. Esimerkiksi Keuruulla todettiin, että jo viisi vuotta erillään asuneiden puolisoiden tapaus oli ”*kaikille tunnettu*”.¹⁴⁴ Jyväskylän maaseurakunnassa ilmiannettiin kylänluvuista ”*tai muuten siveellisyyden suhteen seurakunnissa*” kuulleet kuusi avio-ongelmatapausta muiden siveellisyysohjelmien ohella.¹⁴⁵ Muutamassa tapauksessa oli myös läsnä todistajia, mikä viestii riitatapauksien sosiaalisesta puolesta.¹⁴⁶ Yleinen pahennus sai juorut leviämään ja näin tieto levisi myös kirkollisille viranomaisille.

Seurakunnan vanhimmat tai kirkkoneuvoston maallikkojäsenet tekivät siveellisistä epäkohdista valituksia kinkereillä. Omassa aineistossani korostuu kirkkoneuvoston jäsenten rooli, seurakunnan vanhimpia mainitaan harvemmin. Ainoastaan Keuruulla heidän toimistaan löytyy useampi maininta. Laasonen toteaa, että kirkkoneuvoston jäsenet ja kylänmiehet eivät olleet innokkaita ilmoittamaan papistolle kylänsä rikkeitä. Murtorinteen mukaan kuudennusmiesten toiminta jäi vähäiseksi. Aalto toteaa 1600-luvun aineistoonsa vedoten, että talonpoikaistaustaiset kuudennusmiehet olivat yhteisönsä eivätkä viralliseen moraalinormistoon sidoksissa, joten he eivät mielellään ilmiannaneet kyläyhteisön rikkeitä. Toisaalta virallinen moraalinormisto ja yhteisön moraalit eivät olleet mikään täysin erillinen asia, vaan ne nivoutuivat ainakin osin yhteen. Kuitenkin erityisesti tuttujen ihmisten valvominen oli luultavasti hankala tehtävä maallikkojäsenille.¹⁴⁷

---

¹⁴² Pihlajaveden srk KN PK 01.03.1903.

¹⁴³ Karstulan srk KN PK 26.08.1900.

¹⁴⁴ Keuruun srk KN PK 05.08.1894.

¹⁴⁵ Jkl msk KN PK 12.5.1884.

¹⁴⁶ Kivijärven srk KN PK 24.8.1898, Karstulan KN PK 23.5.1891, Luhangan srk KN PK 25.2.1906, Keuruun KN PK 24.4.1898 sekä 8.12.1901.

¹⁴⁷ Laasonen 1971, 135; Murtorinne 1992, 277; Aalto 1996a, 172-173; Aalto 1996b, 57; Fiebranz 2005, 144; Hartikainen 2005, 76.

Oma aineistoni puhuu sen puolesta että ilmoituksia kyllä tehtiin¹⁴⁸, mutta esimerkiksi Keuruulla ilmoitushalukkuus näytti olevan alhaalla. Kirkkoherra näytti olevan tietoinen maallikkojäsenten haluttomuudesta nostaa kanteita: Keuruun kinkereillä todettiin seurakunnan tilan olevan ”*nuhteenalaista*” mutta että ”*ehkä seurakunnan vanhin tällä kertaa ei tahdo nimittää*”.¹⁴⁹ Halusivatko maallikkojäsenet todistaa kirkkoherralle alueensa kurinpidon toimivuuden ja jättivät siksi ilmottamatta paheita? Niin voisi tulkita toisestakin Keuruun kinkeripäiväkirjan merkinnästä, jossa kirkkoherra näyttää osoittavan epäilyksensä kinkerialueen siveyden tilasta. ”*Mainittavia pahennuksia ei liene, ehkä kirkkoneuvoston jäsen vaikenä kiitoksesta.*”¹⁵⁰ Vaikka vain neljässä kirkkoneuvoston pöytäkirjamerkinnässä mainitaan suoraan tiedon tulleen kirkkoneuvoston jäseneltä, on tulkittavissa, että maallikkojäsenten valvonnalla oli roolinsa riitaisten avioparien ilmiannossa. Siveysongelmia tuli kuitenkin ilmi, eivätkä ne syntyneet tyhjästä. Jäsenten tehtävänä oli vahtia seurakuntansa siveellisyyttä, ja mikäli epäkohtia nähtiin ja huhuja liikkui, jäsenet tekivät siitä kantelun. Toiminnan aktiivisuus vaihteli neuvostoittain ja riippui varmasti maallikkojäsenen paneutumisesta asiaansa.¹⁵¹

Tutkimistani kinkeripäiväkirjoista löytyy satunnaisia merkintöjä avio-ongelmista. Esimerkiksi Keuruulla tammikuussa 1896 mainittiin, että ”*riitasia pariskuntia oli ilmaantunut*”.¹⁵² Keuruulla myös mainittiin samoilla kinkereillä kaksi miestä, jotka kumpikin olivat jättäneet vaimonsa. Kohtaan on merkitty ”*on toimittu*”. Kirkkokuria on siis luultavasti käytetty miehiä kohtaan, mutta kirkkoneuvostossa ei kyseisten miesten tapauksia ole käsitelty.¹⁵³ Satunnaisia mainintoja aviopuolisoiden riitaisuudesta tai huoruudesta löytyy Keuruun lisäksi Korpilahden, Uuraisten ja Karstulan kinkereiltä. Kinkereillä saatettiin vain mainita yleisemmin riitaisuudesta seurakunnassa, tai mikäli kinkereillä on ilmiannettu riitaisia henkilöitä, on heille voitu antaa varoitus ilman että asiaa on käsitelty kirkkoneuvostossa. Tämä vaikeuttaa tutkijan pyrkimystä luoda selkeää kuvaa avio-ongelmien käsittelyn laajuudesta. Verrattuna muihin siveysrikkeisiin¹⁵⁴ avioliiton ongelmat olivat kinkerien pöytäkirjamaininnoissa kuitenkin satunnaisia ja vähäisiä. Yhdessätoista kirkkoneuvoston pöytäkirjamerkinnässä mainittiin, että ilmoitukset olivat tulleet kinkereiltä, joten

---

¹⁴⁸ Suurin osa merkinnöistä jättää kertomatta tiedon alkuperän, mutta useimmiten tieto tuli joko kinkereiltä kirkkoherran kyselyä seurakunnan vanhimmilta tai kirkkoneuvoston jäseniltä seurakunnan siveellisestä tilasta.

¹⁴⁹ Keuruun kinkeripäiväkirja 1886-1906.

¹⁵⁰ Keuruun kinkeripäiväkirja 04.02.1896.

¹⁵¹ Esimerkiksi Pihlajavedellä maallikkojäsen ilmoitti erään pariskunnan huoruussuhteesta kirjeellä Pihlajaveden seurakunnan kappalaiselle. Pihlajaveden KN PK 02.10.1893, Keuruulla maallikkojäsen toimi todistajana samalla alueella asuvan riitaisan pariskunnan tapauksessa Keuruun KN PK riitaisuuden todistajana 24.4.1898. Saarimäki 2010, 132.

¹⁵² Keuruun Kinkeripäiväkirjat 30.01.1896.

¹⁵³ Keuruun Kinkeripäiväkirja 04.02.1889.

¹⁵⁴ Esimerkiksi viinan myyntiin ja juomiseen liittyvät rikkeet, nuorison huono käytös, tanssi ja yöjuoksu.

jotkut kinkereillä tehdyt valitukset etenivät myös kirkkoneuvostoon ja niitä myös siellä käsiteltiin. Neuvostossa saatettiin käsitellä monta kinkereillä ilmoitettua tapausta kerralla.¹⁵⁵

Merkillepantavaa on, että viidessä tapauksessa puoliso tuli itse neuvoston eteen ilmoittamaan puolisoistaan. Frigren toteaa, että kirkkoneuvoston avioneuvontaan ei turvauduttu usein, vaan puoliset ja yhteisö pyrkivät selvittämään tilanteet omin päin. Ulkopuoliseen apuun turvauduttiin usein vasta tilanteissa, joissa kaltoinkohtelun oli äärimmäistä, tai johon ei yksityisesti ratkaisua löydetty. Kurittamislousteista puhuttelua välteltiin viimeiseen asti häpeällisenä ja leimaavana, vaikka ongelmien salailu oli yhteisöllisessä kulttuurissa vaikeaa.¹⁵⁶ Oman aineistoni perusteella näyttää siltä, että neuvoston eteen astuttiin, mikäli puolisoilla oli syytä pyytää toimenpiteitä puolisoitaan vastaan. Silloin tämä ”nöyryytys” ei osunut suoraan itseän, vaan puoliso vaati pikemminkin oikeutta itselleen. Korpilahdella ryhdyttiin toimiin, kun vaimo ilmoitti kirkkoneuvostolle, että hänen miehensä oli pahoinpidellyt häntä sekä ajanut hänet kodistaan.¹⁵⁷ Keuruulla kirkkoneuvostossa kerrottiin miehen ilmoittaneen kinkereillä, että hänen nuorimmaisensa on ”huorilapsi”, eli uskottomuuden seurauksena syntynyt lapsi. Ilmoituksella hän vahvisti avioeron hakemisen.¹⁵⁸ Jyväskylässä eripurainen pariskunta oli saanut vuonna 1887 kolmet varoitukset eripuraisesta avioliitosta. Kahdeksan vuotta myöhemmin, 1905, vaimo pyysi jälleen toimia miestään vastaan. Myös Keuruulla vaimo teki kanteen miestänsä vastaan.”¹⁵⁹ Tästä voidaan päätellä, että ainakin jotkut seurakuntalaiset kokivat kirkkoneuvoston väylänä saada asiaansa kuulluksi.¹⁶⁰

3.2 Kirkkoneuvosto aviorauhan valvojana

Kirkkoneuvostot olivat tärkein kirkollinen instituutio, jossa hoidettiin käytännössä avioliiton konfliktitapauksia. Siksi on syytä tehdä selkoa tarkemmin kirkkoneuvoston toiminnasta niissä asioissa, joihin muut luvut eivät anna vastausta. Opaskirjassaan kirkkoneuvostoille Ritoniemi totesi, että pelkät maininnat seurakunnan paheista kinkereillä eivät riitä, vaan seurakunnan jäseniä tarvitaan suoranaisesti vaikuttamaan siveellisen elämän parantamiseksi konkreettisemmalla tavalla.

---

¹⁵⁵ jkl msk KN PK 12.05.1884; Keuruun srk KN PK 13.03.1887. Kummassakin kokouksessa käytiin läpi kuusi avioliiton ongelmatapausta, joiden tiedot oltiin saatu kinkereillä.

¹⁵⁶ Frigren 2016, 167-168; Myös Taussi-Sjöberg mainitsi, että puoliset saattoivat kääntyä tuomiokapitulin puoleen suhteensa parantamisen vuoksi. Taussi-Sjöberg 1988, 46.

¹⁵⁷ Korpilahden srk KN PK 20.05.1904.

¹⁵⁸ Keuruun srk KN PK 13.03.1887

¹⁵⁹ Keuruun srk KN PK 09.09.1894

¹⁶⁰ Liliequist 2014 toteaa, että sovittelevamman kirkollisten elimien puoleen käännettiin, kun haluttiin välttää maallisen oikeuden rajujakin sanktioita. 35-36. Lenhammar 1994, 147-148.

Sen vuoksi kirkkoneuvostojen tuli toimia yhä aktiivisemmin.¹⁶¹ Tutkimukseeni kuuluu yksitoista seurakuntaa nykyisen Keski-Suomen alueella. Niiden kirkkoneuvostojen toiminta avio-ongelmien yhteydessä oli vaihtelevaa.¹⁶² Toiminnan vaihtelun havainnollistamiseksi olen tehnyt seurakuntien avio-ongelmien käsittelyn laajuudesta taulukot (liitteet 1 & 2).

Liitteen 1 taulukoita tutkimalla havaitaan, että esimerkiksi Multialta ei löytynyt yhtäkään mainintaa avio-ongelmista koko tarkasteluajanjaksona, kun taas Karstulassa kyseisiä asioita käsiteltiin hyvin ahkerasti erityisesti 1890-luvulla – eniten koko Keski-Suomen alueella.¹⁶³ Aktiivisinta avio-ongelmien käsittely oli 1880-1890-luvulla. Toisaalta silloinkin monissa seurakunnissa tapauksien käsittely oli harvinaista. Sulkuihin on merkittynä tapausten käsittelymäärät, jotka saattoivat erota paljonkin. Yksittäisiin varoituksiin tyytyvissä seurakunnissa tapausten käsittelymäärät olivat samansuuntaisia kuin tapauksien määrä, kun taas esimerkiksi Karstulassa, Korpilahdella ja Luhangalla pariskuntien etsimiseen, useisiin varoittelemisiin ja toiminnan välivaiheiden kirjaamisiin panostettiin. Liite 2 sisältää viiden esimerkkiseurakunnan kirkkoneuvostojen kokouksien käsittelyaiheet kymmenvuotisjaksoina. Niitäkin tarkastelemalla päästään havaitsemaan toiminnan vaihtelevuus, joten yleistyksiä on avio-ongelmien käsittelystä vaikea tehdä. Jokaisessa seurakunnassa selkeästi suurin osa tapauksista oli muita kuin siveysongelmien käsittelyä. Toiminta vilkastui 1880-luvulla, tosin ei aina siveysongelmien suhteen. Avio-ongelmien määrä muihin siveysrikkeisiin verrattuna oli melko tasainen 1870-luvulla, jolloin siveysongelmia käsiteltiin todella harvoin muutenkin. 1880-1890-luvuilla muiden siveysrikkeiden määrä oli korkeampi, tosin Korpilahdella avio-ongelmia käsiteltiin lähes yhtä paljon 1890-luvulla kuin muita siveysongelmia. 1900-luvulla kaikkien siveysongelmien määrä laski ja tasoittui Korpilahtea lukuun ottamatta.

Saarimäen mukaan tämä eroavaisuus on voinut johtua yksittäisten pappien eroista. Jotkut tyytyivät varoittelemaan huonosti eläneitä seurakuntalaisia yksityisesti, eivätkä jättäneet jälkeensä kirjallista lähdeaineistoa. Toiset taas toimivat tarkasti lain mukaan, ja jotkut jättivät varoitukset tekemättä. Halmesmaan mukaan ihmisiä saatettiin jättää varoittamatta, jos varoitettavia oli paljon. Suurta määrää ihmisiä ei siis jaksettu lähteä etsimään varoitettavaksi. Pappien innostuksesta ja vaihtelevuudesta siveyden valvontaan on pohdittu syyksi esimerkiksi pappien herätysliiketaustaa

---

¹⁶¹ Ritoniemi 1907, 1. Ritoniemi viittaa tässä kohdassa Saurenin vuoden 1897 kirjoittamaan ”Katsaus Suomen Evankelis-Luterilaisen Kirkon Nykyiseen Tilaan”.

¹⁶² Myös Laasonen on todennut, että eroja oli seurakunnittain Pohjois-Karjalassa. Laasonen 1971, 134.

¹⁶³ Mönkkönen 1988, liite 693.

sekä persoonien erilaisuutta.¹⁶⁴ Riitatapauksissa Luhangalla merkittiin tarkoin ilmoitukset myös tuomiokapitulin päätöksistä ja yhden pariskunnan nuhtelun eri vaiheista saattoi olla useampi merkintä. Tämä voi johtua Luhangan kirkkoherra Olanderin kiinnostuksesta kirkkohistoriaan ja sen myötä tarkkaan kirjanpitoon: hän piti tarkoin huolta kirkon pöytäkirjoista. Häntä kuvailtiin muutenkin uutteraksi seurakunnan työntekijäksi, mikä lienee syynä merkintöjen tarkkuuteen.¹⁶⁵

Kirjaamistavat olivat erilaisia, joten pöytäkirjojen informaatioarvo vaihtelee. Lähes jokaisessa pöytäkirjamerkinnässä löytyy puolisoiden nimet sekä mitä pariskunnan tilanteelle oli jo aiemmin tehty. Näin ei kuitenkaan kiistatta ole. Lähes aina merkinnöistä löytyy myös maininta siitä, miksi pariskuntaa kohtaan oli ryhdytty toimenpiteisiin. Monet maininnat sisältävät vain ilmoituksen siitä, että normeja rikkova puoliso tai pariskunta olisi kutsuttava varotettavaksi, mutta toimenpiteen täytäntöönpanosta ei mainintoja aina ole. Mikäli pariskunta tai toinen puolisoista oli toimimattomien varoitusten jälkeen kutsuttu kirkkoneuvoston eteen, on käynnistä tehty useimmiten pelkkää mainintaa tarkempi pöytäkirjamerkintä. Kyseisissä merkinnöissä on aina mainittuina kutsuttujen nimet, syyt kutsumukseen sekä toimenpiteet. Tällaisissa merkinnöissä pöytäkirjaan on saatettu kirjata lisäksi pariskunnan näkemyksiä tilanteesta, mainintoja heidän käytöksestään ja suhtautumisestaan neuvoihin, aiemmasta rikostaustasta, puolisoiden puheenvuoroja, todistajien lausuntoja, kirkkoneuvoston mielipiteitä sekä ohjeita joita neuvosto oli puolisoille antanut. Tutkijalle mielisintä on lukea pöytäkirjaa, jossa pariskunnan tilannetta ja näkemystä on eritelty mahdollisimman tarkoin. Korpilahdella ja Keuruulla aineistot ovatkin informatiivisimpia. Aineistosta 41 tapauksessa pariskunta oli kutsuttuna kirkkoneuvoston eteen. Nämä merkinnät ovat informatiivisempia ja antavat mahdollisuuksia tutkimuksessa tehdyille laajemmille tulkinnoille avio-ongelmien käsittelyistä, mihin oma tutkimukseni pyrkii. Suurin osa muista merkinnöistä on suppeampia ilmoituksia avio-ongelmista ja annettavista tai jo annetuista varoituksista.

Jotta kirkkoneuvoston kokous olisi lainvoimainen, tuli siellä olla tarpeeksi henkilöitä paikalla. Kuitenkin esimerkiksi Uraisilla yhdessä tapauksessa kokous ei ollut täyslukuinen, mutta pariskunnalta päätettiin silti tiedustella heidän suhteensa tilaa. Päätöksiä ei voitu kuitenkaan lainvoimaisesti tehdä, joten pariskunta kutsuttiin uudestaan kokoukseen.¹⁶⁶ Mikäli kutsuttavat jättivät tulematta, merkittiin tämä usein pöytäkirjaan ja sovittiin uusi kokous. Tulematta jättämiseen

---

¹⁶⁴ Kaikkonen 1961, 82-87; Halmesmaa 1978, 49-50; Fiebranz 2005, 144-145; Autio 2009, 26; Saarimäki 2010, 149-152.

¹⁶⁵ Kaikkonen 1961, 41; Pyykkö 1965, 341-342.

¹⁶⁶ Uuraisten srk KN PK 27.09.1881

saattoi toisaalta olla pariskunnasta riippumaton syy. Karstulassa kaksi pariskuntaa eivät olleet saaneet kutsua raatiin, joten eivät olleet tulleet.¹⁶⁷ Kummankin pariskunnan asiaa oli käsitelty samassa kokouksessa, joten kyse näyttäisi olevan neuvoston virheessä jonka vuoksi tieto ei ollut mennyt perille. Samaten Karstulassa nimismiehen valtuuttama mies oli laiminlyönyt työnsä, eikä tämän vuoksi pariskunta ollut kirkkoneuvoston edessä.¹⁶⁸ Kirkkokuri ei siis aina toiminut niin hyvin kuin olisi lain mukaan pitänyt. Aina neuvoston eteen ei kutsuttu pariskuntaa: mikäli esimerkiksi vaimon tiedettiin elävän luvattomassa suhteessa miehen kanssa, vaimo ja hänen kanssaan suhteessa ollut mies saatettiin kutsua neuvoston eteen. Oli myös mahdollista, että tällaisessa tilanteessa puoliso oli paikalla. Suurimmassa osassa tapauksia kirkkoneuvoston edessä oli kuitenkin pariskunta.

Teoksen ”Ohjeita maallikkotoimelle Porvoon hiippakunnan seurakunnissa” mukaan kirkkoneuvoston kokouksissa tutkiskeltiin siveydenhoitoon liittyvää Jumalan sanaa, jonka jälkeen tehtiin ilmoituksia seurakunnan siveellisestä tilasta. Sen jälkeen jäsenet neuvottelivat toimenpiteistä ”*epäsiveellisyyden vastustamiseksi ja jumalisuuden ja hyvään kristillisen tapain edistämiseksi*”. Lisäksi tuli tehdä selontekoa aiemmin päätetyistä siveydenhoidon toimenpiteistä sekä niiden kautta saavutetuista kokemuksista, eli siitä miten siveydenhoito oli toiminut.¹⁶⁹ Lisäksi keskeisenä oli varoitusten antaminen rikkeitä tehneille seurakuntalaisille. Kun pariskuntia kutsuttiin kuultavaksi, heille ilmoitettiin kutsumuksen syy sekä pyydettiin kertomaan näkökantansa asiaan. Pylkkäsen mukaan suomalaisten maaseudun seurakuntien pyrkimys ei ollut puuttua yksityiskohtaisesti riidan syihin 1600-1700-luvulla.¹⁷⁰ Oman aineistoni mukaan riidan syitä kuitenkin käytiin läpi niin saatujen ilmiantojen kuin pariskunnan kuulemisen avulla. Puolisoita kuulusteltiin usein yksin ja sen jälkeen yhdessä: kenties siksi, että näin saatiin kuulusteltavilta tietoa irti paremmin. Pariskuntaa maaniteltiin sovintoon ja heille annettiin ohjeita ja neuvoja. Kuulustelujen jälkeen kuulusteltavat pyydettiin astumaan ulos, jonka jälkeen neuvosto neuvotteli tuomiostaan. Sitten kuulusteltavat käskettiin takaisin sisälle ja heille annettiin varoituksia ja neuvoja tai julistettiin tuomio.

Tarkastelen luvussa 5.2, millaisia neuvoja ja sanktioita kirkkoneuvosto pariskunnille antoi. Pelkästään toiminnan lopputuloksen tarkastelu ei kuitenkaan anna kokonaiskuvaa neuvoston toiminnasta. Onkin hyvä tarkastella, millaista neuvoston toiminta muuten oli parisuhteiden

---

¹⁶⁷ Karstulan srk KN PK 28.01.1894 ja 28.1.1894.

¹⁶⁸ Karstulan srk KN PK 25.07.1897.

¹⁶⁹ Ohjeita maallikkotoimelle Porvoon hiippakunnan seurakunnissa, 12-13.

¹⁷⁰ Pylkkänen 1990, 290.

ongelmien suhteen. Vaikka neuvostojen tärkeänä tehtävänä oli hoitaa ja kontrolloida avio-ongelmia, ne eivät tehneet sitä, mikäli kokivat sen aiheettomaksi tai turhaksi. Esimerkiksi Keuruulla kirkkoneuvosto ei suostunut toimenpiteisiin vaimonsa miestään vastaan tekemän kanteen vuoksi. ”kanteet ovat ihan aiheettomat eikä ole hänen pelkonsa perustettu muuhun kuin hänen omiin luuloihinsa.”¹⁷¹ Jyväskylässä pariskunta oli saanut varoituksia riitaisuudesta ja heidät oli kutsuttu neuvoston eteen vuonna 1897. Sovintoa ei kuitenkaan saavutettu. Kahdeksan vuotta myöhemmin vaimo Selma tuli itse vaatimaan kirkkoneuvoston toimia miestään vastaan. Kirkkoneuvosto kuitenkin totesi että koska asia oli jo oikeudessa ollut, ei ”kirkkoneuvoston käytettävissä olevilla keinoilla voinut olla mitään vaikutusta.”¹⁷² Kirkkoneuvosto näytti siis myöntävän, mikäli ei epäsovulle voinut mitään tehdä, eikä asioita lähdetty käsittelemään uudestaan ainakaan puolison pyynnöstä.

Neuvostot suhtautuivat siveellisiin rikkeisiin vakavuudella. Normien rikkomukset ja muut sosiaaliset ongelmat perustuivat kuitenkin usein huhuihin ja juoruihin, joihin neuvostot suhtautuivat tietyllä varauksella. Esimerkiksi Jyväskylän maaseurakunnan kirkkoneuvostossa tuotiin ilmi monia eri kinkereillä kuultuja rikkeitä, muun muassa kuusi avio-ongelmaa. Näistä kaikista kuitenkin todettiin, että niiden ollessa vain huhupuheita ei tapauksien suhteen ei lähdetä muihin toimiin, paitsi yhteen varoitukseen.¹⁷³ Neuvostot pystyivät varoittamaan ihmisiä pelkän huhupuheen perusteella, mutta mikäli tarkempaa tietoa tapauksista ei tullut, oli neuvosto kädetön. Esimerkiksi Karstulassa laittomasta yhdyselämästä syytettyinä olleet kielsivät yhteydenpitonsa jyrkästi. Heitä pystyttiin ainoastaan varoittamaan ja heidät laskettiin ”epäilyksen alla” menemään.¹⁷⁴ Mitä luultavammin heidän yhdyselämästään ei vain saatu tarpeeksi todistusaineistoa, vaikka heistä oli kinkereillä valiteltu. Neuvostoissa käytettiin myös todistajia, mutta melko harvoin: omasta aineistostani löytyy neljä tapausta, joissa mukana oli myös todistajia tai joissa oli tiedossa, että tapauksesta olisi todistajia saatavilla.¹⁷⁵

Murtorinteen mukaan kirkkoneuvoston jäsenyys ei ollut erityisen arvostettua seurakunnissa. Jäsenistö joskus jopa kartteli kuudennusmieheksi valintaa.¹⁷⁶ Laasonen toteaa että kirkkoneuvostojen jäsenyyttä tai toimintaa ei arvostettu myöskään kirkollisen hallinnon

---

¹⁷¹ Keuruun srk KN PK 09.09.1894.

¹⁷² Jkl srk KN PK 11.11.1897 ja 12.10.1905.

¹⁷³ Jkl mskr KN PK 12.05.1884.

¹⁷⁴ Karstulan srk KN PK 26.08.1900.

¹⁷⁵ Kahdessa tapauksessa ei todistajat tulleet paikalle. Taussi Sjöberg 1988, 19.

¹⁷⁶ Murtorinne 1992, 277.

näkökulmasta, sillä niitä oli vaikea saada kokoon. Erityisen epäkiitollinen tehtävä oli kirkkokurin hoito.¹⁷⁷ Ongelmia maallikkotoimessa näyttäisi olleen valtakunnallisesti, sillä 1900-luvun alussa julkaistiin muutamia ohjekirjoja maallikkotoimelle. Niiden tarkoituksena oli tehdä toiminnasta tehokkaampaa. Vuonna 1900 julkaistiin kirja ”Ohjeita maallikkotoimelle Porvoon hiippakunnan seurakunnissa”. Sen johdannossa todettiin nykyisen ajan olevan vakava luonteeltaan, ja että siveellisen pahan vastustaminen oli koko seurakunnan tarkoitusperä. ”-- *Tässä ei niinkään kysytä uusien muotojen keksimistä työnteolle Jumalan valtakunnan eteen vaan pikemmin niiden muotojen uskollista käyttämistä, jotka jo löytyvät kirkossamme ja jotka antavat seurakuntien maallikkojäsenillekin tilaisuuden tehokkaalla, mutta heidän olosuhteiden mukaan sovitulla, tavalla työtä tehdä jumalan valtakunnan hyväksi*—”¹⁷⁸. Vuonna 1907 julkaistiin W.J.G. Ritoniemen kirjoittama ”Kirkkoneuvostonkäsikirja”, jonka johdannossa todetaan: ”*Jokseenkin yleinen on valitus että kirkkoneuvostonjäsenten vaikutus on laimeaa.*” Neuvostojen jäseniä torutaan opaskirjassa siitä, että he eivät valvo riittävästi seurakuntien siveydenhoitoa, vaikka se oli heidän päätösvallan alainen asia. Syyksi kirjoittaja arvelee sopivan opaskirjan puutteen.¹⁷⁹ Teos on vuodelta 1907, jolloin kirkkokurillinen siveydenhoito alkoi olla jo hiljalleen tiensä päässä.

Muutamista piispantarkastuksen merkinnöistä löytyy mainintoja kirkkoneuvostosta. Merkinnät antavat arvokasta aikalaiskuvaa neuvostojen merkityksestä ja toiminnasta. Karstulan piispantarkastuksessa vuonna 1905 piispa totesi, että on matkoillaan havainnut kirkkoneuvoston merkityksen seurakunnan kehitykseen nähden. Hänen mukaansa kirkkoneuvoston jäsenet ovat kansan luottamusmiehiä, jotka tuntevat kansan ja voivat toimia papiston apuna tehokkaasti kansan hyväksi. Kirkkoneuvoston toiminnan edellytys on, että sen jäsenet olisivat uskovaisia ja elävät Jumalan sanasta. Uskova kirkkoneuvoston jäsen kykenee rakkaudella neuvoa ja varoittaa ihmisiä, jotka ovat rikkoneet Jumalan lakia. Jumalan lain rikkojiksi hän mainitsi esimerkiksi kasvavan nuorison, riitaisat aviopuolisot ja monet synninpalvelijat. Kirkkoneuvostosta hän tarkensi: ”*Se ei ole mitään virallista työtä eikä järjestysmiehen työtä, vaan rakkauden tointa.*”¹⁸⁰ Vaikka neuvoston toiminta oli kirjattu kirkkolakiin ja oli virallinen kirkkokurin väline, halusi piispa tehdä neuvoston toiminnasta eron viralliseen valvontatoimeen ja korostaa neuvoston sielunhoidollista asemaa. Piispan kommentissa voidaan nähdä pyrkimys luoda jäsenistölle pehmeämpää kuvaa toiminnastaan ja siten rohkaista jäseniä siveydenhoitotyöhön.

---

¹⁷⁷ Laasonen 1970, 96.

¹⁷⁸ Ohjeita maallikkotoimelle Porvoon hiippakunnan seurakunnissa, 5-7.

¹⁷⁹ Ritoniemi 1907, 3-4.

¹⁸⁰ Karstulan piispantarkastus 1905.

Piispantarkastuksissa käytiin läpi myös kirkkoneuvoston toimintaan liittyviä ongelmia. Korpilahdella piispa kysyi esimerkiksi kirkkoherralta, millaisella kannalla on rakkaus seurakuntalaisten välillä. Kirkkoherra totesi, että olot ovat ”*osittainkin hyvin huonoja*”. Hän mainitsi kolme huoruudesta varoitettua ja kymmenkunta erillään asuvaa pariskuntaa. Kirkkoneuvosto todisti ilmiannot oikeiksi, mutta neuvoston mukaan olot olivat hyvät ja että mainitut epäkohdat olivat poikkeuksia.¹⁸¹ Luhangan piispantarkastuksessa mainittiin toruvasti, että kokoukset ovat usein hätäisesti toimitettuja sakastissa juoksevien asioiden käsittelyn parissa. Jäseniäkin oli vaiva saada riittävä määrä kokoukseen osallistumaan. Ihanne kuitenkin olisi, että ainakin muutaman kerran vuodessa neuvosto kokoontuisi neuvottelemaan seurakunnan hoidosta ja siitä, miten jokainen jäsen voisi hoitaa alueellaan kristillisyyttä, siveellisyyttä ja hyviä tapoja.¹⁸² Luhangan piispantarkastuksessa vuonna 1911 todettiin, että kirkkoneuvoston jäsenillä on kiusaus ajatella, mitä seurakuntalaiset heidän ehdotuksista ja toimenpiteistä ajattelevat, varsinkin mikäli ne eivät ole heidän mieleen. Hän totesi, että liian usein ”*inhimillisillä toimilla on heikkouden leima*”. Sen vuoksi piispa velvoitti kirkkoherraa hankkimaan kirkonkassan varoilla neuvoston jäsenille W.J.G. Ritoniemen Kirkkoneuvoston käsikirjan toimintansa tueksi.¹⁸³

Toisaalta Kivijärvellä mainittiin 1870-luvun alussa, että varoituksista seurakuntalaisille on koitunut ”*silmin nähtävä, sängen suuri hyöty*”.¹⁸⁴ Viitasaarella ilmoitettiin 1876, että siveysrikkeet ovat vähentyneet edellisestä vuodesta. Aiempina vuosina erilaisia ongelmia, myös avio-ongelmia, oli ilmoitettu, mutta tuona vuonna ei jäsenillä ollut ilmoitettavaa. ”*joka oli ilahduttavaa kuulla, koska sanan kuulijat ovat ottaneet vaaria Jlan*¹⁸⁵ *sanasta ja parantaneet pahat tapansa.*”¹⁸⁶ Kurinpidon vaikeutuminen vuosisadan loppua kohden ja uuden vuosisadan alkaessa näkyikin myös Keski-Suomen seurakunnissa ja se heijastui kirkon kontrollikanaviin. Ongelmat olivat luultavasti niin hallinnollisen toimivuuden puutteesta johtuvia, mutta myös seurakuntalaisten, ”*kirkkokurin objektien*” tottelemattomuudesta johtuvaa. Seuraavassa selvitän, miten seurakuntalaiset kuriin suhtautuivat.

3.3 Pariskuntien suhtautuminen kontrolliin

---

¹⁸¹ Korpilahden piispantarkastus 1891.

¹⁸² Luhangan piispantarkastus 1919

¹⁸³ Luhangan piispantarkastus 1911. Kaikkonen 1961, 71.

¹⁸⁴ Kivijärven srk KN PK 30.9.1871.

¹⁸⁵ Lyhenne sanasta ”Jumalan”

¹⁸⁶ Viitasaaren srk KN PK 15.07.1876

Keuruulainen pariskunta Michel ja Johanna olivat eläneet yhteiselämäänsä riittävästi niin, että Johanna oli joutunut pakenemaan kodistaan. Elokuussa 1870 he saivat kuulla kappalainen Bergrothilta varoituksen ja neuvon elää sovinnossa. Ensimmäisen varoituksen myötä pariskunta lupasi Bergrothille totella hänen neuvojaan. Michelistä ja Johannasta ei kirkkoneuvoston pöytäkirjoissa löydy myöhempää merkintää, joten he luultavasti sopivat riitansa ja jatkoivat yhteiseloaan. Kirkkoneuvoston tavoite oli täyttynyt: pariskunta totteli kuuliaisesti kehotuksia sovintoon ja harmonia seurakunnassa pysyi.¹⁸⁷

Pariskuntien tottelevaisuus ei ollut aina tätä luokkaa. Kehotus elää sovussa ja rakkaudessa ei näyttänyt pureen kovin moneen pariskuntaan eivätkä kirkkoneuvoston käskyt kiinnostaneet. Tottelevaisuutta voi arvioida eri tavoin: tottelemattomuusriike oli sekin, mikäli sopuun ei kehotuksista huolimatta päädytty. Sovinnollisuusherkkyyttä voidaan laskea sitä kautta, kuinka monet varoitukset pariskunnille jouduttiin antamaan. Sovintoja erittelen tarkemmin luvussa 5.4, mutta todettava on, että useimmiten pariskunta ei saavuttanut sopua. Sovintoon pääseminen on usein riippunut enemmänkin pariskunnan keskinäisestä tilasta, eikä sitä niinkään voi arvioida pelkäsi tottelemattomuudeksi kirkkoneuvostoa kohtaan. Paremmiin seurakuntalaisten suhtautumista kirkkoneuvostoon harjoittamaan kirkkokuriin voidaan tutkia sillä, kuinka tottelevaisesti kirkkoneuvoston eteen tultiin neuvoja kuuntelemaan sekä miten neuvoston edessä käyttäytyttiin.

Vanhempien ja lasten välisiä riitoja tutkinut Liliequist toteaa, että ulkopuolisten lakielimiä puuttuminen perheen sisäisiin asioihin aiheutti vältteleviä reaktioita.¹⁸⁸ Saarimäki esittelee tutkimuksessaan tapauksen, jossa mies haastoi oikeuteen kunnianloukkauksesta kaksi miestä, jotka olivat puhuneet kirkkoneuvostossa hänen ja vaimonsa riitaisasta avioliitosta sekä syyttäneet miestä huoruudesta.¹⁸⁹ Neuvoston eteen ja syytösten alle joutuminen nähtiin siis usein häpeällisenä. Seurakuntalainen saattoi yksinkertaisesti jättää tulematta neuvoston kuultavaksi.¹⁹⁰ Välttelyä löytyy myös omasta aineistostani. Kun seurakuntalaisia yritettiin puhutella joko yksityisesti tai kirkkoneuvoston edessä, eivät he aina totelleet käskyä. Näin tapahtui 23 tapauksessa. Esimerkiksi Erik O. ei suostunut tulemaan puheenjohtajan puheille, kun hän kävi pariskuntaa tapaamassa. Tästä

---

¹⁸⁷ Keuruun srk KN PK 07.08.1870

¹⁸⁸ Liliequist 2014, 35-36.

¹⁸⁹ Saarimäki 2010, 130-131.

¹⁹⁰ Juva 1960, 209.

syystä heidät käskettiin kirkkoneuvoston eteen.¹⁹¹ Joskus toinen puolisoista totteli, kun taas toinen jätti tulematta ja välillä kummatkin jättivät saapumatta. Kun neuvoston eteen jätettiin tulematta, tiedusteltiin ja tutkittiin poissaolon syitä.¹⁹² Kirkkoneuvosto oli ymmärtäväinen, mikäli puolisoilla oli syy olla tulematta: esimerkiksi Luhangassa vaimo ei päässyt paikalle ollessaan sairaana, eikä häntä vaadittu neuvoston eteen vaan hänen miestänsä kehoitettiin huolehtimaan hänestä.¹⁹³

Lain mukaan nimismiestä voitiin käyttää pariskunnan tuottamiseen neuvoston eteen, mikäli he eivät totelleet eikä sopivaa syytä poissaoloon ollut. Mönkkösen mukaan vielä 1870-luvulla kirkkokurin pito Keski-Suomessa oli varsin helppoa, mutta vaikeutui 1880- ja 1890-luvuilla.¹⁹⁴ Omassa aineistossani nimismiehen käytöllä joko uhattiin tai häntä jouduttiin käyttämään tasaisesti jokaisella tutkimallani vuosikymmenellä, kun seurakuntalaiset niskoittelivat kirkkoneuvostoa vastaan.¹⁹⁵ Laasonen mukaan nimismiehen turvautuminen tai tiukka uhkaus usein toimi seurakuntalaisten esiin tuomiseksi.¹⁹⁶ Omassa aineistossani neljästä tapauksesta seitsemästä nimismiehellä uhattu tuli paikalle. Kolmesta jäljelle jäävästä tapauksesta ei löydy mitään merkintöjä. Neuvosto saattoi kohdella toista puolisoa kirkkokurillisesti ankarammin. Uuraisilla kirkkoneuvosto päätteli miehen olevan tottelematon, sillä hän oli kahdesti jättänyt tulematta kuultavaksi. Hänet käskettiin nimismiehen kautta tuotavaksi kirkkoneuvoston eteen. Vaikka vaimokin oli kerran jättänyt saapumatta, hänen tottelevaisuuttaan ei epäilty niin paljoa, että nimismiehen apua oltaisiin tarvittu¹⁹⁷ Tämä saattaa johtua siitä, että joku kirkkoneuvoston jäsenistä tunsi pariskunnan ja pystyi näin ollen päättämään mistä poissaoloissa oli kyse.

Seurakuntalaisten käytös ei ollut aina nöyrää ja kuuliaista neuvoston edessä. Tästä kertoo jo se, että kehotukset sovintoon menivät usein kuuroille korville. Katumattomuus ja haluttomuus sopia oli jo itsessään rike. Tästä viestii pöytäkirjojen sanavalinnat: ”*ei ottanut neuvoista ojentuaksensa*”. ”—*mies ei ottanut mistään neuvoista ja varoituksista huoliakseen vaan pysyy järkähtämättömässä katumattomassa mielessään*—”¹⁹⁸ Joistain merkinnöistä paljastuu myös huonoa käytöstä neuvostoa kohtaan. Korpilahdella Adolf N käyttäytyi nöyrästi, mutta vaimon asenne oli toinen:

---

¹⁹¹ Karstulan srk KN PK 02.02.1889.

¹⁹² Esim. Jkl srk KN PK 03.10.1870.

¹⁹³ Luhangan srk KN PK 1898

¹⁹⁴ Mönkkönen 1988, 464; Roiko-Jokela 1998, 307

¹⁹⁵ Yhteensä 7 tapausta: Jkl msrk KN PK 29.02.1872, Kivijärven srk KN PK 5.7.1879, Uuraisten srk KN PK 01.04.1884, Uuraisten srk KN PK 13.09.1889, Karstulan srk KN PK 13.06.1897, Karstulan srk KN PK 31.07.1898, Karstulan srk KN PK 29.07.1900

¹⁹⁶ Laasonen 1971, 134.

¹⁹⁷ Uuraisten srk KN PK 08.09.1889; 13.09.1889; 03.11.1889.

¹⁹⁸ Viitasaaren srk KN PK 24.2.1891; Korpilahden srk KN PK 14.10.1893.

*”Vaimo kuitenkin pysyi taipumattomana ja kaikkiin niihin neuvoihin ja varoituksiin, kun kkorraati hänelle antoi, vastasi hän vain pöyhkeästi ja ylpeästi.”*¹⁹⁹ Keuruulla mies hermostui kuultuaan vaimonsa syytöksiä väkivallasta. Hän vastasi vaimolleen: *”näytä toteen!”* ja häipyi kesken kokouksen käskemättä.²⁰⁰ Karstulassa mainitaan miehen käyttäytyneen neuvoston edessä röyhkeästi ja kieltäneen kovaan ääneen syytökset hänen ja erään naisen suhteesta.²⁰¹

Seurakunnista löytyi myös ihmisiä, jotka näyttivät kunnioittavan kirkkoneuvostoa ja käyttäytyivät siellä hyvin. Kirkkoneuvoston edessä joidenkin seurakuntalaisten käytös oli myös sovinnollista ja nöyrää. Kietäväinen-Sirenin mukaan tunneilmaisulla oli merkitystä oikeudenkäytön kannalta. Esimerkiksi kyynelehtiminen, pitkä hiljaisuus tai katseen painaminen maahan nähtiin katumisen merkkeinä.²⁰² Kirkkoneuvosto mainitsi ajoittain pöytäkirjassa, mikäli seurakuntalainen käyttäytyi nöyrästi, sillä nöyrä käytös oli hyve. Karstulassa salasuhteesta puhuteltavaksi joutuneen vaimon tunneilmaisun kuvauksesta voi löytää merkkejä syyllisestä mielestä, tai ainakin arkuudesta kuulustelutilannetta kohtaan: *”Kysyttynä, josko hän eläisi luvattomassa yhteydessä [miehen] kanssa, -- ei Leena S. sanonut voivansa kysymykseen tällä kertaa vastata ollen suuressa mielenliikutuksessa, joka osottautui nöyryydellä.”* Kauan vaiettuaan ja kehoitettua vastaamaan Leena antoi lopulta kieltävän vastauksen syytöksiin.²⁰³ Toisessa, samanlaisessa tapauksessa miestä ja nainutta naista syytettiin luvattomasta yhteiselämästä mutta kumpikin tunnusti syyllisyytensä ja lupasivat erota toisistaan.²⁰⁴ Sovinnollisuus ja kirkkoneuvostojen ohjeisiin myöntyminen ei ollut harvinaisuus, vaikka siihen törmää vain satunnaisesti. Se, oliko tottelevaisuus pelkkää sanahelinää, ei tässä tutkimuksessa selviä.

Muutamassa tapauksessa näkyy, miten seurakuntalaiset toimivat itse aktiivisesti neuvoston kanssa. Uuraisilla pariskunta ei ollut tullut kirkkoraadin eteen saamaan varoitusta eripuraisuudestaan, joten heidät määrättiin nimismiehen tuotettaviksi. He olivat kuitenkin menneet tämän jälkeen itse puheenjohtajan puheille, jolloin he tunnustivat vikansa ja lupasivat sopia riitansa. Puheenjohtaja kirjoitti nimismiehelle kirjeen jossa peruutti vaatimuksensa pariskunnan hakemiseen, eikä edes vaatinut enää pariskuntaa kirkkoneuvoston eteen, sillä he olivat jo *”nöyryyttäneet itsensä”*.²⁰⁵ Toinen, myöskin Uuraisille sijoittuva esimerkki kertoo siitä miten puoliso itse toimi aktiivisesti

---

¹⁹⁹ Korpilahden srk KN PK 04.08.1893; Laasonen 1971, 133-134.

²⁰⁰ Keuruun srk KN PK 08.12.1901.

²⁰¹ Karstulan srk KN PK 26.08.1900.

²⁰² Kietäväinen-Sirén 2015, 48.

²⁰³ Karstulan srk KN PK 26.08.1900.

²⁰⁴ Karstulan srk KN PK 29.08.1897.

²⁰⁵ Uuraisten srk KN PK 01.04.1884 ja 19.04.1884.

kirkkoneuvoston kanssa yhteistyössä. Mikko H:n vaimo oli jättänyt hänet eikä Mikko enää halunnut vaimoaan takaisin. Tämän vuoksi Mikko määrättiin menettämään kirkolliset oikeutensa. Pian kokouksen jälkeen Mikko kuitenkin tuli sanomaan puheenjohtajalle haluavansa vaimonsa takaisin, joten kirkkoneuvosto peruutti rankaisutoimensa. Myöhemmin hän tuli vielä itse ilmoittamaan, että vaimo ei ollutkaan lähtenyt hänen mukaansa. Tämän vuoksi heidät kutsuttiin jälleen kirkkoneuvoston eteen, jossa he lopulta lupautuivat elämään yhdessä.²⁰⁶

Kumpikin näistä tapauksista sattui Uuraisilla. On mahdollista, että paikkakunnan kirkkoherra oli persoonana lähestyttävä ja sen vuoksi seurakuntalaiset halusivat toimia aktiivisesti hänen kanssaan yhteistyössä. On kuitenkin vaikea tehdä tällaista päätelmää otannan ollessa niin pieni. Hartikainen toteaa, että pappien persoona vaikutti myös siihen, miten seurakuntalaiset heihin suhtautuivat. Ankara kuri herätti vastenmielisyyttä, mutta kunnioituksen sai keskusteleva ja neuvova pappi. Papin arvovalta saattoi vaikuttaa siihen, että hänen käskyään toteltiin.²⁰⁷

4. Esille tulleet konfliktit

4.1 ”Eripura”

Olen tässä tutkimuksessa kategorisoinut kirkkoneuvostoissa esiintyneet avio-ongelmat kolmeen määrällisesti eniten esiintyvään konfliktin aiheeseen: eripuraan²⁰⁸, uskottomuuteen ja erillään asumiseen. Jokainen avioliiton konflikteja käsittelevä maininta kirkkoneuvostoissa perustuu luultavimmin jonkinlaiseen eripuraan puolisoitten välillä. On kuitenkin välttämätöntä pohtia puolisoitten välistä eripuraa omana ilmiönään, vaikka ongelmat nivoutuivat joissain tapauksissa monisyiseksi vyyhdiksi, johon saattoi liittyä niin riitaa, erillään asumista kuin uskottomuuttakin. Kollektiivinen synnintunto ja pyrkimys harmoniaan yhteisössä teki aviorauhan rikkoutumisesta julkisen ongelman. Toisin kuin uskottomuus ja hylkääminen, riitaisuus ei ollut avioeroperuste. Eripuraisuuden vuoksi saattoi saada avioeron ns. erivapausperusteella, mutta se oli harvinaista ja kirkko vastusti sitä voimakkaasti. Siksi erityisesti riitatapauksissa kirkon puolivirallinen kontrolli oli keskeisellä sijalla puolisoitten sopuun saamiseksi.²⁰⁹ Tämän luvun tarkoituksena on paneutua siihen, minkälaisia riitatapauksia neuvostoissa käsiteltiin, eli millaiset tapaukset kirkkoneuvosto

---

²⁰⁶ Uuraisten srk KN PK 27.09.1881 ja 02.01.1882.

²⁰⁷ Juva 1960, 209; Hartikainen 2005, 73.

²⁰⁸ Alkuperäislähteissä sanaa ”eripura” käytettiin kuvaamaan riitaisuutta puolisoitten välillä. Siksi käytän kyseistä, vaikkakin vanhahtavaa termiä riitaisuudesta.

²⁰⁹ Mahkonen 1980, 105-107, 164-165; Taussi Sjöberg 1988; 44-46; Nieminen 2003, 68-72.

näki tänä vaarallisena eripurana puolisoitten välillä. Tarkasteluun olen ottanut tapaukset, joissa käsittelyn syyksi on todettu riitaisuus. Kirkkoneuvostossa käytettiin riitaisuuden sijasta useimmiten sanoja ”epäsopu” ”eripura” tai ”eripurainen avioelämä”.

Tässä osiossa käsittelen 48 tapausta. Suuri osa merkinnöistä, joissa pariskunnan tilanteen käsittelyn syyksi on sanottu pelkkä eripura, ovat hyvin lyhyitä merkintöjä. Niissä ei eritellä syitä tai tilannetta tarkemmin, joten niistä on vaikea tehdä päätelmiä. Siksi olen ottanut mukaan myös erillään asumistapauksia, joissa on käsitelty erityisesti pariskunnan riitaisuutta.²¹⁰ Erillään asuminen ja riitaisuus kulkivat käsi kädessä, sillä liian riitaiseksi mennyttä avioliittoa lähdettiin usein karkuun tai puoliset sopivat yhdessä asuvansa erillään, sillä eivät sietäneet toistensa seuraa²¹¹. Jotkut puoliset asuivat välillä tilanteen kärjistyessä muualla ja muuttivat takaisin yhteen, kun välit rauhoittuivat. Riitaisat erillään asumistapaukset ovat informatiivisia ja antavat tarkempaa kuvaa kärjistyneistä avioliiton riitatilanteista. Erillään asumista käsittelen tarkemmin omassa luvussaan ja tässä luvussa fokus on riitaisuuden syissä.

Perinteisessä hierarkkisessa yhteiskunnassa mies oli talouden pää, ja hänen tuli myös elättää perheensä. Naisen tehtävä oli huoltaa kotia. Avioliitto oli niin sosiaalinen, emotionaalinen kuin taloudellinen suhde. Aviopari muodosti yhteiskunnan taloudellisen toiminnan perusyksikön - kotitalouden. Oli niin henkilökohtainen kuin yhteiskunnallinen ongelma, mikäli kotitalous joutui ongelmiin toisen puolison laiminlyönnin vuoksi.²¹² Avioriitojen tutkimuksessa yksi keskeinen riidan aihe onkin taloudellisen huolenpidon puute. Kumppanin velvollisuuksien laiminlyönti loi epäsopua ja vihaa pariskunnan välille. Tuomalla ongelman julki puoliset halusivat osoittaa, että avioliittoon kuuluvat taloudelliset odotukset eivät täyttyneet.²¹³

Aineistostani löytyy seitsemän tapausta, joissa on erikseen mainittu puutteet puolison taloudenpidossa ja huolenpidossa. Kuudessa tapauksessa vaimot valittelivat sitä, että heidän miehensä eivät pidä heistä huolta. Tähän liittyy käytännön huolehtiminen, joka kytkeytyi miehen asemaan perheen elättäjänä.²¹⁴ Vain yhdessä tapauksessa vaimoa syytettiin velvollisuuksien rikkomisesta: hän ei huolehtinut lapsistaan hyvin.²¹⁵ Useimmiten mies kielsi tai vähätteli väitöksiä

---

²¹⁰ 48 tapauksesta 17 asuvat erillään.

²¹¹ Taussi-Sjöberg 1988, 88; Kietäväinen-Sirén 2015, 142;

²¹² Kietäväinen-Sirén 2015, 130-134; Frigren 2016, 218.

²¹³ Taussi-Sjöberg 1988, 88-90; Fiebranz 2005, 147; Autio 2009, 35-37;

²¹⁴ Kietäväinen-Sirén 2015, 132; Bailey 2003, 62-63; vrt. Fiebranz 2005, 143-144.

²¹⁵ Jkl msrk 29.02.1872 vrt. Fiebranz 148-150; Autio 2009 toteaa, että hänen tutkimuksessaan ongelman ydin näytti olevan se, hoitaako puoliso omat työnsä riittävän hyvin. Näin näyttäisi olevan myös omassa tutkimuksessani.

huolenpidon puutteesta. Korpilahdella vaimo valitti, että on joutunut jättämään miehensä ja kotinsa, sillä hänen miehensä ei viitsi tehdä työtä eikä huolehdi perheestään. Miehen käsitys oli toinen: ”— *mies vastasi että hän kyllä tekee työtä sekä ettei hänen perheellään ole ollut isompaa puutetta, kuin muilla vähävaraisilla perheilläkään—*”²¹⁶ Jyväskylässä kirjattiin tarkka selostus pariskunnan rahariidan aiheista: ”*Rouva K valitti, ettei hänen miehensä pidä huolta perheestään, tuottaa aineellista vahinkoa, kun ei salli vuokrata pois pihanperän huonetta, vaikka siitä saisi 15 markkaa kuussa— mies vastasi, että hän pitää kadun ja pihan kunnossa, kantaa sisään vettä ja puita ja tarvitsee pihanperän huoneen maalaustöitä varten. Kaiken pahan syynä ovat perintöasiat, kun ei ole hänelle niistä mitään sanottu. Sen tähden ei anna vaimolleen rahoja, kun tämä on perintöjä nostanut.*”²¹⁷ Tapauksesta tekee erikoisen se, että kirkkoneuvosto toteaa mainittujen asioiden olevan ”pikkuasioita”. Neuvosto siis tulkitsi, että aitoa huolta puolisoitten välisestä laiminlyönnistä ei ole.

Neuvostoissa käsitellyissä riitatapauksissa on tuotu myös ilmi puolison tylyä kohtelua ja sanailua. Epäsopu ja tyytymättömyys avioliitossa sai puoliset käyttäytymään toisiaan kohtaan ilkeästi. Eva Österbergin ja Pylkkäsen tutkimuksessa suurin osa avioparien kaltoin kohtelutapauksista olivatkin henkisiä, eivätkä fyysisiä.²¹⁸ Väkivallan ollessa marginaalinen osa omia tapauksiani, on mahdollista olettaa, että näin oli myös Keski-Suomessa 1800-luvulla kirkon käsittelyyn tulleissa tapauksissa. Muutamissa tapauksissa sanailusta kerrotaan tarkemmin. Edellä mainittu Rouva K kertoi neuvostolle miehensä käytöksestä: ”— *ja kun hän siitä huomauttaa, vain tekee hänelle kiusaa sanoen: 'Minkäs teet?' tai kiroten huutaa: 'Pidä suus kiinni!'*”²¹⁹ Korpilahdella kirkkoneuvoston kysyessä, miksi Herman K oli hylännyt vaimonsa, vastasi ”*vaimonsa olleen hänelle ynseen sekä kovin pahan suutansa pieksemään, minkä vuoksi hän ei voinut hänen kanssaan olla.*”²²⁰ Kalle T:n vaimo Henrika valitteli, että hänen miehensä on paha kiroilemaan, johon miehensä vastasi ”*ettei hänellä ole ollenkaan tapana kiroilla.*”²²¹

Väkivallalla avioliitossa on pitkä historia. Se on usein nähty miehen vaimoon kohdistuneena toimenä: miehinen väkivalta on mahdollistunut vaimon aseman ollessa alisteinen mieheen nähden. Suhtautuminen aviolliseen väkivaltaan on vaihdellut aikakausittain ja eri alueilla hyväksyttävästä

---

²¹⁶ Korpilahden srk KN PK 13.02.1897.

²¹⁷ Jkl srk KN PK 30.10.1902.

²¹⁸ Österberg 1988, 147-149; Pylkkänen 1990, 293.

²¹⁹ Jkl srk KN PK 30.10.1902.

²²⁰ Korpilahden srk KN PK 14.10.1893.

²²¹ Korpilahden srk KN PK 13.02.1897.

kielteiseen suhtautumiseen.²²² Väkivalta on tullut avio-ongelmia tutkittaessa esiin yhtenä suurena syynä ongelmiin. Käräjillä kohtuuton väkivalta nähtiin toisinaan rakkaudettomuuden osoituksena.²²³ Väkivaltatapauksissa miehet ovat olleet yliedustettuina. Miehen väkivaltaisuus nähtiin esimodernissa yhteiskunnassa vielä hyväksyttävänä tapana kurittaa vaimoaan, kunhan se ei mennyt liiallisuuksiin.²²⁴ Suomessa aviollista väkivaltaa sanktioi maallinen oikeus. Sen mukaan mies joka löi vaimonsa ”*mustelmiin, veriin, rammaksi tai raajarikoksi*” tuli miehen maksaa kaksinkertaista sakkoa: sama asia oli vaimon suhteen.²²⁵

Fyysinen väkivalta tai sen uhka tuli ilmi kirkkoneuvostoissa ilmi seitsemässä merkinnässä.²²⁶ Niistä viidessä tapauksessa vaimo syytti miestänsä pahoinpitelystä. Ainoastaan Keuruulla vuodelta 1901 tapauksessa tilannetta on eritelty tarkemmin: ”—*sanoi vaimo -- että hänen on mahdoton ruveta yhteiselämään miehensä kanssa, koska hän saa pelätä henkeänsä kertoen mitenkä miehensä – eräänä yönä oli hurjistunut ja riehunut ilman mitään syytä sekä ruvennut häntä vuoteelta ulos laahaamaan y.m.*”²²⁷ Kietäväinen-Siren on yhdistänyt tutkimuksessaan väkivallan uskottomuuteen. Huoruutta harjoittanut mies oli väkivaltainen vaimoaan kohtaan, sillä ei enää rakastanut häntä.²²⁸ Omassa aineistossani kolmessa väkivaltatapauksessa uskottomuus tai sen pelko on myös läsnä. Fiebranz toteaa, että papit suhtautuivat tuomitsevasti vain tyrannimaiseen väkivaltaan miehen osalta, mutta mikäli väkivallalle oli syy (esimerkiksi vaimon niskoittelu), oli kurittaminen hyväksyttävää.²²⁹ Omasta aineistostani tämä ei välity, sillä väkivallan laatua ei kuvailla tarkemmin.

Kahdessa tapauksessa kyse on ollut hengen uhasta: Korpilahdella vaimo syytti miestänsä siitä, että tämä uhkasi hänen henkeään.²³⁰ Toisessa, varsin erikoisessa tapauksessa Korpilahtelainen pariskunta oli elänyt riitaisesti ja mies oli lähtenyt vaimonsa luota. Mies perusteli tätä sillä, että vaimo syytteli häntä uskottomuudesta ja kertoi myös vaimostaan seuraavaa: ”—*vaimo eräänä päivänä oli näyttänyt hänelle jonkinlaista paperi toppaa jonka sanoi sisältävän sellaista ainetta, jolla kaksi tai kolme henkeä annetaan herralle, josta hän, Viktor, päätti että vaimolla oli aikomus*

---

²²² Phillips 1988, 323-344.

²²³ Fiebranz 2005, 150-152; Autio 2009 38-42; Kietäväinen-Sirén 2015, 140-142.

²²⁴ Kietäväinen-Sirén 140- 141; Nuutila 2016, 33 viitanut rikoslakiin; Eva Östberg 1988 141-144; Lidman 2015 22-23, 100-113; Autio 2009, 39; Mäki-torkko 2004, Lindström 1988, 138, 142-143; Taussi-Sjöberg 1988, 94.

²²⁵ Ruotsin valtakunnalaki 1734 rikoskaari 36 1§.

²²⁶ Myös Nuutinen 2016, 30-31.

²²⁷ Keuruun srk KN PK 1901

²²⁸ Kietäväinen-Sirén 2015, 141.

²²⁹ Fiebranz 2005, 150.

²³⁰ Korpilahden srk KN PK 23.01.1897.

*häntä myrkyttää.*²³¹ Vaimo syytti miestänsä siitä, että hän viihtyy paremmin muualla kuin hänen luonaan sekä kielsi jyrkästi syytökset murhan yrityksestä. Kyseinen tapaus on ainoa, jossa vaimoa syytetään väkivallasta. Mikäli mies puhui totta, on mahdollista, että kyseessä olisi ollut pyrkimys puolison murhaan – yhteen tapaan päästä eroon epämieluisasta avioliitosta. Phillips toteaa, että puolison murha oli harvinaista ja että useimmiten sen teki vaimo. Tämä johtui vaimon pienemmästä liikkumavarasta avioliitossa: miehellä oli muita tapoja päästä liitosta eroon.²³² Väite hengenvaarasta oli puolisoille yksi syytä olla palaamatta kotiin. Ensin mainitussa tapauksessa vaimo kuitenkin lupasi palata miehensä luo, mikäli mies ei enää uhkaa hänen henkeään.²³³

Eripuraisuus on laaja-alainen ilmiö. Kirkkoneuvostoissa käsiteltyihin eripuraisuustapauksiin näyttää liittyneen monenlaista pariskuntien keskinäistä ongelmaa. Yllä mainittujen teemojen lisäksi neuvostojen kokouksista löytyy mainintoja esim. miehen juopumuksesta²³⁴ mustasukkaisuudesta²³⁵ sekä huonosta lapsien kohtelusta²³⁶. Eräs vaimo totesi että hänet on lapsena houkuteltu avioliittoon jossa on nyt onneton.²³⁷ Kahdessa tapauksessa pariskunta oli elänyt riittävästi jo liiton alusta alkaen.²³⁸ Samantapaisiin tuloksiin eripurana syistä on myös muutkin avioritujen tutkimukset päätyneet.²³⁹ Oli syyt ja yksityiskohdat mitkä hyvänsä, esivallan määrittämät vaatimukset aviorakkaudesta eivät toteutuneet, vaan rakkaudettomuus ja epäsopu vallitsi rahvaan keskuudessa. He elivät niin sanottua ”paha elämää”.²⁴⁰

4.2 Uskottomuus

Huoruus eli avioliiton ulkopuolinen seksuaalisuhde oli yksi suurimpia aineistosta esiin tulevia yksittäisiä konfliktin syitä. Yhteensä aineistosta löytyy 46 huoruustapausta. Tapauksiin olen laskenut niin puolisoitten toisilleen osoittamat syytökset uskottomuudesta, huhut sekä ilmi tulleet huoruustapaukset. Se oliko uskottomuus totta vai ei, ei ole niinkään relevanttia vaan se, että ongelma tuotiin kirkkoneuvostossa esiin ja vaikutti pariskunnan avioliittoon. Kirkko pyrki

---

²³¹ Korpilahden KN PK 04.08.1893; Joanne Bailey on todennut myrkyttämisen olleen juurikin naisille sopiva rikos, sillä he käsitelivät ruokaa. Myös hänen tutkimissaan tapauksissa löytyi muutamia syytöksiä myrkytyksestä. Bailey 2003, 82

²³² Phillips 1988, 306-310.

²³³ Autio 2009, 39.

²³⁴ Taussi-Sjöberg 1988, 88-94; Fiebranz 2005, 147-148; Autio 2009, 34-35; Korpilahden srk KN PK 23.01.1897, Jyväskylän srk KN PK 30.10.1902.

²³⁵ Karstulan srk KN PK 05.10.1891.

²³⁶ Jkl msk KN PK 29.02.1872

²³⁷ Keuruun srk KN PK 24.04.1898.

²³⁸ Jkl srk KN PK, jkl msk KN PK

²³⁹ Taussi-Sjöberg 1988, 88-94; Pylkkänen 1990, 292-301; Kietäväinen-Sirén, 140-145.

²⁴⁰ Kietäväinen-Sirén 2015, 142-145; Lidman 2015, 96.

rajaamaan seksuaalisuuden tiukasti avioliittoon kriminalisoimalla avioliiton ulkopuoliset suhteet. Kuudennen käskyn, ”älä tee aviorikosta”, rikkominen oli vakava rike. Seksuaalisuuden rajaaminen vain avioliittoon oli niin kirkolle kuin yhteiskunnalle tärkeä päämäärä.²⁴¹ Huoruus oli hylkäämisen ohella toinen peruste avioeron saamiseen, ja huoruuden vuoksi eronneelta saatettiin kieltää uusi avioliitto.²⁴² Kyläyhteisön jäsenet, seurakunta ja julkinen valta puuttuivat huoruuteen. Papit saattoivat haastaa käräjille vakavat huoruustapaukset, sillä huoruus oli virallisen syytteen alainen rikos. Näin tehtiin yhdessä tutkimassani tapauksessa.²⁴³ Vaikka rangaistukset lievenivät vuosisatojen kuluessa, huoruudesta rankaistiin maallisessa oikeudessa vielä 1800-luvun lopulla, ja huoruusrikos oli esteenä uuden avioliiton muodostamiseen vuoden 1929 avioliittolakiin asti.²⁴⁴

Koska huoruus oli moraalisesti tuomittavaa, yhteisö valvoi ja tarkkaili puolisoita.²⁴⁵ Saarimäki toteaa, että jo yhteisön asettamat huhut huoruudesta saattoivat asettaa uhan avioliitolle. Hänen tutkimuksessaan huorittelun kohteeksi joutuneet vaimot olivat haastaneet sen vuoksi ihmisiä käräjille.²⁴⁶ Huoruusrikoksia on tutkittu paljolti tuomiokirja-aineistojen perusteella,²⁴⁷ jolloin myös todistajilla oli suuri rooli. Toisaalta tutkimuksessa on myös todettu, että välillä paikallisyhteisö saattoi myös sietää luvattomia suhteita ja suojella siihen syyllistyneitä esivallalta.²⁴⁸ Myös kirkkoneuvostoissa todistajia oli mahdollista käyttää, mutta omassa aineistossani se on melko harvinaista. Kolmessa huoruustapauksessa todistajien käyttäminen mainittiin, mutta vain yhdessä merkinnässä todistajat olivat saapuneet paikalle. Tuomiokirja-aineistossa todistajat todistivat usein nähneensä omin silmin luvatonta seksuaalista yhteyttä. Ajan ahtaissa nukkumajärjestelyissä se ei ollut harvinaista. Omassa aineistossani kirkkoneuvoston eteen tulleet kaksi miestä todistivat myös, että olivat nähneet huoruussuhteesta syytetyt makaamassa yhdessä.²⁴⁹ Todistajia käytettiin kuitenkin harvoin, sillä useimmat uskottomuustapaukset olivat merkintöinä vain lyhyitä ilmoituksia tulevista toimenpiteistä tai siitä, että rikoksesta epäiltyä olisi tarkkailtava.

---

²⁴¹Sihvo 1981,22, 25-26, 137; Phillips 1988, 344-347; Pylkkänen 1991, 96; Nieminen 1993, 30-31; Räisänen 1995 77-79; Jokiaho 2000, 120-122; Eilola 2002, 104.

²⁴² Saarimäen tutkimuksessa huoruus oli Keuruun Käräjäkunnassa määrällisesti ylivoimaisin syy avioeron saamiseen. Saarimäki 2010, 173-174; Saarimäki 2014, 120-121.

²⁴³ Saarimäki 2010, 137-139, 198; myös omassa esimerkissä yksi Karstulan srk KN PK 25.07.1886

²⁴⁴ Pohjola-Vilkuna 1995, 56; Saarimäki 2010, 198, 202 vrt. Jokiaho 121.

²⁴⁵ Nieminen 1955, 89; Jokiaho 2000 137-138; Saarimäki 2010, 86-67, 131-132; Kietäväinen-Sirén 2015, 77-82; Nuutinen 2016 48-49.

²⁴⁶ Saarimäki 2010, 86.

²⁴⁷ esim. Kietäväinen-Siren 2015, Saarimäki 2010 & 2014, Aalto 1996a, 82-86.

²⁴⁸ Aalto 1996a, 131-135; Aalto 1996b, 57; Kietäväinen-Sirén 2015 69, 84; Nuutinen 2016, 49; Frigren 2016, 182, 186.

²⁴⁹ Taussi-Sjöberg 1988, 96-97; Jokiaho 2000, 118, 120; Kietäväinen-Sirén 2015, 91; Kivijärven srk KN PK 24.08.1889.

Yhteisön rooli pariskuntien tilanteen arvioinnissa tulee ilmi kahdessa tapauksessa: Pihlajaveden neuvoston pöytäkirjan mukaan pariskunnan tiedettiin elävän niin, että mies oli vain harvoin kotonansa. Ympäristön asukkaat epäilivät vaimon elämän puhtautta, ja näitä epäilyksiä oli jatkunut jo pidemmän aikaa. Tästä ilmoitettiin kinkereillä, ja kirkkoraati antoi naiselle varoituksen vaikka hän kielsi syytökset.²⁵⁰ Neuvosto pystyi toisaalta myös kumoamaan huoruussyytökset: Korpilahdella mies syytti vaimoaan uskottomuudesta, mutta neuvosto totesi syytökset perättömiksi: ”—yleisesti on tunnettu niinkuin nyt myös kirkkoraadissa todistettiin, ettei vaimonsa ole milloinkaan ollut syyppää uskottomuuteen—”. Rangaistukset lankesivat miehelle, jonka tiedettiin eläneen riittävästi ja syyttäneen vaimoaan perättömästi.²⁵¹ Neuvosto siis torppasi syytökset vetoamalla naisen hyvään maineeseen yhteisössä. Yhteisön näkemykset vaikuttivat kirkkoneuvoston päätöksiin siitä, kuka sai varoituksia.

Kirkkoneuvostoissa 11 uskottomuustapauksista tuli selkeästi ilmi, ettäuskoton osapuoli oli hylännyt puolisonsa. Puoliso oli joko lähtenyt jonkun toisen matkaan, tai harjoitti poissa ollessaan huoruutta useamman ihmisen kanssa. Esimerkiksi Jyväskylässä Anna-Leena K:n sanottiin ”kuleksivan maailmaa muiden miesten seurassa”.²⁵² Useimmin (9/11 tapauksista) kuitenkin syyllistä puolisoa syytettiin suhteesta yhden tietyn henkilön kanssa. Näissä tilanteissa hylkäämisen syyksi voi siis olettaa jonkinlaisen suhteen toisen ihmisen kanssa. Avioliiton ulkopuolinen suhde saattoi johtua myös rakastumisesta toiseen ihmiseen.²⁵³ Selkeästi tämä ei tule aineistostani ilmi muissa kuin yhdessä tapauksessa: yhteisen lapsen saaneet Leander ja Karolina, jotka kumpikin olivat tahoillaan naimisissa, eivät hekään suostuneet parantaa elämäänsä vaikka olivat saaneet jo varoituksia. He eivät tulleet kirkkoraadin eteen ja uhkasivat lähteä matkoille.²⁵⁴ Leanderin ja Karoliinan tapauksessa oli kyse ns. kaksipuolisesta huoruudesta, jossa kummatkin osapuolet olivat naimisissa.²⁵⁵

Pöytäkirjojen kirjaajat eivät ole tehneet merkintöjään tulevaa historiantutkimusta varten, joten osa tapauksista on epäselvästi tulkittavissa. Tapauksien sanavalinnat jättävät niin paljon tulkinnanvaraa, että niistä ei kannata tehdä liian tiukalle meneviä päätelmiä. Esimerkiksi sanavalinta ”elää

---

²⁵⁰ Pihlajaveden srk KN PK 01.03.1903; Myös Saarimäki 2010, 86.

²⁵¹ Korpilahden srk KN PK 23.1.1897

²⁵² Jkl msrk KN PK 12.05.1884; Saarimäki 2010, 85.

²⁵³ Nuutinen 2016 54; mikäli uskoton henkilö sai eron entisestä liitostaan, hän saattoi elää ns. laittomassa liitossa, ”vuoteudessa” uuden kumppaninsa kanssa. Saarimäki 2014, 120-121. Lindströmin mukaan 1400-1600-luvulla miehiä syytettiin kaksinnaimisesta: he olivat hylänneet vaimonsa ja menneet naimisiin toisen kanssa. Lindström 1988, 125

²⁵⁴ Karstulan srk KN PK 16.11.1891

²⁵⁵ Pohjola-Vilkuna 1995, 57.

huoruudessa” saattaa tarkoittaa satunnaista seksuaalista suhdetta, tai avioliitonomaista elämää toisen kanssa. Välillä taas neuvostot käyttävät sanaa ”yhdyselämä” joka sekin on tulkinnanvarainen sana. Yhdyselämästä syytetyt saattoivat joissain tapauksissa kieltää syytökset²⁵⁶, kun taas yhdessä vahvistetusti asuvat harvemmin näin tekivät. Tästä voi päätellä, että yhdyselämä on useimmin tarkoittanut satunnaisempaa seksuaalisuhdetta. Myös esimerkiksi ilmaisu ”harjoittaa huoruutta” on melko epäselvä ja on voinut tarkoittaa niin yhdessä elämistä kuin satunnaista suhdetta. Neuvosto näytti olevan usein tietoinen siitä, kenen kanssa huoruutta harjoitettiin ja myös hänen nimensä tuotiin esille. ”*Erityisesti neuvottava ja varoitettava olisi myös rengin vaimo Liisa H:ta – sen tähden että hän ei asu yhdessä miehensä Matti O:n kanssa, vaan asuu yhdessä K:n isännän veljen Matti N:n kanssa.*”²⁵⁷

Se, ketkä varoitettavaksi tai neuvoston eteen kutsuttiin, vaihteli. Toisinaan pelkästään naimisissa oleva pettävä osapuoli oli varoituksen alla.²⁵⁸ Kahdeksassa tapauksessa niin aviorikokseen syyllistynyt kuin hänen kanssaan huoruutta harjoittanut osapuoli olivat varoitettavana. Selkeää syytä tälle vaihtelulle ei tiedetä. Neljässä tapauksessa oli kutsuttuna huoruutta harjoittaneen ja kolmannen osapuolen lisäksi puoliso. Esimerkiksi Karstulassa ns. kaksinnaimistapauksessa pöytäkirjaan merkattiin, että ”*wiattomat*” osapuolet olivat paikalla mutta ”*wialliset*” jääneet tulematta.²⁵⁹ Puolisot olivat luultavasti kutsuttuna siksi, että heitä kehoitettiin eroon tilanteen ollessa jo niin vakava. Muutoin huoruustapauksissa syyttömät puolisot eivät olleet varoitettavana tai kokouksissa mukana, paitsi kahdessa tapauksessa joissa heitä syytettiin avioliiton eripurasta. Siihen, johtuiko eripura miehen uskottomuudesta, ei otettu kantaa.²⁶⁰ Pelkästään pariskunta kutsuttiin paikalle yleisemmin silloin, kun oli kyseessä uskottomuussyytökset. Näissä tapauksissa uskottomuus oli vielä epäselvää, joten syytettyä kolmatta osapuolta ei vielä kuultu.

Frigren toteaa, että yksin jääneet aviopuolisot saattoivat myös ajautua huoruusrikoksen houkuttelemaksi. Toisaalta yksin jääneet aviopuolisot joutuivat myös herkästi epäilyksen alle, mikäli he olivat tekemisissä vastakkaisen sukupuolen kanssa. Frigrenin tutkimuksen mukaan merimiesten vaimoja ripitettiin useammin kuin muiden sosiaaliryhmien vaimoja avioliiton ulkopuolisesta suhteesta.²⁶¹ Sisäisessä Suomessa ei merimiesten vaimoja ollut, mutta Karstulassa

---

²⁵⁶ Karstulan srk KN PK 26.06.1900

²⁵⁷ Viitasaaren srk KN PK 1.12.1889.

²⁵⁸ 11 tapausta. Mukaan ei ole laskettu niitä viittä tapausta, joissa huoruutta harjoittaneen henkilön puoliso asui muualla ja oli näin kykenemätön tulemaan neuvoston eteen.

²⁵⁹ Karstulan srk KN PK 16.11.1891.

²⁶⁰ Kivijärven srk KN PK 25.05.1872, 22.11.1893.

²⁶¹ Frigren 2016, 183-184.

ilmeni neljä tapausta, jossa vaimo oli ollut uskon aviomiehen ollessa Amerikassa.²⁶² Karstulassa Amerikan siirtolaisuus olikin yleistä, ja matkaan saatettiin lähteä huonoa avioliittoa karkuun.²⁶³ Yhdessä tapauksessa miehen vaimoa hoidettiin vaivaistalolla mielenvikaisena, ja miehen väitettiin elävän luvattomassa yhteydessä toisen kanssa.²⁶⁴

Viidessä huoruustapauksessa naimisissa ollut ihminen oli hankkinut toisen kanssa lapsen. Tällaisia lapsia kutsuttiin yleisesti ”huorilapsiksi”. Koska lisääntyminen kuului tiukasti avioliittoon, oli avioliiton ulkopuolisen lapsen saaminen moraalisesti väärä ja rikollinen teko. Karstulassa ilmoitettiin maalliselle oikeudelle miehen ja hänen jalkavaimon rikollisesta elämästä, sillä he olivat saaneet lapsen.²⁶⁵ Karstulan kaksinnaimistapauksessa toinen pariskunta oli hankkinut avioliiton ulkopuolisen lapsen, ja asian tutkiminen jatkui sekin maallisessa oikeudessa.²⁶⁶ Keuruulla mies tuli itse ilmoittamaan, että hänen lapsensa on ”*huorilapsi*” ja hänen eroaikeensa hyväksyttiin.²⁶⁷ Tapauksiin, joissa oli mukana avioliiton ulkopuolinen lapsi, suhtauduttiin vakavasti, olihan huoruudessa eläminen ja sen myötä lisääntyminen ”*mitä törkeintä syntiä*”.²⁶⁸

Kirkkoneuvostoissa käsiteltiin myös puolisoitten välistä luottamuspulaa. Kuudessa tapauksessa pariskunta oli kirkkoneuvoston edessä käsittelemässä uskottomuussyytöksiä. Niistä neljässä tapauksessa mies syytti vaimoaan uskottomuudesta, yhdessä kumpikin syyttivät toisiaan ja yhdessä vaimo syytti miestänsä. Tilanteille yhteistä on se, että jokaisessa puolisoit asuivat erillään. Joko uskottomuuden epäily on saanut heidät erkanemaan, tai riitaisuuteen liittyvä erillään asuminen oli herättänyt puolisoissa myös uskottomuuden epäilyn. Taustalla on kuitenkin ollut riitaisuutta jo pidemmän aikaa.²⁶⁹ Puolisoilta kysyttäessä perusteltiin epäilyä esimerkiksi sillä, että puoliso ei viihdy kotona²⁷⁰, mies kertoi vaimonsa ”*irstaisella ja kevytmielisellä elämällä ynnä ylipäätään tylyyttä ja taipumattomuutta osoittamalla tuottaneen uskottomuuden luulon.*”²⁷¹ Suurimmassa osassa tapauksia toinen osapuoli kielsi puolisonsa syytökset. Huoruussyytöksien myötä puolisoilla oli myös mahdollisuus hakea avioeroa. Perätöntä syytöstä ei kuitenkaan katsottu hyvällä.²⁷²

---

²⁶² Karstulan srk KN PK 22.5.1892, 08.08.1892, 25.6.1893 19.8.1893.

²⁶³ Pohjola-Vilkuna 1995, 58; Roiko-Jokela 1998, 102-106.

²⁶⁴ Jkl msk KN PK 17.09.1989 Jokiaho 2000, 134.

²⁶⁵ Karstulan srk KN PK 25.07.1886.

²⁶⁶ Karstulan srk KN PK 23.05.1891.

²⁶⁷ Keuruun srk KN PK 13.03.1887.

²⁶⁸ Korpilahden srk KN PK 14.10.1893.

²⁶⁹ Saarimäki 2010, 88, 175.

²⁷⁰ Korpilahden srk KN PK 04.08.1893

²⁷¹ Jkl srk KN PK 06.11.1870.

²⁷² Saarimäki 2010, 175-176; Kietäväinen-Sirén 2015, 143.

Aineistossa vaimot ovat hieman enemmän edustettuina huoruussyytöksissä. 20 tapauksessa miestä syytettiin, kun taas 26 tapauksessa vaimoa.²⁷³ Yksi tapaus on epäselvä, sillä miestä ja naista syytettiin avioliiton ulkopuolisesta suhteesta, mutta merkinnästä ei käy ilmi kumpi oli naimisissa.²⁷⁴ Vaikka vaimot olivat hieman enemmän edustettuina, aineiston mukaan vaikuttaa siltä että kirkkoneuvosto tutki ja rankaisi samalla tapaa niin miesten kuin vaimojenkin tekemiä aviorikoksia. Selkeää sukupuolijakaumaa ei näy.²⁷⁵ Tutkimuksien mukaan miesten aviorikoksia ei tuomittu yhtä ankarasti kuin naisten. Vaimon syyllistyminen uskottomuuteen loukkasi miehen kunniaa ja mainetta, joka oli sidottu miehen vallankäyttöön perheessä. Uskottomuus on myös nähty naiselle riskialttiina mahdollisen raskauden tai sosiaalitaloudellisen aseman vaarantamisen vuoksi. Tätä on kutsuttu uskottomuuden kaksinaismoralismiksi.²⁷⁶ Jokiaho toteaa, että vaikka vaimoihin kohdistettiin tiukempaa seksuaalisuuden kontrollia, 1600-luvulta eteenpäin kontrollia kohdistettiin enenevässä määrin myös miehiin – kontrolli ”tasa-arvoistui”. Samaan näkökulmaan päätyi englantilaisia avio-ongelmia tutkinut Bailey.²⁷⁷

4.3 Erillään asuminen

Vaikka kotitalous on usein liitetty yhteiseen fyysiseen talouteen, kotiin sekä yhdessä asumiseen, puolisoitten erillään asuminen ei ollut ennenkuulumatonta 1800-luvun Suomessa. Puolisot saattoivat asua erillään esimerkiksi toisen puolison työnteon vuoksi. Pirita Frigren on tutkinut merimiesperheitä, joissa mies saattoi asua pitkiäkin aikoja muualla merellä liikkueensa. Perheet muodostivat yhteisen kotitalouden, vaikka puolisot olivat fyysisesti erillään.²⁷⁸ Mikäli erillään asumiseen ei ollut hyväksyttyä syytä ja sen oletettiin johtuvan avioparin eripurasta, syntyi siitä moraalinen ongelma. Aikana, jolloin avioerot olivat niin vaikea kuin kalliskin prosessi, erillään asuminen oli yksi ratkaisu avioliiton ongelmiin.²⁷⁹ Yhdessä eläminen oli avioliittoon kuuluva oletus. Siksi erillään asuminen oli usein epävirallista, eikä siitä jäänyt selkeitä lähteitä. Erillään asumista voi kuitenkin tutkia esimerkiksi kirkollisen normiaineiston kautta, sillä auktoriteetit

---

²⁷³ Kokonaismääräksi 47 koska yhdessä tapauksessa mies ja vaimo syyttivät kummatkin toisiaan.

²⁷⁴ Kivijärven srk KN PK 24.08.1889.

²⁷⁵ Nieminen 2003, 62 päätyi tutkimuksessaan samansuuntaiseen tulokseen. Vrt. Aalto 1996a 82-86 miehet olivat 1600-luvulla yliedustettuina huoruustapauksissa.

²⁷⁶ Nieminen 1951, 90-91; Phillips 1988, 348-350.

²⁷⁷ Jokiaho 2000, 132-134, 142; Bailey 2003, 143; Phillips 1988 350-351 vrt. Kietäväinen-Sirén 2015, 106-107, 116-117; Saarimäki 2010, 86-87.

²⁷⁸ Frigren 2016, 35-39.

²⁷⁹ Phillips 1988, 279-313; Taussi-Sjöberg 1988, 106-108; Kietäväinen-Sirén 2015, 142.

vaativat puolisoiden yhdessä asumista, pyrkivät vahtimaan sitä ja näin ollen jättivät jälkensä esimerkiksi kirkkoneuvoston pöytäkirjoihin.²⁸⁰

Yksin asuminen oli sosiaalisesti ongelmallista, ja herätti paheksuntaa koko yhteisössä.²⁸¹ Koska perhe nähtiin suuressa osin taloudellisena yksikkönä, saattoi puolison hylkääminen olla jopa taloudellinen katastrofi. Avioeron vaikeus saattoi toisaalta pitää parit yhdessä ja puoliset sietämään huonoa avioelämää, mutta myös erillään asuminen saattoi olla vaihtoehto, joka tehtiin joko yhteisestä tai omasta päätöksestä. Phillips toteaa, että kaupungistuminen, palkkatyön lisääntyminen ja tieliikenneyhteyksien paraneminen mahdollistivat 1800-luvulla yhä paremmin erillään asumisen.²⁸² Kirkkoneuvoston pöytäkirjoista löytyy 45 avioparia, joiden mainitaan elävän erillään.²⁸³ Erillään asuminen hyvästä syystä ei ollut ongelma, ja sitä avioliitossa tapahtui esim. työn vuoksi.²⁸⁴

Joanne Baileyn tutkimuksen mukaan erotapauksissa tehtiin selväksi, oliko eron syynä yhteinen päätös vai hylkääminen.²⁸⁵ Näin näyttäisi olevan myös Sisä-Suomen kirkkoneuvostojen kohdalla. Olen ottanut tarkasteluun, miten neuvosto näki pariskunnan tilanteen: syyttikö se vain toista osapuolta vai näkikö se lähtökohtaisesti ongelman kummankin puolison toiminnassa. Näin päästään selvyyteen siitä, ketä avioliiton rikkeestä vastuutettiin. Suurimmassa osassa merkintöjä käy ilmi, että toinen osapuoli oli jättänyt toisen: tapauksissa vastuu ja syyllisyys osoitetaan vain jättänyttä osapuolta kohtaan, eikä toisen puolison nimeä edes aina mainita. Nämä tapaukset ovat usein lyhyitä ilmoituksia, eikä vastaajaa ole ainakaan pöytäkirjamerkintöjen mukaan usein saatu neuvoston eteen. Niiden sukupuolijakauma on melko tasainen.²⁸⁶ Miestä syytettiin erillään asumisesta herkemmin, sillä hänellä oli päävastuu perheestä huolehtimisesta: esimerkiksi pöytäkirjassa saattoi lukea miehen jättäneen vaimonsa, vaikka myöhemmin selvisi, että tilanne ei ollutkaan niin yksipuolinen. Näin tapahtui Karstulassa kahdessa tapauksessa, jolloin toisessa selvisi vaimon tosiasiaa jättäneen miehen ja toisessa kummankin puolison vastustelleen yhteen palaamista.²⁸⁷

---

²⁸⁰ Phillips 1988, 283-285.

²⁸¹ Phillips 1988, 385-386.

²⁸² Phillips 1988, 369-370, 375-376.

²⁸³ Todellisuudessa tapauksia saattaa olla useampia, sillä pariskunta on voinut asua erillään kirkkoneuvoston tietämättä asiaa varmuudella. Voi myös olla, että asia on jäänyt pöytäkirjasta mainitsematta. Mikäli merkintä ei anna tarpeeksi varmaa tietoa siitä, onko kyseessä erillään eläminen vai pelkkä riitaisuus, en ole ottanut sitä tutkimukseen mukaan.

²⁸⁴ Phillips 1988, 285-286; Kietäväinen-Sirén 2015, 142-143;

²⁸⁵ Bailey 2003, 30.

²⁸⁶ 14 tapauksessa vaimon mainitaan asuvan erillään miehestä, 17 tapauksessa miestä.

²⁸⁷ Karstulan srk KN PK tapaus Matti K 20.11.1892 & 25.3.1893 sekä tapaus Nestor H 22.10.1893 & 6.5.1894.

Kumpaakin syytettiin erillään asumisesta 15 tapauksessa. Tämä tulee esille niin, että kummankin nimet mainitaan pöytäkirjassa ja kumpikin pyritään saamaan neuvoston eteen yhtä lailla. Suurimmassa osassa näistä tapauksista kumpikin puoliso oli neuvoston edessä vastaamassa syytöksiin. Niistä kahdeksassa tapauksessa sekä mies että vaimo olivat kummatkin jyrkästi erillään asumisen kannalla. Puolisot eivät enää kyenneet asumaan toistensa kanssa erimielisyyksien vuoksi, joten he saattoivat päättää asua erillään.²⁸⁸ Jyväskylän maaseurakunnassa asuneet Juho ja Selma olivat asuneet vihkimispäivästään saakka erillään, eikä ”*millään ehdolla*” halunneet elää yhdessä.²⁸⁹ Toinen, keuruulainen aviopari oli asunut viisi vuotta eri seurakunnissa, eivätkä he olleet tahtoneet edes nähdä toisiaan. He olivat sopineet jo maallisen omaisuuden jaosta, eivätkä syyttäneet toisiaan mistään rikoksesta. Pariskunta vaikutti hyvin selvältä keskinäisten väliensä suhteen. Kirkkoneuvoston oli kuitenkin vielä kerran yritettävä kehottaa heitä sopuun.²⁹⁰ Joissain tilanteissa kuitenkin erillään asuminen oli vain toisen aviopuolison päätös, kun taas toinen olisi ollut sovinnon kannalla. Uuraisilla kirkkoneuvoston puheenjohtaja yritti maanitella erillään asuvia Augusta ja Ellaa antamaan toisilleen anteeksi ja elämään oikeaa avioelämää. August sanoi, ettei koskaan aio sopia tai mennä yhteen Ellan kanssa. Ella näytti olevan sovintoon taipuvainen, mutta kuultuaan Augustuksen reaktion hän totesi neuvostolle: ”*Mitäs minä siihen teen?*”²⁹¹ Välillä puolisot selostivat neuvostolle monimutkaisia tilanteita, joissa puolisoitten mielipiteet yhteen paluusta vaihtelivat ajan myötä. Joskus yhteen palattiin, mutta uuden riidan sattuesssa muutettiin jälleen erilleen.²⁹² Erillään asumista haluavalla oli syynsä olla erossa puolisoistaan, ja esimerkiksi Korpilahtelainen vaimo perusteli olevansa onnellisempi erillään miehestään. ”-- *että hän, sittenkun miehensä heitti, on ollut kaikin puolin parempi, eikä luvannut enää olla päiväkään miehensä kanssa yhdessä.*”²⁹³

Omavaltainen hylkääminen hyväksyttiin avioeroperusteeksi jo vuoden 1571 kirkkojärjestyksessä. Hylkäämisperusteisille avioeroille annettiin kolme edellytystä naimiskaareissa: puolison tuli hylätä aviokumppaninsa häijyydestä ja ynseydestä²⁹⁴, puoliso oli poistunut maasta tai kadonnut kotimaassa eikä hylkääjä ollut palannut oikeuden määräämästä paluukehotuksesta huolimatta yhteiselämään

---

²⁸⁸ Phillips 1988, 283-285.

²⁸⁹ Jyväskylän msrk KN PK 06.04.1872.

²⁹⁰ Keuruun srk KN PK 05.08.1894.

²⁹¹ Uuraisten srk KN PK 03.11.1889.

²⁹² Leander haetutti vaimonsa takaisin kotiin vaikka oli hänet itse pyytänyt lähtemään. Jkl srk KN PK 06.11.1870. Mikko H. tuskasteli kirkkoneuvostolle, että hän koettanut monesti puhua vaimolleen joka oli luvannut palata hänen kanssaan asumaan yhteen, mutta ei enää voinut luottaa vaimonsa paluuseen. Siksi hän ei halunnut enää edes pyytääkään. Uuraisten srk KN PK 27.09.1881.

²⁹³ Korpilahden srk KN PK 04.08.1893.

vuoden kuluessa.²⁹⁵ Hylkääminen oli Mahkosen mukaan miehille ratkaisu lähteä huonosta avioliitosta. He siirtyivät joko ulkomaille tai kotimaan asutus- ja teollisuuskeskuksiin ja näin ratkaisivat avioliiton ristiriitaisuudet.²⁹⁶ Tutkimuksien mukaan oli yleisempää, että mies jätti vaimonsa.²⁹⁷ Merimiesten vaimot saivat hylkäämisperusteisia avioeroja erityisen paljon verrattuna muihin sosiaaliryhmiin.²⁹⁸ Pirita Frigrenin mukaan kaikki eivät kuitenkaan tätä eromahdollisuutta käyttäneet.²⁹⁹ Saarimäen mukaan avioeron saaminen hylkäämisen vuoksi oli automaatio, mikäli hylätyksi tullut saapui kuuluttamisen jälkeen määräajan päätyttyä käräjille.³⁰⁰ Karkaaminen oli yksi avioeroperuste, ja asian julki tuleminen antoi mahdollisesti syyttömälle osapuolelle mahdollisuuden avioeroon ja uuteen avioliittoon.³⁰¹ Katoaminen oli yksi tapa tehdä ns. helppo avioero.³⁰²

Kirkkoneuvostojen pöytäkirjat eivät aina merkanneet erillään asumista hylkäämiseksi, joten kategorisointi on haasteellista.³⁰³ Hylkäämiseksi lasken tässä tilanteet, joissa pariskunnan toinen osapuoli on lähtenyt ilman että tulee ilmi sen olevan pakon sanelemaa (esimerkiksi pakeneminen) tai kummankin osapuolen yhteinen päätös. Tämänkaltaisia hylkäämistapauksia on aineistossani 16. Aineistossani miesten osuus hylänneistä on hivenen suurempi (10/16). Suurin osa niin miesten kuin naisten tekemistä hylkäämisistä liittyi uskottomuuteen. Puoliso oli siis joko lähtenyt elämään rakastajansa kanssa tai lähtenyt puolisonsa luota ja piti seksuaalista yhteyttä muiden kanssa. Kolme hylkäämistapausta ei näytä linkittyvän uskottomuuteen, sillä sitä ei erikseen mainita.³⁰⁴ Esimerkiksi Luhangassa syytettiin marraskuussa 1895 Amanda W:tä siitä, ettei ole asunut miehensä kanssa yhdessä kymmeneen vuoteen. Syytä ei eritelty, eikä miestä ei kuultu ollenkaan.³⁰⁵ Tämä on mielenkiintoista, sillä usein kumpaakin puolisoa pyrittiin kuulemaan. Kahdessa muussakaan tapauksessa ei eritelty hylkäämisen syytä.³⁰⁶ Kenties se nähtiin tarpeettomana: hylkääminen oli väärin, ja sen tähden perustelematonta.

---

²⁹⁵ Mahkonen 1980, 42; Mahkonen 1978, 92.

²⁹⁶ Mahkonen 1978, 104.

²⁹⁷ Phillips 1988, 287, 389; Pohjola-Vilkuna 1995, 63; Nieminen 2003, 59.

²⁹⁸ Mahkonen 1980, 78.

²⁹⁹ Frigren 2016, 170.

³⁰⁰ Saarimäki 2010, 179.

³⁰¹ Pohjola-Vilkuna 1995, 63-65.

³⁰² Frigren 2016, s.169.

³⁰³ Myös Phillips 1988, 287.

³⁰⁴ Luhangan srk KN PK 25.03.1893.

³⁰⁵ Luhangan srk KN PK 10.11.1895 & 06.04.1896.

³⁰⁶ 1884 Jkl msrk todettiin miehen elävän erillään naisen tietymättömissä. 1889 Viitasaarella todettiin, että mies ei asu vaimonsa ja lastensa kanssa eikä pidä heistä huolta.

Seitsemässä tapauksessa oli kyse siitä, että vaimon oli paettava.³⁰⁷ Paenneet ovat aina vaimoja, kun taas miehen lähteminen on laskettu useimmiten karkaamiseksi ja hylkäämiseksi. Vaimot perustelivat lähtöään muun muassa huolenpidon puutteella ja väkivallan uhalla. Taussi-Sjöbergin mukaan vaimon pakeneminen oli miehelle häpeä, sillä se jätti kotitalouden miehen harteille ja osoitti yhteisölle miehen käytöksen pakottaneen naisen pakenemaan.³⁰⁸ Muutamassa tapauksessa mies kielsi syytökset, joiden vuoksi vaimo pakeni. Esimerkiksi Uuraisilla Mikko H:n vaimo perusteli lähtöään sillä, että hänen miehensä kohteli häntä tyyliä ja pahoin, eikä vaimo saanut edes ruokaa. Hänen oli siis lähdettävä pois kotoaan. Mikon näkemys oli toinen: hänen mukaansa vaimo lähti ”*ilman vähääkään hänen syytään*” ja oli valmis ottamaan vaimonsa takaisin.³⁰⁹ Mies puolusti neuvostolle omaa kunniaansa eikä halunnut näyttäytyä huonona aviomiehenä.

Hieman yli puolessa erillään asumistapauksista (24/45) oli kyse uskottomuudesta. tapauksiin olen laskenut niin pariskuntien syytökset uskottomuudesta kuin huhut ja arvelut asiasta. Syytös on voinut johtua yleisestä epäluottamuksesta puolisoitten välillä.³¹⁰ Myös seurakunnan asukkaat olivat saattaneet epäillä henkilön elämän puhtautta.³¹¹ Jo epäily oli voinut saada pariskunnan asumaan erillään. Suutari Leander totesi kirkkoneuvostolle, että hänen vaimonsa irstainen ja kevytmielinen elämä sekä tyyliys ja taipumattomuus ovat aiheuttaneet hänelle uskottomuuden luulon eikä hän voinut enää jakaa vuodetta vaimonsa kanssa.³¹² Saarimäen tutkimuksen mukaan avioliiton ulkopuolisia suhteita harvemmin peiteltiin, sillä puolison luokse ei ollut aikomuskaan palata. Uskottomat puolisonsa jättäneet tulivat vain harvoin neuvoston eteen saamaan varoituksia. Voidaankin siis päätellä, että sellaiset tilanteet todellakin olivat siinä pisteessä, että kirkon väliintulo ei voinut ongelmaa poistaa.³¹³

Erillään asuminen oli ongelma myös sen vuoksi, että erillään asuvat puolisoit eivät pitäneet yllä seksuaalista suhdettaan. Lutherin mukaan seksi oli Jumalan lahja, jota piti pitää arvossa ja jonka toteuttamispaikaksi Jumala oli asettanut avioliiton. Seksuaalisuus ei ollut vain naisen ja miehen välinen asia, vaan se oli nähtävä myös elämän kokonaisuuden ja jatkuvuuden kannalta. Miehen ja naisen välinen suhde nähtiin konkreettisena fyysisenä suhteena, joten fyysisyyden puute oli

---

³⁰⁷ Pohjola-Vilkuna 1995, 65.

³⁰⁸ Taussi-Sjöberg 1988, 92

³⁰⁹ Uuraisten srk KN PK 27.09.1881.

³¹⁰ Fiebranz 2005, 147.

³¹¹ Pihlajavedellä 1903 kirkkoneuvosto totesi että asukkaat ovat epäilleet Juhan vaimo Wilhelminan ”elämän puhtautta” Ks. Saarimäki 2010 129 - 131.

³¹² Jyväskylän srk KN PK 06.11.1870.

³¹³ Saarimäki 2010, 85-88.

ongelma.³¹⁴ Luterilainen kirkko ja maallinen oikeus salli seksuaalisen kanssakäymisen vain avioliitossa, ja sen koettiin lisäävän puolisoiden välistä kiintymystä sekä tuottavan harmoniaa perheen ja kotitalouden sisälle. Avioero oli mahdollinen, mikäli esimerkiksi erillään asumisen vuoksi puolisoiden välinen seksuaalisuus ei päässyt toteutumaan.³¹⁵ Ero pystyttiin myöntämään esimerkiksi impotenssin vuoksi.³¹⁶ Muutamassa aineistoni tapauksessa löytyy viitteitä aviollisen yhdyselämän puutteesta, mutta ne on usein pääteltävissä vain rivien välistä lukemalla.³¹⁷ Edellä mainittu suutari Leander mainitsi neuvostolle suoraan, ettei voi pitää vaimonsa kanssa avioyhteyttä ja että he nukkuivat eri sängyissä ennen erillään asumistaan. Karstulassa mies syytti vaimoaan ”*omansa erillään pitämisestä ja ynseydestä.*”³¹⁸ Omansa erillään pito voidaan tulkita seksuaaliseksi pidättyväisyydeksi. Myös sanamuoto ”ynseys” voidaan tulkita kylmäkiskoisuudeksi puolisoa kohtaan, joka esti myös fyysisen läheisyyden toteutumisen.³¹⁹

Yhdeksässä tapauksessa käy ilmi erillään asumisen kesto. Erillään asumisajat vaihtelevat, mutta huomioitavaa on se, miten pitkiä aikoja monet pariskunnat ovat asuneet erillään. Kyse ei ole viikoista tai kuukausista, vaan vuosista. Pisin erillään asumisaika joka lähteistä löytyy, on kaksikymmentä vuotta.³²⁰ Toiseksi pisin mainittu aika on ”*ainakin kymmenkunta vuotta*”.³²¹ Muita esille tulleita aikoja on esim. kolme vuotta³²² ja kuusi vuotta³²³ Tämä herättää enemmän kysymyksiä kuin antaa vastauksia: miten pariskunta oli voinut asua niin pitkään erillään, ja asiaa käsiteltiin vasta vuosien päästä? Voisi luulla, että esimerkiksi kymmenen vuoden erillään asumisajan jälkeen ei pariskunta herkästi palaa yhteen. Miksi kirkko kuitenkin pyrki tätä edistämään? Miksi pariskunnat eivät olleet hakeneet eroa? Mahkosen mukaan avioeroja myönnettiin pitkäaikaisen poissaolon perusteella, ja käytännössä jo kahta vuotta pidettiin pitkäaikaisena poissaolona viranomaisten puolesta.³²⁴ Kuitenkin kansa asetti hylkäämisperusteisen avioeron kynnyksen korkeammalle kuin lainsäätäjät. Hylätyt puoliset saattoivat odottaa kymmenenkin vuotta ennen kuin hakivat eroa.³²⁵ Norjalaisten avio-ongelmia tutkinut Hanne Marie Johansen arvelee, että norjalaiset hylätyt vaimot eivät hakeneet eroa, sillä

---

³¹⁴ Arffman 2006, 177-178; Kietäväinen-Sirén 2015, 112.

³¹⁵ Jokiaho 2000, 120; Kietäväinen-Sirén 2015, 92, 112-113.

³¹⁶ Nieminen esittelee tapauksen, jossa ero myönnettiin miehen seksuaalisen kyvyttömyyden vuoksi. Nieminen 2003, 64-67; Saarimäki 2010, 174-175.

³¹⁷ Autio 2009, 54-55.

³¹⁸ Karstulan srk KN PK 25.03.1893.

³¹⁹ myös Korpilahden srk KN PK 4.8.1893 sekä 14.10.1893

³²⁰ Korpilahden srk KN PK 14.10.1893.

³²¹ Luhangan srk KN PK 10.11.1895.

³²² Keuruun srk KN PK 13.03.1887.

³²³ Jkl msrk KN PK 15.07.1906 mainittu, että pariskunta asunut erillään vuodesta 1900.

³²⁴ Mahkonen 1980, 78 – 79.

³²⁵ Mahkonen 1980, 80.

uudelleennaimismahdollisuudet olivat vaikeita. Eroa pyydettiinkin vasta, kun uusi mies löytyi.³²⁶ Samansuuntaisesti päättelee myös Frigren.³²⁷

Erillään asuessa toinen puolisoista jätti yhteisen kodin. Asuin- tai majapaikan löytäminen oli tälle osapuolelle välttämätöntä, sillä se mahdollisti erillään asumisen. Phillips toteaa, että miehen oli kenties helpompi lähteä, sillä hänellä oli usein taloudellinen mahdollisuus asua esimerkiksi kaupungin maksullisissa majapaikoissa. Vaimo oli lasten vuoksi sidottu enemmän kotiin.³²⁸ Kirkkoneuvostolle puolison asunpaikka ei ollut merkityksetön tieto, sillä neuvostoissa usein kirjattiin ylös, mikäli tiedettiin missä toinen puolisoista asui. Toisaalta ylös kirjattiin, mikäli tietoa ei löytynyt: esimerkiksi Matti L:n ilmoitettiin kuljeskelevan ympäriinsä eri seurakunnissa.³²⁹ Herman S:n todettiin elävän teillä tietymättömillä³³⁰ ja Anna-Leena K:n kuljeskelevan maailmaa muiden miesten seurassa.³³¹ Kolmessa merkinnässä toisen puolison asunpaikka tiedettiin ja mainittiin: esimerkiksi ”Soinin puolella”.³³² Neljässä tapauksessa vaimo on mennyt asumaan vanhempiensa luokse. Esimerkiksi Uuraisilla vaimo etsi vanhempiensa luota turvaa miehestään.³³³ Jyväskylässä aviomies Leander oli taas kehottanut vaimoaan lähtemään vanhempiensa luokse, sillä ei kokenut voivansa olla vaimonsa kanssa enää yhdessä.³³⁴ Kahdessa muussa tapauksessa vanhemmilla asuminen on vain todettu. On huomattava, että vain vaimot menivät etsimään asuinsijaa vanhemmiltaan. Miehellä oli enemmän vapautta mennä sinne, minne koki parhaaksi: hänellä oli esimerkiksi vapaus käyttää omaisuutta ja erillään elävän miehen sosiaalinen stigma ei ollut niin vahva.³³⁵ Koska avioliiton tarkoituksena oli puolisoitten elämän jakaminen yhdessä toisiaan rakastaen ja siten omista vanhemmista eroaminen, oli vanhemmilla asuminen epäsopivaa.³³⁶

5. Toimenpiteet ja kontrollin lopputulokset

5.1 Kirkkolain soveltaminen

---

³²⁶ Johansen 2005, 181.

³²⁷ Frigren 2016, 170.

³²⁸ Phillips 1988, 375-376.

³²⁹ Viitasaaren srk KN PK 20.07.1878.

³³⁰ Keuruun srk KN PK 13.03.1887.

³³¹ Jkl msk KN PK 01.04.1889.

³³² Karstulan srk KN PK 19.05.1890 ”Saunamäen Sortonen” Karstulan srk KN PK 15.04.1895, ”Soinin puolella”, Korpilahden srk KN PK 30.07.1906 ”Jyväskylässä”.

³³³ Uuraisien srk KN PK 27.09.1881. myös Taussi-Sjöberg 1988, 93; Autio 2009, 34.

³³⁴ Jkl srk KN PK

³³⁵ Ks. myös Phillips 1988, 386-389.

³³⁶ Kietäväinen-Sirén 2015, 59.

Kirkolla oli kirkkolain mukainen mahdollisuus toimenpiteisiin, mikäli se havaitsi puolisoiden välillä eripuraa. Tässä luvussa tarkastelen kirkkolain mukaisten sanktioiden käyttöä seurakuntalaisiin, eli käytännön kirkkokurin toteuttamista. Ylin rankaisutoimenpide mitä kirkkoneuvosto pystyi eripuraisille pariskunnille antamaan, oli kirkollisten oikeuksien menetys. Sitä ennen kirkkoherran oli kuitenkin varoitettava seurakuntalaista ensin yksityisesti, sitten kahden luotettavan seurakuntalaisen läsnä ollessa ja lopulta kirkkoneuvoston edessä.

Saarimäki on todennut, että nuhteluista löytyy melko hajanaisesti tietoa Multian, Keuruun ja Pihlajaveden pöytäkirjoista eivätkä ne olleet kovin yleisiä.³³⁷ Oman, niin ajallisesti kuin seurakunnallisesti laajemman aineiston kautta tulee ilmi, että nuhteluja kyllä tapahtui ja kirjattiin, vaikkakin tarkkaa tietoa käyttämäni aineistot koko nuhteluprosessin laajuudesta eivät anna. Varoituksen, nuhtelun ja kehotuksen erot ovat melko epäselviä, ja kirjaukset on tehty vaihtelevin termein.³³⁸ Nuhteluja on voinut tapahtua epävirallisemmin ja ne on saatettu jättää kirjaamatta. Pöytäkirjaan on usein merkitty, että seurakuntalaista joko on jo nuhdeltu tai aiotaan nuhdella. En ole erotellut merkinnöissä jo tapahtuneita tai tulevia rangaistustoimenpiteitä, sillä olennaisinta on se, että kirkkokurillisiin toimenpiteisiin pyrittiin. Toiset papit keskittyivät ankaraan kirkkokurin toteuttamiseen, kun taas toiset pyrkivät opettamaan ja keskustelemaan.³³⁹

Saatujen ilmoitusten perusteella kirkkoneuvoston oli mahdollista asettaa pariskunnan tilanne tutkittavaksi. Tällaisesta tutkinnasta löytyy satunnaisia mainintoja, kun neuvostot halusivat selvittää, olivatko väitteet tosia. Esimerkiksi Viitasaarella ilmoitettiin uusia henkilöitä, joiden sanottiin harjoittavan luvatonta yhteyttä ja eripuraisuutta. Heidän nimensä laitettiin luetteloon, jotta heidän tilanteensa voitaisiin tutkia mahdollisimman pian.³⁴⁰ Tämä tutkiminen voitiin tehdä joko kutsumalla syytetty kirkkoneuvoston eteen tai niin, että kirkkoneuvoston jäsen seurasi syytettyjen tilaa esimerkiksi heidän asuinalueellaan. Useimmiten pariskunnan tilanne jää tutkijan kannalta mysteeriksi, sillä pöytäkirjoista jää usein mainitsematta tutkinnan lopputulos. Keuruulla ilmoitettiin vuonna 1887 monia tapauksia, jotka ”*kaipaavat pikaista käsittelyä*”. Joukossa oli myös kuusi avioparien välistä ongelmaa.³⁴¹ Viisi merkintää olivat pelkkiä toteamuksia puolisoiden ongelmasta, eikä myöhemmistä toimenpiteistä löydy tietoa. On mahdollista että puolisoille, joiden tilanteen lopputuloksesta ei löydy tietoa, kävi kuten karstulalaisen pariskunnan kohdalla: neuvosto käski

---

³³⁷ Saarimäki 2010, 128-129.

³³⁸ Hartikainen 2005, 77; Autio 2009, 61-62.

³³⁹ Hartikainen 2005, 73.

³⁴⁰ Viitasaaren srk KN PK 18.07.1874.

³⁴¹ Keuruun srk KN PK 13.03.1887.

raadin jäsenen tutkimaan heidän riitansa syytä, jolloin selvisi, että puolisoitten välit olivat lopulta kaikessa hiljaisuudessa parantuneet.³⁴²

Karstulassa kirkkoraati päätti jättää kaksi kertaa asian käsittelemättä: Matti W ja Amerikan leski Anna-Liisa R kutsuttiin kuultavaksi, mutta he eivät tulleet. Raati päätti odottaa ennen kuin ryhtyisi toimiin, sillä luvattomasta yhteydestä ei ollut tarpeeksi näyttöä.³⁴³ Toisessa tapauksessa pariskunta asui erillään, mutta raadin jäsen ei tavoittanut muualla asuvaa vaimoa. Asia päätettiin jättää sikseen.³⁴⁴ Neuvoston päätös on varsin erikoinen, sillä sovinnollisuudesta tai näytön puuttumisesta ei löydy mainintaa – erillään asuminen oli ilmeistä, sillä vaimo asui muualla kuin Karstulassa. Erillään asumiseen puututtiin kirkkoneuvostoissa yleensä tarkasti ja Karstulassa panostettiin tuohon aikaan kirkkokuriin. Tässä tapauksessa vaimoa ei ehkä viitsitty lähteä etsimään toiselta paikkakunnalta.

Kirkkolain mukaan puolisoita oli varoitettava vääränlaisesta elämästä. Viralliset varoitukset olivatkin yleisin toimenpide eripuraisille puolisoille. Varoituksia tuli antaa kolmesti ennen jatkotoimenpiteitä eli kirkollisten oikeuksien menetystä. 35 tapauksessa pariskunta tai puoliso saivat ensimmäisen varoituksen eikä heistä enää kuultu pöytäkirjamerkinnöissä. On mahdollista, että pariskunta oli totellut neuvoja ja harmonia avioliittoon oli palautunut. Mahdollista on myös, että pariskuntaa ei tavoitettu varoituksia saamaan ja asia jätettiin käsittelemättä, tai että puolisoitten tilanteen edistymistä ei kirjattu. Vain 12 tapauksessa pariskuntien tilanne jäi toisen varoituksen asteelle. 19 tapauksessa kolmas varoitus oli viimeinen puolisoa kohdannut toimenpide. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että pariskunta olisi sopinut: useissa tapauksissa sovinto jäi saavuttamatta tai siitä ei ainakaan mainittu.

Varoitusten määrä ja rankaisuherkkyys olivat kirkkoneuvostoittain vaihtelevaa. Esimerkiksi Jyväskylän maaseurakunnassa riitaista pariskuntaa oli nuhdeltu ja varoiteltu useamman kerran, mutta kirkkoneuvoston edessä heille julistettiin vasta ensimmäinen varoitus. Toisessa tapauksessa Kivijärvellä pariskuntaa oli myös varoiteltu yksityisesti useamman kerran, mutta kirkkoneuvoston edessä he menettivät jo kirkolliset oikeutensa.³⁴⁵ Jyväskylässä ilmoitettiin, että kirkkoherra oli käynyt kolme kertaa neuvomassa pariskuntaa kotona, ja vasta sen jälkeen heidät oli kutsuttu

---

³⁴² Karstulan srk KN PK 17.06.1894 ja 09.09.1894.

³⁴³ Karstulan srk KN PK 28.01.1894.

³⁴⁴ Karstulan srk KN PK 15.04.1895 ja 11.08.1895.

³⁴⁵ Kivijärven srk 13.04.1907 ja Jkl msrk 06.04.1872.

saamaan varoitusta kirkkoneuvoston eteen. Tämä pariskunta ei saanut tosin edes virallista varoitusta.³⁴⁶ Pöytäkirjoista ei myöskään aina saa selvyyttä siitä, oliko kyseessä epävirallisempi nuhtelu vai virallinen varoitus: esimerkiksi edellä mainittu Kivijärven näkemys yksityisistä varoituksista oli näemmä vakavampi ja virallisempi kuin Jyväskylän ja Jyväskylän maaseurakunnan vastaavissa tilanteissa.

Seuraava askel kirkkoneuvoston toimenpiteissä oli seurakuntayhteydestä ulos sulkeminen, käytännössä siis kirkollisten oikeuksien menetys.³⁴⁷ 13 tapauksessa joko kumpikin puolisoista tai jompikumpi menettivät kirkolliset oikeutensa. Näitä kirkollisia oikeuksia olivat oikeus olla kummina, valita jäseniä kirkkoneuvostoon, edusmiehiä kirkolliskokoukseen ja niiden valitsijamiehiä sekä oikeus tulla valituksi kyseisiin toimiin. Naiset menettivät vain oikeuden olla kummina. Lisäksi mikäli katumattomuus jatkui, saattoi seurakuntalainen menettää ehtoollisoikeutensa. Tämä pieneksi pannaaksi kutsutun toimenpiteen tarkoituksena oli herättää katumusta sekä ”pelastuksen ikävää”.³⁴⁸ Aineistossani ehtoollisoikeutensa menetti vain yksi luhankalainen vaimo.³⁴⁹ Kirkolliset oikeudet oli mahdollista saada takaisin, mikäli puoliso oli halukas sopimaan ja katumaan. Näin tapahtui kahdessa tapauksessa. Uraisilla kirkkoneuvosto ei vienytkään tapausta tuomiokapitulin tutkittavaksi, sillä syytetty mies katui ja kertoi neuvostolle pyytäneensä vaimoaan sopimaan.³⁵⁰ Luhangassa vaimo oli saanut jo tuomiokapitulin vahvistaman päätöksen ehtoollisoikeutensa menetyksestä, mutta sai edun takaisin, sillä hän pyrki sovintoon miehensä kanssa ja tunnusti ripissä syntinsä.³⁵¹ Näyttää siltä, että ainakin joillekin seurakuntalaisille seurakunnasta pois sulkeminen oli häpeällinen sanktio, joka haluttiin hyvittää.³⁵²

Kirkkoneuvoston toiminta ei ollut aina täysin yhtenevää myöskään kirkollisten oikeuksien menettämisessä. Kirkollisten oikeuksien menetys eteni useimmiten näin: kahden varoituksen jälkeen varoitettava(t) kutsuttiin kirkkoneuvoston eteen, ja mikäli hän ei siellä annettavien varoitusten jälkeen osoittanut katumustaan, menetti hän kirkolliset oikeutensa vielä samassa kokouksessa. Siksi huomionarvoisia ovat tilanteet, joissa neuvosto toimi toisin. Kolmessa tapauksessa neuvosto antoi kirkkoneuvoston eteen kutsutuille pariskunnille kolmen varoituksen jälkeen miettimisaikaa ja

---

³⁴⁶ Jkl srk KN PK 30.10.1902.

³⁴⁷ Ritoniemi 1907, 14-15.

³⁴⁸ Karttunen 1978, 49; Halmesmaa 1978, 84-95; Kietäväinen-Sirén 2015, 66.

³⁴⁹ Luhangan srk KN PK 12.07.1897.

³⁵⁰ Uuraisten srk KN PK 02.01.1882.

³⁵¹ Luhangan srk KN PK 11.04.1898.

³⁵² Laasonen mainitsee tapauksen, jossa ehtoolliselta suljettu loinen esitti valituksen tuomiostaan. Ehtoolliselta sulkeminen näytti siis olevan vielä tehokas rangaistusmenetelmä. Laasonen 1971, 55; Kietäväinen-Sirén 2015, 66-67

kutsui sen jälkeen uudestaan kokoukseen. Miettimisajan kesto vaihteli, eikä syytä tällaiselle miettimisajalle pöytäkirjoissa kerrottu.³⁵³ Erikoisia ovat tilanteet joissa pariskunta ei päätenyt sovintoon kolmien varoitusten jälkeen, mutta he eivät silti menettäneet oikeuksiaan. Jyväskylässä 1890-luvulla ja 1900-luvun alussa työskennellyt kirkkoherra toimi erityisen suopeasti pariskuntia kohtaan: kolme pariskuntaa jotka eivät päätenyt sovintoon saivat vain kehotuksen siihen ja joka kerralla heidän puolestaan rukoiltiin.³⁵⁴ Myös Keuruulla pariskunta selvisi pelkällä varoituksella.³⁵⁵ Poikkeavasti toimittiin myös Jyväskylän maalaisseurakunnassa, kun pariskuntaa ei kahden varoituksen jälkeen kutsuttu raadin eteen, vaan päätettiin käydä heidän luonaan antamassa uusi varoitus henkilökohtaisesti.³⁵⁶

Erillään asuminen näytti olevan kirkolle vakava rike, sillä suurin osa kirkollisten oikeuksien menettäneistä asui erillään. Lisäksi kolmea oikeuksien menettänyttä pariskuntaa syytettiin pelkästä eripurasta. Ainoastaan yhdessä tapauksessa jossa aiheena oli pelkkä huoruus, menetettiin kirkolliset oikeudet.³⁵⁷ Erillään asuminen oli yliedustettuna rangaistustilanteissa luultavasti, koska kyseisissä tilanteissa riittäisyys oli edennyt jo niin vakavalle asteelle, että sovinnon saavuttaminen oli lähes mahdotonta. Sovinnollisyys ja katuveys olivatkin avainkysymyksiä kirkkoneuvoston rangaistuskäytännöissä: mikäli toinen puolisoista oli sovinnollinen tai katuvainen, hän ei menettänyt kirkollisia oikeuksiaan. Useimmassa (8/13) tapauksessa vain jompikumpi menetti oikeutensa, vaikka kumpikin puoliso oli saanut kolme varoitusta. Korpilahden neuvoston merkintä antaa hyvän kuvan siitä, miten neuvosto suhtautui sovinnolliseen puolisoon suopeasti:

”Kkoraati on havainnut kummassakin näissä aviokumppaneissa olevan vikaa, mutta koska mies tunnustaa itsensä syyppäksi ja nöyryytti itsensä anteeksi pyytämään sekä sen ohessa on halu saada vaimonsa luokseen jota lupasi rakkaudella ja lempeydellä kohdella jätetään asia hänen suhteen varoitukseen jonka on seurakunnan nimessä saanut, mutta koska vaimonsa kirkkoraadin edessäkin esiintyi hyvin ylpeänä ja kaikessa käytöksessään osoitti itsensä miestänsä suvaitsemattomaksi, mistä voidaan päättää hänellä olevan aivan murtumattoman sydän, niin tuomitsee kkraati hänen kklain §101 kelvottomaksi olemaan lapsen kummina—”³⁵⁸

---

³⁵³ Luhangan srk KN PK 25.05.1906 5 viikkoa, 09.06.1895 3 viikkoa, Korpilahden KN PK 14.09.1895 2 kuukautta

³⁵⁴ Jkl srk KN PK 06.12.1895, 11.11.1897, 30.10.1902.

³⁵⁵ Keuruun srk KN PK 08.12.1901.

³⁵⁶ Jkl msk KN PK 11.08.1891.

³⁵⁷ Kivijärven srk KN PK 24.08.1889. Nainen menetti oikeutensa olla kummina. Tässä ei ole varmaa, onko kyseinen nainen naimisissa. Häntä ja miestä syytettiin huoruussuhteesta, mutta koska vain nainen oli paikalla hän menetti kummi-oikeutensa. Saattaa myös olla, että naimisissa oli mies.

³⁵⁸ Korpilahden srk KN PK 04.08.1893.

Kun kirkkoneuvostojen toimintaa tarkastelee kirkkolain edellyttämien toimenpiteiden näkökulmasta, voidaan todeta, että eniten käytetty rankaisutoimenpide olivat yksittäiset varoitukset. Ensimmäisten varoitusten jälkeen puolisoiden tilanne joko parani tai sen eteen ei vain tehty enää kirkkokurillisia toimenpiteitä. Suurimmassa osassa aineistoni tapauksia toimenpiteet eivät jääneet ensimmäisen varoituksen asteelle, vaan seurakuntalaiset saivat joko toiset tai kolmannet varoitukset. Kirkollisten oikeuksien menetys oli kuitenkin melko harvinainen toimenpide, eikä siihen helpolla ryhdytty.

5.2 Neuvoja vai nuhteita

Kirkkoneuvosto ei toiminut pelkkänä varoitusten ja rangaistusten jakelijana, vaan sen tehtävänä antaa sielunhoidollisia neuvoja pariskunnille, joiden avioliitto oli ongelmissa. Saarimäki käyttää neuvostojen varoitteista tutkimuksessaan sanaa ”nuhtelu”. Kirkkoneuvostojen pöytäkirjoissa käytettiin usein ilmaisua ”varoitus ja nuhtelu” tai ”neuvo ja nuhtelu”, välillä taas puhutaan pelkistä nuhteista. Nuhtelu oli siis jotain muuta kuin viralliset varoitukset, mutta ei ehkä aina suora neuvokaan. Aikalaistoimijat tuskin pohtivat tarkemmin käsitteen merkitystä, ja sitä voi luonnehtia yleiskäsitteenä puhutteluista, joita kirkkoneuvosto seurakuntalaisille antoi. Nykyään termi herättää kurittavan mielikuvan, vaikka nuhtelut olivat pikemminkin sielunhoidollisia ja sovittelevia kuin ankaran kurittavia.³⁵⁹ Kuitenkin pöytäkirjoista näkyy myös neuvoston jyrkkiä sävyjä, kun kirkkoherra luonnehti tottelemattomia seurakuntalaisiaan. Siksi pelkkä sielunhoidollinen neuvontatyö ei anna koko kuvaa kirkkoneuvoston näkemyksistä seurakuntalaisiaan kohtaan. Tämän vuoksi selvitan myös, mitä neuvostot vähintäänkin pöytäkirjaan kirjasivat tottelemattomista seurakuntalaisista.

Neuvojen analysointi lisää tietoa kirkon sielunhoidollisesta tehtävästä avioliiton konfliktitilanteissa. Se valaisee myös, millaisena ihanteellinen kristillinen avioliitto nähtiin ja mitä kristilliseltä avioliitolta kirkon puolelta toivottiin. Uskonpuhdistuksen myötä kristillinen käsitys uskollisesta, vastavuoroisesta aviorakkaudesta tuli tunnehallinnon virallinen ideaali, jota esivalta kansalle propagoi. Kirkon tehtävä oli opettaa rahvaalle kristillistä avioliittokäsitystä, ja sen ideaalin mukaista käytöstä kirkko myös kansalta vaati. Kirkkoneuvoston sielunhoitotehtävä ovat nähtävä yhtenä esivallan tunnehallinnon keinona opettaa aviorakkauden ideaalia.³⁶⁰ Anna-Liisa Räisänen mukaan

---

³⁵⁹ Saarimäki 2010, 133-134 Myös 1400-1500-luvuilla piispat pyrkivät kurittamaan ja kasvattamaan epäsuopuisia pareja, vaikka he myös sanktioivat heitä sakoilla. Myös Österberg 1988, 148.

³⁶⁰ Kietäväinen-Sirén 2015, 58-60

1800-luvulla kehittyneet, kristinuskon avioliittokäsitystä haastavat näkemykset avioliitosta herättivät kristillistä avioliittomallia kannattavat äänenpainot. Myös kirkolliselta puolelta julkaistiin kristillisiä avio-opaskirjoja, jotka korostivat avioliiton purkamattomuutta, miehen ja naisen välistä hierarkkista suhdetta sekä ehdotonta yksiavioisuutta. Vielä 1800-luvulla seksuaalisuutta, avioliittoa ja sukupuolten välisiä suhteita käsiteltiin avio-oppaissa pääasiassa kristillisen maailmankuvan kautta.³⁶¹

Kristillinen näkemys oli vuosisatoja vallassa ollut normi avioliittokäsityksissä. Fiebranz toteaa, että vaikka pappien näkemykset eivät täysin heijasta yleistä näkemystä avioliiton ihanteista, olivat ne toisaalta myös osa paikallisia normeja, sillä pappien näkemystä avioliitosta ei voi liikaa irrottaa muun yhteiskunnan näkemyksistä.³⁶² Kietäväinen-Siren käyttää käsitettä ”oikea aviorakkaus”, jonka mukaan aviorakkautta toteutettiin käytännön toimilla, joihin kuului miehen ja naisen erilaiset tehtävät, vastuu ja harmonian ylläpito avioliitossa.³⁶³ Seuraavassa selvitän, mikä vuosisadan vaihteen kirkollisissa kontrollikanavissa näyttäytyi oikeanlaisena toimintana avioliitossa.

Kirkkoneuvoston tärkein päämäärä avioriihtojen käsittelyssä oli sovun ja aviorauhan palauttaminen.³⁶⁴ Sovinnollisuuteen liittyi myös vaatimus anteeksiannosta ja unohtamisesta.³⁶⁵ Korpilahden kirkkoherra perusteli pariskunnalle anteeksiantamisen vaatimusta näin: ”—*ettei sillä, joka ei lähimmäiselleen tahdo anteeksi antaa, ole toivomusta saada anteeksi Jumalalta, joka meidän kaikkein kerran on kaikista töistämme, puheistamme, jopa ajatuksistamme tili tehtävä—*”.³⁶⁶ Tällä viestittiin sitä, että epäsopu ja anteeksiantamattomuus oli niin tekojen kuin ajatustenkin tasolla syntyä. Ristiriidat olivat merkki paholaisen vaikutuksesta joka aiheuttaa Jumalan vihan.³⁶⁷ Sovinnon vaade perustui siihen, että avioliitto koettiin purkamattomana. Sen vuoksi lähes mikä tahansa ongelma oli ratkaistavissa ja aviopuolisoiden tehtävä oli pysyä yhdessä vaikeuksista huolimatta. Sovintovaatimukset heijastelevat ajan avioliiton realiteetteja: kun avioeron saaminen oli hankalaa, oli pysyttävä yhdessä, vaikka yhteiselo olisikin vaikeaa.³⁶⁸ Kirkon suhtautumisesta avioeroon viestii keuruulaisen pastorin toimet: hän huomautti, että pariskunta on toisiinsa sidotut erottamattomilla siteillä, joita mikään ei voisi katkaista. Mikäli maallinen laki antaisi heille eron,

---

³⁶¹ Räisänen 1995, 22-25, 85-96.

³⁶² Fiebranz 2005, 153-154.

³⁶³ Kietäväinen-Sirén 2015, 149-150.

³⁶⁴ Pylkkänen 1990, 290-293.

³⁶⁵ 11.11.1897 JK1 KN PK, 25.03.1893 karstula KN PK, 11.04.1898 Luhanka, Räisänen 1995, 92-93.

³⁶⁶ Korpilahden KN PK 14.09.1895, myös esim. Uuraisten KN PK 09.10.1880.

³⁶⁷ Pylkkänen 1990, 293.

³⁶⁸ Pylkkänen 1990, 290; Phillips 363-364; Lidman 2015, 147-148.

jäisivät he Jumalan lain rikkojiksi. Hän muistutti avioliiton pyhydestä ja kehotti sovinnolliseen ja hyvään avioelämään.³⁶⁹ Lausunnollaan keuruulainen pastori asetti Jumalan lain maallisen lain yläpuolelle ja korosti näin avioliiton ikuista luonnetta.

Avioliitossa toteutuva miehen ja naisen erityinen suhde tuotiin neuvoston puheissa esille. Uuraisilla todettiin, että vaikka jokaisen ihmisen velvollisuus on sopia riitaveljensä kanssa, avioliitto vaati erityisesti rakkautta ja sopua. Kirkkoherra muistutti myös, että avioliittoon kuului erityisiä velvollisuuksia.³⁷⁰ Miehellä ja vaimolla oli toisiaan kohtaan erityisiä velvollisuuksia, ja aviorakkaus oli niin Jumalan asettama hyve kuin myös velvollisuus. Rakkauteen velvoitti ihmisten antama aviolupaus.³⁷¹ Aviovelvollisuuksiin liittyi miehen ja naisen hierarkkiset tehtävät ja vastavuoroiset palvelukset. Perinteiseen hierarkkiseen velvollisuusajatteluun kuului miehen rooli vaimonsa huolehtijana ja naisen rooli palvelualttiina ja nöyränä vaimona.³⁷² Kristillisiä avio-oppaita tutkineen Anna-Liisa Räisänen mukaan myös avio-oppaissa näkyi vahvana tämä ns. alistumisen teologia.³⁷³ Vaatimus miehen ja vaimon välisten erityisten velvollisuuksien kunnioittamiseen ei kuitenkaan välity omasta aineistostani lähes ollenkaan.³⁷⁴ Erityisistä miehen tai naisen velvollisuuksista ei kirkkoneuvoston pöytäkirjoissa ole mainintaa, vaan kumpaakin puolisoa tai selkeästi syyllistä osapuolta kehoitettiin korjaamaan vikansa ja tekemään parannuksen. Pariskunta nähtiin enemmänkin yksikkönä, jonka tuli pitää yhtä läpi minkä tahansa hankaluuden.³⁷⁵

Jonkinlainen tasapuolisuus ei kuitenkaan tarkoita tasa-arvoa, kuten Lidman tutkimuksessaan toteaa. Puolisoiden välinen vastavuoroisuus näyttäytyi miehen ja naisen omien velvollisuuksien noudattamisena. Naisten ja miesten erot ja sukupuolten eri odotukset ja vaatimukset avioliitossa olivat arkipäivää vielä 1800-luvun yhteiskunnassa.³⁷⁶ Ritoniemen ohjekirjassa neuvotaan riitaisille aviokumppaneille lukemaan efesolaiskirjeen osaa: ”—*Vaimot, olkaa omille miehillensä alamaiset, niin kuin Herralle. Sillä on mies vaimon pää, niin kuin Kristus on seurakunnan pää—niin myös vaimoin pitää miehillensä kaikissa alamaiset oleman*—”.³⁷⁷ Kirkon ihanteissa ainakin oli, että kirkkoneuvosto muistuttaisi sukupuolihierarkiasta: se, miten tämä käytännön kokouksissa ilmeni, ei pöytäkirjoissa näy.

---

³⁶⁹ Keuruun srk KN PK 08.12.1902

³⁷⁰ 09.10.1880 Uurainen KN PK.

³⁷¹ Korpilahden KN PK 04.08.1893 Sekä Uurainen 1889; Taussi-Sjöberg 1988, 19.

³⁷² Häggman 1994, 182-187, 193-195; Kietäväinen-Sirén 2015, 149-150;

³⁷³ Räisänen 1995, 85-96; Lidman 2015, 77-81.

³⁷⁴ Vain muutamassa tapauksessa mainitaan hylänneen miehen velvollisuuksista perhettään kohtaan.

³⁷⁵ Pyökkänen 1990, 293.

³⁷⁶ Taussi-Sjöberg 1988, 44-46; Lidman 2015, 83-88;

³⁷⁷ Ritoniemi 1907, 32.

Huoneentaulun mukainen järjestys näkyy muutamassa piispantarkastuksen pöytäkirjassa. Karstulassa piispa kehotti perheitä kotihartauteen, ja totesi perheen olevan seurakunta, jonka pappi isäntä on. Isännän ”*velvollisuus on johdattaa sen eri jäseniä niin, että he pysyvät Jumalan sanan harjoituksessa*”. Vielä toisessakin kohdassa pöytäkirjaa piispa mainitsi perheenisäntien velvollisuuden vahtia perheidensä siveellistä tilaa.³⁷⁸ Luhangassa piispa sanoi kotihartauden ehkäisevän mm. aviopuolisoiden, perheenväen ja lasten välisiä riitoja. Kotihartaudella olikin suuri rooli perheiden onnen takaajana kirkon mukaan.³⁷⁹ Piispa halusi teroittaa erityisesti äideille ja emännille, että heidän velvollisuutensa oli ulkoisen puhtauden lisäksi huolehtia kotinsa ”*siveellisestä saastasta*”. Myös isännät oli saatava tähän puhdistustyöhön mukaan.³⁸⁰ Näistä merkinnöistä välittyy isännän johtava asema ja naisen rooli kodin piirissä. Tällaiset maininnat ovat kuitenkin harvassa piispantarkastuksissa ja puuttuvat kokonaan kirkkoneuvoston pöytäkirjoista. Saattaa olla, että suoraan pariskunnille ei teroitettu miesten ja naisten välisiä eroja, vaan niistä puhuttiin pikemminkin kirkollisten kontrollikanavien sisällä.

Neuvostot kehottivat puolisoita muuttamaan käytännön toimintaansa aviorauhan saavuttamiseksi. Erillään asuvia puolisoita kehoitettiin palaamaan asumaan yhteen.³⁸¹ Tähän liittyi vaatimus puolisoitten fyysisestä läheisyydestä: ”yhdyselämällä” tarkoitettiin myös seksuaalista yhteyttä. Yhdessä asuminen ja seksuaalisen suhteen konkreettinen toteuttaminen oli oikean aviorakkauden toteuttamista.³⁸² Puolisoita myös kehoitettiin puolin ja toisin korjaamaan itsessään olevat viat, ja uskottomia lopettamaan syntinen suhde. Luhangassa mies tuli kirkkoneuvoston eteen yksin, sillä hänen vaimonsa oli sairaana. Miehellä annettuja neuvoja kirjattiin pöytäkirjaan: häntä kehoitettiin hoitamaan heikkoa ja sairasta vaimoaan, sekä ”*häntä rakkaudella kahtelevaan, itse anteeksi antamaan ja anteeksi pyytämään ja ennen kaikkea, niin esiytymään vaimonsa edessä että saa voitetuksi vaimonsa itselleen ja Herrallekin*”.³⁸³ Tässä siis vaadittiin aviomieheltä tiettyä käyttäytymistä ja olemusta, jolla saa vaimonsa sydämen voitettua takaisin. Kirkkoneuvostoissa pyrittiin dialogiin ja asioiden selvittämiseen puolisoitten välillä. Kirkkoneuvosto pyrki kuulemaan kummankin näkemyksiä, ja esimerkiksi Jyväskylässä neuvoston kuulusteltaessa pariskunta asetti toisia vastaan syytöksiä, mutta toisaalta myönsi itsessäänkin olevan vikoja.³⁸⁴ Samaten Jyväskylässä

---

³⁷⁸ Karstulan piispantarkastuksen pöytäkirja 1905, myös Luhangan piispantarkastus 1891.

³⁷⁹ Luhangan piispantarkastus 1905.

³⁸⁰ Luhangan piispantarkastus 1911.

³⁸¹ Myös Autio 2009, 33-34, 57.

³⁸² Kietäväinen-Sirén 2015, 152.

³⁸³ Luhangan srk KN PK 20.02.1898.

³⁸⁴ Jkl srk KN PK 11.11.1897.

toiselle riitaisalle pariskunnalle ”huomautettiin ystävällisesti, missä kumpikin on ollut väärässä ja rikkonut aviopuolisoaan vastaan”.³⁸⁵

Retoriikkaan kuului paljon kristillisiä piirteitä: olihan Jumala se, joka oli armollaan saattaneet puoliset yhteen ikuisiksi ajoiksi. Rakkaus ja avioliitto olivat lähtöisin Jumalasta.³⁸⁶

Avioliitto oli jumalallinen instituutio, ja Jumalan läsnäolo ja vaikutus näkyi kirkkoneuvoston ohjeistuksissa. Jyväskylän maaseurakunnan kirkkoneuvostoissa neuvottiin aviopuolisoita rakastamaan toinen toistaan, mutta myös Jeesusta.³⁸⁷ Neuvostot kokivat itsensä vain välikätenä ja Jumala oli se, jonka kautta sovinto saavutettiin. Joissain merkinnöissä mainittiin, että pariskunnalle puhuttiin Jumalan sanaa.³⁸⁸ Tarkempaa tietoa esimerkiksi tietyistä Raamatun osioista ei puhuta, mutta Ritoniemen opaskirjassa löytyy ohjeet siitä, mitä Raamatun lauseita eri syntejä tehneille voi neuvoston jäsenet lausua. Erilliset osiot olivat esimerkiksi huorintekijälle, vaimonsa hylkääjälle ja riitaisille pariskunnille. Korpilahdella kirkkoneuvosto kehotti pariskuntaa pitämään kanssakäymistä Jumalan kanssa, sillä se oli keino välttää syntiä.³⁸⁹ Mitä luultavammin kokouksissa rukoiltiin syntiä tekevien puolesta, vaikka vain muutamassa Jyväskylän kirkkoneuvoston pöytäkirjoissa mainittiin jäsenten rukoilleen ”--että Jumala armossaan saisi kaiken parhaaksi”.³⁹⁰ Toisessa kokouksessa todettiin, että kun sovintoa ei tullut ja ”ihmisyriytykset osoittautui turhiksi”, asia jätettiin herran haltuun.³⁹¹

Eripuraisia puolisoita ja sovintoon taipumattomia syytettiin usein kovasydämysydestä.³⁹²

Kylmäsydämys oli Kietäväinen-Sirenin mukaan yleinen ilmaisu rakkaudettomuudelle ja välinpitämättömyydelle tuomiokapituliaineistossa. Sydän koettiin tunteiden syntypaikaksi ja sitä käytetään myös kirkkoneuvoston aineistoissa: sovintoon taipumattomia puolisoita syytettiin esim. sydämen taipumattomuudesta.³⁹³ Pylkkäsen ja Aution mukaan syyllisen etsiminen ei ollut kirkon tavoitteiden kannalta tärkeää., vaan että kumpikin puoliso vastasi riidasta.³⁹⁴ Kirkkoneuvostolle oli tärkeintä ohjata puolisoita sovintoon tasapuolisesti, mutta jotkut neuvostot tekivät myös tulkintoja puolisoitten syyllisyydestä. Luonteenpiirteiden arviointi liittyi neuvostoissa myös syyllisen

---

³⁸⁵ Jkl srk KN PK 06.12.1895

³⁸⁶ Kietäväinen-Sirén 2015, 134-135.

³⁸⁷ Jkl msrk KN PK 06.04.1872 .

³⁸⁸ Keuruun srk KN PK 24.04.1898, Kivijärven srk KN PK 22.07.1907 .

³⁸⁹ Korpilahden srk KN PK 04.08.1893.

³⁹⁰ Jkl srk KN PK 11.11.1897, Jkl srk KN PK 30.10.1902 .

³⁹¹ Jkl srk KN PK 11.11.1897.

³⁹² Jkl srk KN PK 11.04.1898, 06.04.1872.

³⁹³ Kietäväinen-Sirén 2015, 89.

³⁹⁴ Autio 2009, 61; Pylkkänen 1990, 295.

etsintään.³⁹⁵ Näin tapahtui erityisesti Karstulassa ja Korpilahdessa. Muissa seurakunnissa maininnat ovat harvemmassa. Esimerkiksi Karstulassa vaimoa analysoitiin näin: ”*Vaimon syyt erkanemiseen olivat vähäpätöisiä ja etsittyjä. Vaimon tyly luonne näytti olevan pääsyynä*”³⁹⁶ Välillä neuvosto löysi myös kummastakin kumppanista jotain vikaa sekä kehuja. ”*Mies tuhlaavainen mutta siivoluontoinen, väliäpitämätön perheestään, vaimo toimellinen mutta kiivasluontoinen.*”³⁹⁷ Neuvosto pystyi myös todistamaan toisen puolison syyttömyyttä hänen luonteensa kautta. Karstulassa todettiin vaimon olevan syyllinen eripuraisuuteen, sillä mies tunnettiin sävyisäksi mieheksi.³⁹⁸ Korpilahdella todettiin miehen olevan syyllinen eripuraisuuteen, mutta että vaimokaan ei ole syytön. Merkintään lisättiin vielä, että vaimo ei taida olla täysjärkinen ja arveli sen olevan perintöä hänen äidiltä, jonka kirkonkirjoihin oli merkitty ”heikkomielinen”.³⁹⁹ Ainakin Korpilahden kirkkoneuvostossa tutkittiinkin vanhoja kirkonkirjoja, joista löytyisi selittäviä tekijöitä syntisten seurakuntalaisten toiminnalle. Esimerkiksi vanhat rikokset toimivat todistusaineistona siihen, että henkilö ei ollut nuhteeton.

Nämä luonnehdinnat ja syytökset eivät näy erityisesti kirkkoneuvoston rankaisutoimenpiteissä. Vaikka toista puolisoa olisikin luonnehdittu syylliseksi, saattoi kumpikin saada varoitukset. Vaikka toisen syyllisyys merkittiin pöytäkirjaan, oli sovinnollisuus tärkeintä, mikäli halusi välttää sanktion. Varmaa ei ole, mainitsivatko kirkkoherrat näitä luonnehdintoja puolisoille vai kirjattiinko ne vain pöytäkirjaan. Ainakaan jyrkimpiä näkemyksiä toisen puolison huonosta luonteesta tuskin haluttiin kertoa. Enemmänkin puhuttelu sisälsi puolisoitten omien näkemyksen kuuntelua, Jumalan sanan puhumista ja sielunhoidollisia neuvoja. Avioparien ohjaamisella kirkko teki tunnehallinnon normeja ja oikean ja väärän käytöksen rajoja tunnetuksi rahvaalle. Esivallan puhe rakkaudesta ja avioliitosta oli moraalista retoriikkaa, jonka tehtävänä oli ohjata alamaisten elämää sen näkemyksien mukaiseksi.⁴⁰⁰

5.3 Sovittelun tulokset

Edellä on tarkasteltu kontrolliprosessia, syitä jotka kontrolliin johtivat sekä niitä neuvoja ja näkemyksiä, joita kirkolla puolisoitten tilanteita varten esitettiin. Kaiken sen tavoitteena oli taata

³⁹⁵ Myös Liliequist 2014, 39-40. Kietäväinen Siren 2015, 126-127.

³⁹⁶ Karstulan srk KN PK 25.03.1893.

³⁹⁷ Karstulan srk KN PK 19.08.1893.

³⁹⁸ Karstulan srk KN PK 20.12.1896.

³⁹⁹ Korpilahden srk KN PK 31.7.1906.

⁴⁰⁰ Kietäväinen-Sirén 2015, 65-66

avioliiton harmonia ja jatkuvuus ja vähentää synnin vaikutusta seurakunnassa. Mitä vaikutuksia avio-ongelmien käsittelyllä kuitenkin käytännössä oli? Oliko kirkkokurista ja sovittelevista neuvoista hyötyä, eli saavutettiin sovinto? Taussi-Sjöbergin mukaan papin varoitukset toimivat ainakin joissain tapauksissa,⁴⁰¹ mutta tutkimuksien mukaan kirkkokuri ei yleensä toiminut parhaalla mahdollisella tavalla. Omassa aineistossani 24:n pariskunnan tapauksessa esiintyi sovinnon merkkejä, mutta vain viidessä tapauksessa sovinto lopulta merkintöjen mukaan saavutettiin. Sovintojen määrällinen laskeminen on haasteellista eikä laskelmia tule ottaa ehdottomana totuutena, sillä pariskunnat ovat voineet sopia riitansa myös neuvoston ulkopuolella. Saattaa myös olla, että neuvoston edessä julistettu sovinto ei ole todellisuudessa pitänyt. Sovinto vahvistettiin rituaalisesti käden lyönnillä: näin se muuttui sitovaksi ja osapuolia velvoittavaksi.⁴⁰²

Yhdessä sovintotapauksessa kirkkoneuvoston toimia ei lopulta edes tarvittukaan: neuvostossa ilmoitettiin, että Erik S. oli elänyt julmaa ja riitaista elämää vasta vihityn vaimonsa kanssa. Neuvosto asetti yhden miehistään tutkimaan riidan syytä. Myöhemmässä kokouksessa todettiin, että asia oli kuitenkin jo kaikessa hiljaisuudessa parantunut.⁴⁰³ Kaksi pariskuntaa lupasi sopia jo ensimmäiset varoitukset saatuaan.⁴⁰⁴ Eräs pariskunta oli jättänyt tulematta varoitettavaksi, mutta ilmoitti itse nöyrästi sovinnostaan puheenjohtajalle.⁴⁰⁵ Uuraisilla sovintoon tarvittiin monta mutkaa. Pariskunta oli saanut kaksi varoitusta jotka eivät olleet toimineet, ja mies oli haluton sopimaan vaimonsa kanssa kirkkoneuvoston edessä. Kokouksen jälkeen hän kuitenkin ilmoitti haluavansa vaimonsa takaisin. Miehen hakiessa vaimoaan takaisin, vaimo ei ollut kuitenkaan suostuvainen sovintoon, joten heidät kutsuttiin jälleen kirkkoneuvoston eteen. Lopulta siellä vasta pariskunta lupasi elää sovussa eikä heistä enää kirkkoneuvostossa kuultu.⁴⁰⁶

Kahdessa tapauksessa sovinnon saamisesta ei saa pöytäkirjojen merkintöjen perusteella varmuutta: Luhangassa mies lupasi mennä hakemaan sovintoa vaimoltaan, mutta lopputulosta ei kerrottu.⁴⁰⁷ Jyväskylän maaseurakunnassa Antonia ja Wilhelminaa oli puhuteltu yksityisesti ja heidän tilansa oli parantunut hetkeksi. He olivat kuitenkin muuttuneet jälleen riitaisiksi ja heitä puhuteltiin taas. Sovinnosta ei mainittu, mutta pariskunnasta ei merkintää enää löytynyt. Koska pariskunta oli

---

⁴⁰¹ Taussi-Sjöberg 1988, 94.

⁴⁰² Eilola 2002, 122-123; Karstulan srk KN PK 25.03.1893.

⁴⁰³ Karstulan srk KN PK 17.06.1894 ja 09.09.1894.

⁴⁰⁴ Keuruun srk KN PK 07.08.1870, Karstulan srk KN PK 25.03.1893.

⁴⁰⁵ Uuraisten srk KN PK 19.04.1884.

⁴⁰⁶ Uuraisten srk KN PK 27.09.1881, 02.01.1882.

⁴⁰⁷ Luhangan srk KN PK 20.02.1898.

tarkkailun alla, voi olettaa että heidän riidan jatkumisesta olisi mainittu uudessa kokouksessa.⁴⁰⁸ Kahdessa tapauksessa sovinto oli lähellä, muttei onnistunut kuitenkaan: Jyväskylässä Jeremias N. ja vaimonsa Selma olivat saaneet kaksi varoitusta jotka eivät olleet toimineet. He syyttelivät toisiaan, mutta myönsivät myös itsessään olevan vikoja. He olivat taipuvaisia sovintoon, mikäli kumpikin korjaa moittimansa vian. Sovintoa ei kuitenkaan lopulta syntynyt. Syytä tähän ei pöytäkirjamerkinnässä eritelty.⁴⁰⁹ Korpilahtelaiset Wilppu ja Henrika elivät melko myrskyisässä suhteessa. Erillään asumisen vuoksi he olivat saaneet varoituksen, mutta vaimo kieltäytyi palaamasta miehensä luo. Kirkkoneuvosto kutsui heidät saamaan toista varoitusta, mutta pariskunta ilmoittikin palaneensa yhteen. Vuoden jälkeen he olivat kuitenkin riitaantuneet taas, joten heidät kutsuttiin saamaan toista varoitusta. Vaimo ei suostunut palaamaan miehensä kanssa yhteen, joten heidät kutsuttiin kirkkoneuvoston eteen. Siellä he ilmoittivat sopineensa ja haluavansa elää yhdessä. Neljän vuoden päästä ilmoitettiin, että he olivat jälleen riitaantuneet, joten heidät tuomittiin menettämään kirkolliset oikeutensa.⁴¹⁰ Wilpun ja Henrikan tapauksessa kirkkoneuvoston rooli ei toisaalta näytä olleen kovinkaan ratkaiseva sovintoprosessissa: sovinto oli puolisoitten välinen asia, josta he vain ilmoittivat heidän tilaansa seuraavalle neuvostolle.

*”Mies ilmoitti kyllä olevansa myöntäväinen sovintoon ja toivovansa aviorauhaa ja sopua, mutta vaimo sitä vastoin oli peräti taipumaton ja kovasydäminen, jonkatähden kaikki sovinnon toiveet raukesivat tyhjäksi.”*⁴¹¹ Näin todettiin Jyväskylän kirkkoneuvostossa joulukuussa 1895. Vajaassa puolessa sovinnollisuutta sisältävissä tapauksessa⁴¹² toinen puolisoista oli sovinnon kannalla mutta toinen pysyi kirkkoneuvoston pahennukseksi kovasydämisenä eikä suostunut sopimaan. Sovintoon liittyi omien pahojen tekojensa tunnustaminen ja lupaus parannukseen. Esimerkiksi Kalle T kielsi vaimonsa syytökset kiroilusta ja perheensä laiminlyömisestä. Kuitenkin hän *”tunnusti kyllä muulla tavalla vaimoansa vastaan rikkoneen, jota hän pyysi anteeksi ja lupasi myöskin vaimolleen anteeksi antaa ja vieläkin, jos hän vain tahtoo tulla, ottaa hänen luokseen—”*⁴¹³. Mies pyrki sovinnollisuuteen tunnehallinnon vaatimuksien mukaisesti, mutta vaimo kieltäytyi sovinnosta eikä osoittanut esivallan vaatimaa anteeksiantavaisuutta.⁴¹⁴ Muutamat puoliset asettivat myös ehtoja toisilleen, jotta sovinto pystyttäisiin saavuttamaan. *”—lupasi vieläkin palata miehensä luo, jonka*

---

⁴⁰⁸ Jkl msrc 11.08.1891.

⁴⁰⁹ Jkl srk KN PK 11.11.1897.

⁴¹⁰ Korpilahden srk KN PK 04.08.1893 ja 23.01.1897.

⁴¹¹ Jkl srk KN PK 06.12.1895.

⁴¹² 11 tapausta.

⁴¹³ Korpilahden KN PK 13.02.1897.

⁴¹⁴ Eilola 2002, 122

hän viimeyksynä jätti, jos hän lakkaa häntä tämmöisestä olemattomasta wiasta syyttämästä sekä sen ohessa lupaa, ettei hän enää milloinkaan käy hänen henkensä päälle.”⁴¹⁵.

Sovinnollisuutta esiintyi useimmiten tilanteissa, joihin liittyi eripuraa ja erillään asumista. Huoruustapauksissa sovinnollisuutta harvemmin esiintyi. Neljässä sovinnollisuutta sisältävässä huoruustapauksessa oli kyse uskottomuuden luulosta, jonka toinen puolisoista kuitenkin kielsi. Kahdessa tapauksessa uskottomuus myönnettiin: Pihlajavedellä Wilhelmiina I myönsi pitäneensä yhteyttä erään miehen kanssa sekä lupasi parantaa tapansa ja täyttää velvollisuutensa perhettään ja aviomiestään kohtaan.⁴¹⁶ Korpilahdella taasen mies myönsi vaimolleen ja kirkkoneuvostolle pitäneensä yhteyttä toisen naisen kanssa ja tehneen hänelle lapsenkin. Vaimo oli silti suostuvainen sovintoon, mutta mies kieltäytyi.⁴¹⁷ Kietäväinen-Sirenin mukaan vaimot olivat uskottomuustapauksissa usein anteeksiantavaisempia kuin miehet, sillä he halusivat suojella avioliittoaan. Miehet eivät olleet yhtä anteeksiantavaisia.⁴¹⁸ Näin näyttäisi olevan myös omassa aineistossani: vain yhdessä uskottomuustapauksessa, jossa esiintyi sovinnollisuutta, mies oli sovintoa haluava osapuoli. Tätä miestä syytettiin uskottomuudesta ja hän kielsi niin tapahtuneen.⁴¹⁹ Muissa tapauksissa niin uskottomuudesta syytetyt sekä siitä syyttävät viisi vaimoa olivat valmiita sopimaan erimielisyydet.

Oliko kirkkoneuvostolla todellista kykyä saada puoliset sovinnon kannalle? Sovintojen määrän perusteella kirkkoneuvostolla ei näyttänyt olevan paljoa kykyä sovitteluun. Muutamissa tapauksissa sillä toisaalta oli mahdollisuudet aviorauhan palauttamiseen. Puolison sovinnollisuus on voinut olla aitoa halua saada aviopuoliso takaisin, tai käytännön sanelema pakko kuten voi tulkita olleen Korpilahtelaisen Stinan kohdalla:”—*suostui waimo wieläkin, ehkä hän ensiksi sanoi, että jos hänellä vain waraa olisi hakisi hän awioeron miehestään, antamaan hänelle anteeksi ja hänen kanssaan olla sekä lupasi myöskin niin paljon kun hän woi hillitä kieltänsä, jolla hän tunnusti miehensä mielen pahoittaneen*—”⁴²⁰ Sovinto oli usein ainoa mahdollinen vaihtoehto, sillä avioero oli kallis ja epävarma prosessi. Myöskään taloudellinen riippuvaisuus miehestä ei mahdollistanut eroa ja itsenäistymistä helposti. Sovintohalukkuuteen on vaikuttanut luultavasti myös puolison

---

⁴¹⁵ Korpilahden KN PK 23.01.1897.

⁴¹⁶ Pihlajaveden srk 01.10.1893.

⁴¹⁷ Korpilahden srk KN PK 14.10.1893

⁴¹⁸ Kietäväinen-Sirén 2015, 116-118.

⁴¹⁹ Luhangan srk KN PK 25.05.1906.

⁴²⁰ Korpilahden srk KN PK 14.10.1893.

luonteenlaatu ja kunnioitus kirkkoneuvostoa kohtaan. Mikäli seurakuntalainen pelkäsi sanktioita, saattoi hänelle olla tärkeää ilmaista kykynsä sovinnollisuuteen ja katumukseen.

Vain viisi pariskuntaa sai ongelmansa sovittua kirkkoneuvoston edessä. Viisi on pieni määrä yli sadasta pariskunnasta. Mitä on mahdollista tietää lopuista pariskunnista? Varsinkin huoruustapaukset jäivät useimmiten mysteereiksi. Myös monet ilmoitukset eripurasta olivat hyvin lyhyitä eivätkä kertoneet kontrollin lopputuloksesta. Jotta voidaan luoda kokonaiskuvaa siitä, miten kirkkoneuvosto onnistui tehtävässään, on tärkeää selvittää myös tapauksia jotka eivät päätyneet sopuun. 25 tapauksessa ilmaistiin selkeästi, että sopua ei saatu. Kuten jo sovinnosta kertovassa luvussa tuli ilmi, joissain tapauksissa vain toinen puolisoista kieltäytyi sopimasta. Haluttomuus sopia ilmaistiin kirkkoneuvoston puolelta usein jyrkästi ja näin osoitettiin sen tuomittavuus: halutonta puolisoa kutsuttiin pöytäkirjoissa ”katumattomaksi” ”kovasydämiseksi” tai että hän ”kieltää jyrkästi” palaamasta puolisonsa luo. Näissä tapauksissa kirkkoneuvosto ei voinut muuta kuin neuvoa ja varoittaa sekä viedä kirkolliset oikeudet.

Joissain tapauksissa kumpikaan puolisoista ei suostunut sovintoon. Jyväskylässä Juho H:ta ja Selma O:ta oli jo nuhdeltu, mutta ”*kaikki hyödyttä.*” Kirkkoraadin edessä he ”*sanoivat ei tahtovansa millään ehdolla yhdessä elää*”.⁴²¹ Karstulassa neuvosto totesi eteensä tuoduista miehestä ja vaimosta näin: ”*Kylmämielisyys heidän välillään näytti paisuneen niin suureksi, ettei mitkään neuvon sanat näyttäneet heissä vaikuttavan yhtymistä.*”⁴²² Loputtomiin ei neuvosto voinut eikä luultavasti halunnutkaan pariskunnan konflikteja selvittää. Jotkut tilanteet olivat liian tulehtuneita. Seurakuntalaiset eivät myöskään nöyryyneet sovintovaatimuksien edessä vaan väittivät neuvostolle vastaan, kieltäytyivät sopimasta ja perustelivat, miksi eivät halua totella ja noudattaa aviorakkauden ihanteita. Monien puolisoitten tilanne oli luultavasti lähes avioeronomainen, vaikka virallista avioeroa ei ainakaan vielä oltu tehty. Se saattoi kuitenkin olla lähellä: esimerkiksi Kivijärveläinen pariskunta oli todennut kirkkoneuvostolle ”—*että heidän välinsä ei parane vaan että heidän on saatava avioero toisistaan.*”⁴²³

Yhdeksässä tapauksessa avioero oli puolisoitten tilanteessa jollain muotoa läsnä. Kolmessa tapauksessa avioeroa haettiin kesken kirkkoneuvoston nuhteluprosessin: Jyväskylässä pariskunta oli saanut kaksi lain määräämää varoitusta jotka eivät olleet toimineet. Heidät kutsuttiin

---

⁴²¹ Jkl msk KN PK 06.04.1872.

⁴²² Karstulan srk KN PK 06.05.1894.

⁴²³ Kivijärven srk KN PK 22.06.1907.

kirkkoneuvoston eteen ja vaimon mukaan oli tullut kaupunginpalvelija, joka oli valtuutettu hoitamaan vaimon avioeroasiaa. Kirkkoneuvosto koki hänen läsnäolonsa kuitenkin tarpeettomaksi, ja pariskunnan tilannetta käsiteltiin kuin mitä tahansa muuta eripuratapausta. Heille myös annettiin varoitus seurakunnan nimessä. Avioeroa ei mainittu, vaikka se näytti olevan jo käynnissä.⁴²⁴ Jyväskylän maaseurakunnassa avioparia oli varoitettu kahdesti vuosien erillään asumisesta, ja mies tuli kutsuttuna kirkkoraadin eteen mukanaan sanomalehti-ilmoitus kahden vuoden takaa jossa vaimo ilmoitti ettei aio palata miehensä kanssa yhdyselämään. Tämäkin mies sai varoitukset.⁴²⁵ Luhangassa vaimo syytti aiemmassa kokouksessa miestänsä uskottomuudesta ja lupasi tuoda todistajatkin seuraavaan kokoukseen. Mies kiisti syytökset ja oli taipuvainen sovintoon. Seuraavassa kokouksessa niin mies kuin todistajatkaan eivät tulleet paikalle, ja vaimo ilmoitti hakevansa eron miehestään. Kirkkoneuvosto päätti keskeyttää toimenpiteensä, kun kesken nuhteluprosessin vaimo haki avioeroa.⁴²⁶ Luhangan kirkkoneuvosto toimikin eri tavalla kuin kaksi aiemmin mainittua, jotka päättivät puolisoiden erosta huolimatta hoitaa nuhteluprosessin loppuun. Kyseessä on luultavasti vain neuvostojen toiminta- ja näkemyserot: Luhangan neuvoston jäsenet kokivat, että varoituksista ei olisi enää hyötyä tässä vaiheessa.

Kirkkoneuvoston tehtävänä oli pyhän avioliiton säilyttäminen, joten on merkillepantavaa, että kirkkoneuvosto pystyi puoltamaan avioeroa ja jopa kehottamaan puolisoita avioeroon. Näin kävi neljässä tapauksessa. Karstulassa ns. kaksinnaimistapauksessa naimisissa olleet mies ja nainen olivat tehneet yhdessä lapsen eivätkä suostuneet tulemaan kirkkoneuvoston eteen, ja kirkkoneuvosto kehotti paikalle saapuneita ”viattomia puolisoita” eroon. Tapauksessa yhdistyy niin uskottomuus kuin hylkääminen, ajalle sallitut avioeroperusteet. Näin ollen kirkkoherran kehoitus oli aikakontekstissaan ymmärrettävä.

Keuruulla kaksi erillistä tapausta erottuivat selkeästi muusta aineistosta. Kummassakin kirkkoneuvosto kehotti pariskuntaa eroon, vaikka puolisoiden välillä ei ollut uskottomuutta tai hylkäämistä. Heidän välinsä olivat todella tulehtuneet, mutta he eivät syyttäneet toisiaan mistään rikoksesta. Juho ja Maria olivat jyrkästi eron kannalla: ”*tehkää meidän kanssa mitä tahdotte, mutta yhdessä emme me ole*”. Juho ja Ida taas sanoivat tahtovansa eroa tavalla tai toisella, kun puheenjohtaja yritti saada heitä sopimaan. Raadin jäsen totesi, että vaikka oli yksityisesti kehottanut

---

⁴²⁴ Jkl srk KN PK 03.10.1870 & 06.11.1870.

⁴²⁵ Jkl msk 15.07.1906 Sanomalehti- ilmoitus oli kyseisellä aikakaudella tyypillinen tapa ilmoittaa erosta. Mikäli oma puoliso oli karannut, tuli oikeuden edessä todistaa ettei puoliso ole tavoitettu virallisen lehti-ilmoittelun jälkeen. Pohjola-Vilkuna 1995, 63.

⁴²⁶ Luhangan srk KN PK 01.04.1906.

Juhoa ja Iidaa sopimaan, ei heidän välillä ole sovinnosta ole toivoakaan. Raadin edessä yritettiin kumpaakin pariskuntaa saada sovintoon, mutta hyödyttä. Lopulta kirkkoneuvosto päätti hyväksyä puolisoiden eroaikeet. Juhon ja Marian kohdalla todettiin, että heidän luonteensa olivat niin erilaiset ”etteivät voi toisistaan kärsiä”. Juhon ja Iidan kohdalla kirkkoneuvosto päätti, ettei olisi soveliasta pakottaa heitä yhteiselämään. Merkillepantavaa on se, että kummassakin tapauksessa eroon kehottamista perustellaan pelolla, että tapahtuu ”hengen rikos” mikäli riittäis pariskunnat pakotetaan elämään yhdessä. Mainintaa henkirikoksen pelosta ei ole missään muissa kuin Keuruun seurakunnan merkinnöissä. Puolisonmurha⁴²⁷ näyttikin olevan yksittäinen Keuruun kirkkoherran pelko, jota hän pyrki ehkäisemään ajalleen epätavallisena eromyönteisyytenä. ”Kamala seikka” totesi kirkkoherra.⁴²⁸

Anna-Liisa Niemisen 1700-luvulle sijoittuneessa tapauksessa avioeroa ei haluttu myöntää pelkän epäsovun perusteella.⁴²⁹ Näyttääkin siltä että Keuruun kirkkoneuvosto oli avoimempi avioeron suhteen, olihan aika jo 1890-luvulla erilainen kuin 1700-luvulla. Aikakausi ei ole kuitenkaan vahvin selittävä tekijä Keuruun tapauksessa. Tapaukset sattuivat Keuruulla vuosina 1894 sekä 1898 Herman Pihlmanin ollessa neuvostossa puheenjohtajana. Merkillepantavaa on, että muutamia vuosia myöhemmin, 1902, kirkkoneuvosto pysyi hyvin jyrkkänä riittaisan pariskunnan suhteen eikä nähnyt eroa mahdollisuutena. Kirkkoneuvoston puheenjohtajaksi oli vaihtunut kappalainen Schroderus, sekä myös neuvoston kokoonpano oli muuttunut.⁴³⁰ Aiempien vuosien eromyönteisyystapaukset on siis tulkittavissa puheenjohtajan ja kenties muunkin neuvoston erilaiselle näkemykselle avioerosta. Kirkkoherra Pihlmanin toimet ovat poikkeukselliset. Esimerkiksi Luhangassa samoihin aikoihin, 1890-luvulla, jaettiin taipumattomille pariskunnille ja puolisoille kirkollisten oikeuksien menetyksiä, eikä annettu mahdollisuutta avioeroon. Karstulassa tyydyttiin toteamaan ilman sen kummempia sanktioita riittäisasta pariskunnasta: ” *kylmämielisyyys heidän välillään näytti paisuneen niin suureksi, ettei mitkään neuvon sanat näyttäneet heissä vaikuttavan yhtymistä* ”.⁴³¹ Kirkkoherrojen toiminnat vaihtelivat, eikä täysin yhtenäistä kaavaa kirkkolaista huolimatta toiminnalle ole. Varmuudella todettujen sovintojen vähäinen määrä osoittaa, että aviosovun palauttaminen ei ollut helppo tehtävä Jumalan välikäsille.

6. Päätäntö

⁴²⁷ Phillips 1988, 280-281, 307-310.

⁴²⁸ Keuruun srk KN PK 05.08.1894 ja 24.04.1898.

⁴²⁹ Nieminen 2003, 68-72.

⁴³⁰ Keuruun srk KN PK 08.12.1901

⁴³¹ Karstulan srk KN PK 6.5.1894

Suomen luterilaisella kirkolla oli 1500-luvulta eteenpäin vahva asema ihmisten elämässä. Kirkko opetti, siunasi, valvoi ja rankaisi kansaa. 1600-luvusta alkanutta ajanjaksoa onkin tutkimuksessa kutsuttu luterilaiseksi yhtenäiskulttuuriksi. Erityisesti avioliitto yhteiskunnan perusyksikkönä ja uuden elämän takaajana oli kirkolle tärkeä instituutio. Avioliiton elinikäisyys taattiin tiukalla avioerolainsäädännöllä. Avioliitot olivat kuitenkin joissain tapauksessa vain näennäisen harmonisia, vaikka avioeroja myönnettiin 1800-luvulla harvoin. Riitaisia avioliitto nähtiin liiton pysyvyyden uhkana, jolloin kirkko pyrki pitämään avioliitot valvonnan ja sanktioinnin avulla sovussa. Tätä ilmiötä olen tutkinut omassa tutkimuksessani, joka sijoittuu niin sanotun yhtenäiskulttuurin murenemisen aikakauteen. Niin kirkon ehdotonta asemaa ihmisen elämässä kuin avioliittoinstituution ja jumalallisuutta alettiin kritisoida. Vuoden 1869 kirkkolain myötä kirkon rooli maallisessa hallinnossa väheni, mutta sen asema seurakuntalaisten siveydenhoidossa ja seurakuntalaisten suhteiden valvojana jopa vahvistui. Erityisesti kirkkoneuvosto sai vastuulleen siveyden hoitamisen, jota se toteutti maallikkotoiminnan avulla. Kirkon harjoittamaa kontrollia nimitetään puoliviralliseksi kontrolliksi, sillä siinä yhdistyi esivallan virallinen sekä yhteisön – seurakuntalaisten – epävirallinen valvonta ja kontrolli. Kirkkolain mukaan kirkon tuli käyttää väärin käyttäytynyttä seurakuntalaista kohtaan kristillistä kirkkokuria. Erityisesti kirkkoneuvoston jäsenten tehtävänä oli pitää huolta aviopuolisoiden hyvistä väleistä.

Kuten valtakunnallisesti, myös Keski-Suomessa neuvostojen toiminnan järjestäytyminen otti 1870-luvulla aikansa. Kirkkokurin voimakkain kausi on nähtävissä 1880-1890-luvuilla. Kirkkokurin kasvu on selitettävissä vastareaktion muuttuneisiin oloihin: kirkon ylätasolla vaadittiin ankarampaa kirkkokuria, ja siitä viestii myös ohjekirjaset, joita maallikkotoimelle jaettiin kirkkokurin toiminnan tehostamiseksi. Vielä vuonna 1907 ohjekirjalla yritettiin elvyttää kirkkokuria, laihoihin tuloksin: 1900-luvulla tapaukset harvenivat huomattavasti, eikä niitä enää 1910-luvulla löydy lähes ollenkaan. Aikarajaukseni loppuu vuoden 1923 uskonnonvapauslakiin, jonka myötä kirkon vaikutusvalta tavallisen ihmisen elämään viimeistään loppui, sillä kuka vain pystyi eroamaan kirkosta. Kirkkokurin mahdollisuudet olivat kuitenkin vähentyneet suuresti jo 1900-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä. Neuvostojen toiminnassa on nähtävissä eroja: toiset toimivat avioliiton konfliktien suhteen hyvin tunnollisesti, kun taas joissain seurakunnissa tapaukset olivat harvassa. Avioliiton konflikteja käsiteltiin niin kinkereillä, piispantarkastuksissa kuin kirkkoneuvostoissa.

Yhteisöllisessä kulttuurissa puolisoiden riitaisuus ei ollut yksityisasia. Maallikkotoiminta perustui yhteisössä liikkuneille juoruille ja huhuille, ja puolisoiden riitaisuus kantautui lähipiiriltä kirkon kontrollikanavien tietoon. Vaikka konfliktin tietolähdettä harvoin mainitaan, voidaan päätellä, että kirkkoneuvoston maallikkojäsenet sekä yhteisön ilmiannot toivat tiedon kirkon piiriin. Ilmiantoja tehtiin usein kinkereillä, ja ilmiannoista osa käytiin läpi kirkkoneuvostossa. Puolisot tulivat harvemmin itse neuvoston eteen ja silloinkin he vaativat toimenpiteitä puolisoitaan vastaan. Esille tulleet tapaukset olivat vain jäävuoren huippu. Tuskin esimerkiksi Multia oli täysin avioriidadon seurakunta, vaikka siellä ei avio-ongelmia käsiteltykään. Ongelmien esilletulo riippui paljolti seurakunnan kontrollin aktiivisuudesta ja maallikoiden paneutumisesta asiaan. Maallikkotoiminnan on tutkimuksessa todettu olleen hankala ja kiusallinen työ, eikä maallikkojäsenet aina halunneet ilmiantaa tuttuja seurakuntalaisia. Rikkeistä kertomatta jättämisellä he saattoivat myös haluta osoittaa oman alueensa siveydenvälvönnän toimivuuden. Toisaalta kirkkoneuvostossa toimi myös työhönsä paneutuneita maallikkojäseniä ja pappeja, mitä selittää esimerkiksi Korpilahden ja Karstulan korkeat avio-ongelmien käsittelyluvut.

Kirkkoneuvostoissa käsiteltiin suuri osa ilmiannetuista avioliiton konfliktitilanteista, joskaan ei kaikkia. Neuvostojen pöytäkirjat ovat kuitenkin informatiivisin tutkimuksen lähdeaineisto. Neuvoston eteen kutsuttiin aviopari tai joissain tapauksissa toinen puolisoista, kuulusteltiin avio-ongelman syytä sekä päätettiin riitaisia puolisoita vastaan nostetuista toimenpiteistä. Neuvostot suhtautuivat huhuihin varauksella eivätkä toimineet, mikäli kokivat sen turhaksi tai riittämättömäksi. Avioliiton ongelmiin suhtauduttiin kuitenkin vakavuudella ja ne pyrittiin selvittämään mahdollisuuksien mukaan. Mukana oli myös muutamissa tapauksissa todistajia, mutta useimmin kuulemiset perustuivat maallikkojäsenen ilmoitukseen ja pariskunnan omaan kertomukseen.

Maallikkokontrolli näyttäytyy ristiriitaisena. Se oli toisaalta kirjattu lakiin ja jäsenten velvollisuus: silti sen toteuttaminen oli vaikeaa ja tehotonta, eikä sitä näytetty arvostavan. Seurakuntalaisten kontrolloiminen näyttäytyy hankalana tehtävänä, mistä viestii ohjekirjojen tarve sekä piispantarkastuksien pöytäkirjojen valittelut työn hankalasta luonteesta. Karstulassa piispa pyrki korostamaan maallikkotyön rakkaudellista ja sielunhoidollista työtä virallisen kontrollin sijaan, vaikka se oli kirkkolain mukaista valvontatyötä. Kontrollityön vaikeus ja tehottomuus korostui etenkin 1800-luvun loppua kohden. Puolisot harvemmin suhtautuivat kontrolliin hyvällä, vaan kirkon puuttuminen yksityiselämään herätti vältteleviä reaktioita. Samansuuntaisesti ollaan havaittu myös muussa tutkimuksessa. Neuvoston eteen tulemista välteltiin ja nimismiestäkin jouduttiin

käyttämään apuna puolisoitten tuomiseksi neuvoston eteen. Neuvoston kuulustelu saatettiin kokea häpeällisenä, ja joissain tapauksissa henkilöt käyttäytyivät neuvoston mukaan ylimielisesti tai huonosti. Myös nöyriä seurakuntalaisia löytyi, jotka pyrkivät näyttämään sovinnollisena ja kuuliaisena neuvoston edessä tunnehallinnon normien mukaisesti. Jotkut jopa edesauttoivat itse neuvoston toimintaa. Rahvas ei siis näyttäytynyt pelkkänä esivallan kurin kohteena, vaan aktiivisena toimijana joka pystyi myös kapinoimaan kirkkokuria vastaan. Myös pappien persoona vaikutti siihen, miten seurakuntalaiset kirkkokurin vastaanottivat: lähestyttävä ja arvovaltainen sielunhoitaja sai myös seurakuntalaisten kunnioituksen.

Neuvoston edessä käsiteltiin aiheita, jotka toistuvat myös muussa avioliittojen konfliktien tutkimuksissa. Lähes jokainen tapaus voidaan jakaa johonkin näistä kolmesta kategoriasta: eripuraan, uskottomuuteen ja erillään asumiseen. Aiheet toistuvat päälimmäisinä pöytäkirjoihin kirjattuina syinä, ja ne voidaan nähdä kirkon näkökulmasta vakavina ja puuttumisen arvoisina konfliktien syinä. Eripura oli ns. yläkäsité, johon mahtui niin uskottomuutta kuin erillään asumista. Se sisälsi kuitenkin myös puolisoitten välistä riitaa ja sanailua, joka johtui mm. kiintymyksen puutteesta, tyytymättömyydestä suhteeseen ja luonne-eroista. Myös taloudelliset seikat aiheuttivat riitaa. Pienessä osassa tapauksia myös väkivalta tai sen uhka olivat läsnä. Pelkkä riitaisuus ei ollut virallinen avioeroperuste, ja kirkko vastusti riitaisuuden vuoksi saatavia erivapausavioeroja. Kirkon rooli eripuraan puuttumisessa olikin siksi korostunut.

Kirkon vuosisatoja kestänyt kontrolli ihmisiin nähden kytkeytyi usein vääränlaisen seksuaalisuuden kitkemiseen. Avioliiton ulkopuolinen seksuaalisuus oli erityisen vakava rike. Yhteisön rooli aviouuskottomuuden tutkinnassa korostui. Uskottomuus oli kuudennen käskyn rikkomista ja siten suuri synti, joka uhkasi avioliiton pysyvyyttä. Tutkimissani tapauksissa uskottomuus liittyi usein hylkäämiseen. Toista osapuolta saatiin harvemmin paikalle neuvoston kuultavaksi näissä tilanteissa, joten kirkkoneuvostolla ei ollut toimivia keinoja kuudennetta käskyä rikkovalle. Uskottomuus oli ongelma muun muassa silloin, kun puolisoit asuivat erillään esimerkiksi työn vuoksi. Neuvostojen edessä käsiteltiin lisäksi puolisoitten välistä luottamuspulaa, kun puolisoit syyttivät toisiaan uskottomuudesta. Syytökset saattoivat olla myös väylä mahdolliselle avioerolle. Aviorikoksissa yleistä oli tutkimusten mukaan kaksinaismoralismi, jolloin miestä syytettiin uskottomuudesta harvemmin kuin naista. Uskottomuuden käsittely oikeudessa alkoi kuitenkin 1600-luvulta eteenpäin ”tasa-arvoistumaan”, ja omassa aineistossani kummankin sukupuolen aviorikoksia tutkittiin ja rankaistiin yhtä lailla.

Puolisoiden erillään asuminen huolestutti kirkkoa. Yhteisen talouden jakaminen, toisesta huolta pitäminen ja seksuaalinen yhteys eivät päässeet avioliitossa toteutumaan, mikäli puoliset asuivat erillään. Näissä tapauksissa kirkkoneuvosto pyrki selvittämään, kuinka kauan puoliset olivat asuneet erillään sekä missä puoliset asuvat. Erillään asumisajat olivat usein pitkiä – jopa useita vuosia. Kirkkoneuvosto puuttuikin useissa tapauksissa asiaan melkoisella viiveellä. Muualla asuvien puolisoiden asuinpaikka saatiin usein selville. Vaimot muuttivat erityisesti vanhemmilleen asumaan huonomman taloudellisen vapauden vuoksi. Kirkolle oli tärkeää myös selvittää, kumman puolison päätös erillään asuminen oli. Erillään asuttiin niin yhteisestä halusta, mutta myös toisen hylkäämisen vuoksi. Hylkääminen oli yksi avioeroperuste, ja se oli myös tapa tehdä epävirallinen avioero. Muutamassa tapauksessa vaimon oli paettava. Kirkkoneuvosto pyrki saattamaan kokouksissaan erillään asuneet puoliset yhteen neuvottelemaan, jotta yhteen palaaminen onnistuisi.

Kirkkoneuvoston kirkkokurilliset toimenpiteet pohjautuivat kirkkolakiin. Virallisia toimenpiteitä olivat kolmet varoitukset ennen kirkollisten oikeuksien menetystä ja viimeisimpänä ehtoolliselta pois sulkeminen, ns. pieni panna. Kun neuvosto sai tiedon avioliiton konfliktista, se ryhtyi tutkimaan asiaa. Joskus toimenpiteitä ei tarvittu, vaan puolisoiden välit korjaantuivat ennen virallisia varoituksia. Useimmin varoituksia kuitenkin jouduttiin antamaan, ja ne olivat yleisin kuritoimenpide. 35 tapausta jäi ensimmäisten varoitusten asteelle. Puolisoiden tilanne joko parani varoitusten myötä tai ongelmaan ei enää vain sen jälkeen puututtu. Autio on tutkinut sanktioiden toimivuutta selvittämällä, ovatko pariskunnat saaneet lapsia varoitteiden jälkeen. Oma tutkimukseni ei voi kuitenkaan antaa vastausta siihen, toimivatko varoitukset. Usein pariskunnat eivät totelleet ensimmäistä varoitusta, vaan niitä jaeltiin joko kahdet tai kolmet. Harvemmin kuitenkin tapaukset jäivät toisten varoitusten asteelle. Kirkollisten oikeuksien menetykset saivat 13 avioparia tai puolisoa. Oikeutensa menetti vain katumaton puoliso: mikäli neuvoston edessä osoitti sovinnollisuutta, välttyi tältä sanktiolta. Eniten kirkollisten oikeuksien menetyksiä saivat erillään asuneet pariskunnat tai puoliset. Vain yksi vaimo menetti myös ehtoollisoikeutensa, joka oli viimeisin rankaisutoimenpide. Hän kuitenkin katui syntejään ja sai oikeutensa takaisin. Ehtoollisyhteydeltä sulkeminen olikin häpeällinen toimenpide, jota haluttiin välttää.

Kirkon tuli antaa myös sielunhoidollisia neuvoja ja nuhteita riitaisille puolisoille. Neuvot olivat kristillisen esivallan tunnehallinnon keino opettaa seurakuntalaisille ”oikeanlaista” aviorakkauden ideaalia. Neuvot olivat kytkeytyneenä kristillisiin avioliiton arvoihin, rukoukseen sekä jumalan armoon. Neuvostot kokivat itsensä vain välikätenä Jumalan ollessa se, joka tosiasiaassa korjasi avioliitot. Puolisoiden tuli antaa ja pyytää anteeksi sekä rukoilla Jumalan armoa. Neuvostoissa ei

pöytäkirjojen mukaan korostettu naisen ja miehen erillisiä velvollisuuksia ja naisten huoneentaulun mukaista alisteisempaa asemaa mieheen nähden, mutta Ritoniemen opaskirjassa opastettiin lukemaan pariskunnalle siihen viittaavia Raamatun tekstejä. Vaikuttaa siltä, että neuvostot pyrkivät näkemään miehen ja vaimon yksikkönä, jonka sisällä tuli olla tasapuolinen sopu ja harmonia. Tasapuolisuus ei kuitenkaan tarkoita täyttä sukupuolten välistä tasa-arvoa, vaan vanhat huoneentaulun mukaiset asetelmat pätevät yhteiskunnassa edelleen, vaikkei niitä olisikaan neuvostojen kokouksissa korostettu. Kirkkoneuvosto pyrki kuuntelemaan kumpaakin osapuolta ja saattamaan heidät dialogiin toistensa kanssa. Sovinto oli kirkkoneuvoston ensisijainen pyrkimys, sillä sovittamattomat konfliktit olivat paholaisen vaikutusta ja herättivät Jumalan vihan. Epäselvemmäksi jää, mitä kirkkokurissa tarkoitettiin sanalla ”nuhtelu”. Kuten Saarimäki toteaa, nuhtelu tarkoitti sanana enemmänkin yleiskäsitteenä puolisoiden puhuttelusta. Termi ”nuhtelu” luo toiminnasta kurittavan kuvan, miltä se ei vaikuta aineiston perusteella. Puhuttelut olivatkin neuvoantavia ja pyrkivät puolisoiden tilanteen selvittämiseen. Jyrkempiä äänenpainoja löytyy kuitenkin pöytäkirjoista, kun puolisoiden luonteenlaatua ja toimintaa kirjattiin ylös. Puolisoita kutsuttiin muun muassa tylyluonteiseksi, välinpitämättömäksi ja kiivasluonteiseksi. Tottelemattomia puolisoita kutsuttiin muun muassa kovasydämisiksi ja pöyhkeiksi ja vaadittiin kääntämään kova sydämensä Jumalan puoleen. Puolisoiden syyllisyyttä perusteltiin heidän luonteenpiirteittensä kautta. Ei ole kuitenkaan varmaa, kuinka suoraan nämä luonnehdinnat osoitettiin puolisoille – tuskin ainakaan jyrkimmiltä osin.

Kirkkokuri näyttää toimineen melko heikosti. Vain viisi pariskuntaa päätyi lopulta sovintoon. Monissa sovinnollisuutta sisältävissä tapauksissa vain toinen puolisoista oli sovinnon kannalla. Sovinnollisuus kytkeytyi enemmänkin pariskunnan väliseen tilanteeseen kuin kirkkoneuvoston konkreettiseen mahdollisuuteen palauttaa aviorauha. Neuvosto toimi vain väylänä tuoda konfliktit käsiteltäväksi ja näin pystyi vaikuttamaan siihen. Useammin pöytäkirjoista käy ilmi sovinnon mahdottomuus: puoliset eivät suostuneet parantamaan tapojaan, vaikka neuvosto heitä siihen maanitteli ohjein ja rangaistuksin. Näissä tilanteissa kirkkoneuvosto ei lopulta pystynyt enempään toimenpiteisiin, sillä kirkkokurin valta oli rajallinen. Yhdeksän pariskuntaa joko pyrkivät nuhteluvaiheessa avioeroon tai vähintään suunnittelivat sitä. Niissä tilanteissa neuvosto ei pystynyt muuhun kuin ehdottamaan sovintoa, ja joissain tapauksissa tällaiset tilanteet etenivät kirkollisten oikeuksien menettämiseen. Neljän pariskunnan kohdalla kirkkoneuvosto itse kehotti pariskuntaa eroamaan. Tapaukset ovat poikkeuksellisia, sillä neuvostojen pyrkimys oli avioerojen välttäminen. Erityisesti Keuruulla kaksi riitaista pariskuntaa saivat kehotuksen avioeroon ilman, että heidän tapauksensa liittyivät virallisiin avioeroperusteisiin. Neuvostojen päätös johtui luultavammin

neuvoston puheenjohtajan ja muiden jäsenten myönteisestä suhtautumisesta avioeroon: seuraava puheenjohtaja oli jo paljon jyrkempi riitaisten puolisoitten suhteen.

Kirkkoneuvoston kokous oli tunnehallinnon normien areena, jossa kohtasivat seurakuntalaisten henkilökohtaiset tilanteet ja näkemykset tilanteestaan sekä kirkon näkemys avioliitosta. Fiebranzin näkemyksen mukaisesti kirkkoneuvoston kokous oli neuvottelutilanne. Kirkon patriarkaalinen luonne aviopariin nähden konkretisoitui kirkollisessa kontrollissa. Sisä-suomalaisissa seurakunnissa puhutellut puoliset eivät kuitenkaan olleet pelkkä kirkkokurin passiivisia ja nöyriä objekteja. He vastasivat, perustelivat, kieltäytyivät sopimasta ja osoittivat kompromissihalukkuuttaan niin toisilleen kuin kirkkoneuvostolle. Kirkon kontrollikanavat toimivat seurakunnittain hyvin vaihtelevasti eivätkä aina noudattaneet pikkutarkasti kirkkolakia. Myös kirkkokurin käyttäjät harkitsivat, punnitsivat ja tekivät kompromisseja kirkkokurin suhteen. Tarkoituksena oli kuitenkin avioliiton pysyvyyden takaaminen ja kristillisen avio-opin korostaminen niille, jotka olivat sitä vastaan rikkoneet.

Avioliiton konfliktien puolivirallista kontrollia on tutkittu melko vähän, joten lisätutkimus on tarpeellista. Kontrollia voi tarkastella laajemmin muiden alueiden seurakunnista ja näin etsiä myös alueellisia eroja. Kirkkokurin alaisia aviopareja on lisäksi mahdollista lähteä tutkimaan elämäkerrallisesti: Mikä oli heidän sosiaalinen asemansa? Kuinka kauan he olivat olleet naimisissa ennen puhutteluja? Kuinka moni pari erosi? Oliko heillä lapsia – ja mikäli oli, saivatko he lapsia puhuttelujen jälkeen? Lapsilukua ja avioeroja tarkastelemalla voidaan tehdä johtopäätöksiä siitä, jatkuiko avioliitto vai päättyikö se joko virallista tai epävirallista tietä. Selvityksen avulla päästään askeleen lähemmäs tietoa siitä, miten kirkon rooli aviorauhan takaajana toimi.

Lähdeluettelo

Arkistolähteet

Jyväskylän maakunta-arkisto (JyMa):

Jyväskylän seurakunta

kirkkoneuvoston pöytäkirjat (1870-1889) II Cb:1
Kirkkoneuvoston pöytäkirjat (1890-1909) II Cb:2
Piispantarkastusten pöytäkirjat (1871-1889) II Cd:2

Jyväskylän maaseurakunta

Kirkkoneuvoston pöytäkirjat (1870-1908) II Cb:1
Kirkkoneuvoston pöytäkirjat (1923-1936)
Kirkkoneuvoston pöytäkirjojen liitteet (1884-1914) II Ca:6
Piispantarkastusten pöytäkirjat (1860-1906) II Ca:6
Kinkeripäiväkirjat (1907-1916) II Ah:1

Karstulan seurakunta

Kirkkoneuvoston pöytäkirjat (1872-1877) II Ca:2
Kirkkoneuvoston pöytäkirjat (1877-1889) II Ca:3
Kirkkoneuvoston pöytäkirjat (1877-1892) II Ca:4
Kirkkoneuvoston pöytäkirjat (1889-1893) II Ca:5
Piispantarkastusten pöytäkirjat (1794-1875) II Cd:1

Keuruun seurakunta

Kirkkoneuvoston pöytäkirjat (1851-1904) II Cb:2
Kirkkoneuvoston pöytäkirjat (1897-1897) II Ca:9
Kirkkoneuvoston pöytäkirjat (1905-1924) II Cb:3
Kinkeripäiväkirjat (1896-1905) II Cb:2
Kinkeripäiväkirjat (1886-1906) I Aa: 11
Kinkeripäiväkirjat (1906-1916) II Cb:3

Kivijärven seurakunta

Kirkkoneuvoston pöytäkirjat (1870-1952) II Cb:1
Piispantarkastusten pöytäkirjat (1844-1947) Uk:609

Korpilahden seurakunta

Kirkkoneuvoston pöytäkirjat (1870-1890) II Ca:3
Kinkeripäiväkirjat (1882-1909) II Ah:1
Kinkeripäiväkirjat (1841-1881) I Hb:1

Luhangan seurakunta

Kirkkoneuvoston pöytäkirjat (1875-1877) II Cb:1
Kirkkoneuvoston pöytäkirjat (1891-1906)
Piispantarkastusten pöytäkirjat (1876-1931) II Cd:2
Kinkeripäiväkirjat (1867-1875) II Ah:1
Kinkeripäiväkirjat (1891-1894) II Ah:1

Kinkeripäiväkirjat (1895-1921) II Ah:2

Multian seurakunta

Kirkkoneuvoston pöytäkirjat (1851-1932)

Kinkeripäiväkirjat (1852-1923) UK:425

Pihjalaveden seurakunta

Kirkkoraadin pöytäkirjat (1834-1886) II Ca:2

Kirkkoraadin pöytäkirjat (1886-1904)

Uuraisten seurakunta

Kirkkoneuvoston pöytäkirjat (1872-1889) II Ca:3

Piisapantarkastusten pöytäkirjat (1893-1893) II Cd:1

Rovastintarkastusten pöytäkirjat (1875-1887)

Kinkeripäiväkirjat (1876-1923) II Ah:1

Viitasaaren seurakunta

Kirkkoneuvoston pöytäkirjat (1872-1890) II Cb:1

Karstulan seurakunnan kirkonarkisto:

Kirkkoneuvoston pöytäkirjat (1893-1918) II Ca:1

Kinkeripäiväkirjat (1867-1880) II Ah:1

piispanantarkastuksen pöytäkirjat (1894-) II Cd:1

Korpilahden seurakunnan kirkonarkisto:

Kirkkoneuvoston pöytäkirjat (1890-1913) II Ca

Kinkeripäiväkirjat (1910-1935) Ca: h2

Piispan- ja rovastintarkastuksen pöytäkirja (1724-1894) II Cd:1

Painetut lähteet

Kirkollinen normiaineisto

KL 1869. Loimaranta, Yrjö (1930), Suomen Evankelis-luterilaisen Kirkon Kirkkolaki Vuodelta 1869 Sekä Siihen Vahvistetut Muutokset Aina 23 Päivään Toukokuuta 1930. 2. p. Porvoo: WSOY.

(1885). Ruotsin waltakunnan laki, hyväksytty ja noudatettawaksi otettu valtiopäiwillä vuonna 1734: Ynnä niiden lisäysten, muutosten ja selitysten kanssa, jotka ovat woimassa Suomen Suuriruhtinanmaassa (2. p.). Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

(1900). Ohjeita maallikkotoimelle Porvoon hippakunnan seurakunnissa: Porvoon tuomiokapitulin kiertokirjeitä. Porvoo: WSOY.

Ritoniemi, W.J.G (1907), Kirkkoneuvostonkäsikirja. Isak Julinin kirja-ja kivipaino, Tampere

Kirjallisuuslähteet:

- Aalto, Seppo (2002), "Kolmen markan mustelmat ja muita rikoksia". Teoksessa: Lehtonen, Tuomas & Joutsivuo, Timo (toim.), Suomen kulttuurihistoria 1, Taivas ja maa. Tammi: Helsinki
- Aalto, Seppo (1996)a, Kirkko ja kruunu siveellisyyden vartijoina: seksuaalirikollisuus, esivalta ja yhteisö Porvoon kihlakunnassa 1621-1700. Helsinki: Suomen historiallinen seura.
- Aalto, Seppo (1996)b, "Seksuaalirikollisuus, kontrolli ja yhteiskunta 1600-1500-luvulla." Teoksessa Forsström, Sari (toim.), Laittomuuden laitoteillä. Rikos Suomessa 1500-luvulta nykypäiviin. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Antikainen, Marjo-Riitta (2000), "Marriage law reform and the Lutheran church in Finland, 1898-1923". Teoksessa Melby, Mari & Kokko, Marja (toim.), The Nordic model of marriage and the welfare state. Copenhagen: Nordic Council of Ministers
- Autio, Hanna-Leena (2009), Sukupuoli, vastuu ja vallan rajat. Avioriitoja 1840-luvun Ikaalisissa. Pro Gradu-tutkielma: Tampere
- Arffman, Kaarlo (2005), "Reformaatio – seksiä kaikille mutta vain avioliitossa." Teoksessa Ahola, Minna; Antikainen, Marjo-Riitta; Salmesvuori, Päivi (toim.), Taivaallista seksiä. Kristinuskko ja seksuaalisuus. Helsinki: Tammi
- Bailey, Joanne (2003), Unquiet lives. Marriage and marriage breakdown in England 1660-1800. Cambridge: Cambridge university Press.
- Eilola, Jari (2002), "'Cuckoi päällä curjanakin; cana alla armaisnakin' – patrikaalisuus, puolisoitten välinen suhde ja auktoriteettien muodostuminen." Teoksessa Einonen, Piia & Karonen, Petri (toim.), Arjen valta: Suomalaisen yhteiskunnan patriarkaalisesta järjestyksestä myöhäiskeskiajalta teollistumisen kynnykselle (v.1450-1860). Helsinki: SKS.
- Fiebranz, Rosemarie (2005), "Marital conflict over the gender division of labour in agrarian households, Sweden 1750-1850". Teoksessa: Ågren & Erickson (toim): The Marital Economy in Scandinavia and Britain 1400-1900. England: Ashgate.
- Frigren, Pirita (2016), Kotisatamassa: merimiesten vaimot, naisten toimijuus ja perheiden toimeentuloehdot 1800-luvun suomalaisessa rannikkokaupungissa. Jyväskylä: Jyväskylä studies in humanities.
- Haapala, Pertti (1989), Sosiaalhistoria – johdatus tutkimukseen. Käsikirjoja 12. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Halmesmaa, Pekka (1978), Kirkkokurisäännöstö Suomessa 1848-1869 ja sen soveltaminen Turun ja Kajaanin rovastikunnissa. Helsinki: Suomen kirkkohistoriallinen seura.
- Hartikainen, Esko (2005), Heränneitä ja nukahtaneita: kulttuuri, kontrolli ja herätys 1800-luvun alun Liperissä. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Hautakoski, Maarit (2007), Kirkollisen yhtenäiskulttuurin mureneminen Halsualla ja Vetelissä 1800-luvun jälkipuoliskolla. Pro gradu -työ: Jyväskylän yliopisto, Historian ja etnologian laitos, Suomen historia.
- Häggman, Kai (1994), Perheen ihanne ja sivistyneistön elämäntapa 1800-luvun Suomessa. Historiallisia tutkimuksia 179. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Häggman, Kai (1996), Johdatus perhehistoriaan. Helsinki: Helsingin yliopiston historian laitoksen

julkaisuja.

Johansen, Hanne Marie (2005), "Marriage trouble, separation and divorce in early modern Norway." Teoksessa: Ågren & Erickson (toim): *The Marital Economy in Scandinavia and Britain 1400-1900*. England: Ashgate.

Jokiaho, Mika (2000), "Suvun, perheen ja kotitalouden kunnian tähden. Seksuaalisuus ja sivilisoituminen uuden ajan alussa Pohjanmaalla (1540-1690)". Teoksessa Matikainen, Olli (toim.), *Rikos historiassa*. Jyväskylä: Jyväskylän historiallinen arkisto.

Juva, Mikko (1960), *Valtiokirkosta Kansankirkoksi: Suomen Kirkon Vastaus Kahdeksankymmentäluvun Haasteeseen*. Porvoo: WSOY.

Kaikkonen, Erkki (1961), *Itä-Hämeen Kirkkoneuvostot 1870-1919*. Suomen historian pro gradu: Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Karonen, Petri (2002), "Moninainen patriarkalisuus – normien ja käytäntöjen solmukohdat." Teoksessa Einonen, Pii & Karonen, Petri (toim.), *Arjen valta: Suomalaisen yhteiskunnan patriarkalisesta järjestyksestä myöhäiskeskiajalta teollistumisen kynnykselle (v.1450-1860)*. Helsinki: SKS.

Karttunen, Saara (1978), *Keuruun Seurakunnan Elämää 1628-1978: Keuruun Seurakunnan 350-vuotisjuhlajulkaisu*. Keuruu: Keuruun seurakunta.

Kietäväinen-Sirén, Hanna (2015), *Erytynen Ystävyys: Miehen Ja Naisen Välinen Rakkaus Uuden Ajan Alun Suomessa (n. 1650-1700)*. Jyväskylä: University of Jyväskylä.

Kotilainen & Saarimäki (2013), *Isäehdokkaat hiillostettavana. Paikallisyhteisö aviottoman äidin tukena 1800-luvun lopun sisäsuomalaisella maaseudulla*. Teoksessa Eilola, Jari & Moilanen, Laura-Kristiina (toim.), *Yhteisöllisyyden perintö: tutkimuksia yhteisöistä eri vuosisadoilla*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Kortekangas, Paavo (1965), *Kirkko ja uskonnollinen elämä teollistuvassa yhteiskunnassa*. Porvoo: WSOY

Kortekangas, Paavo (1967), *Kirkko murroksen vuosina 1899-1917*. Porvoo: WSOY

Kortekangas, Paavo (1969), "Kirkko ja seurakunnallinen elämä." Teoksessa Jutikkala, Eino (toim.), *Hämeen historia IV.1 Noin vuodesta 1870 vuoteen 1945*. Hämeenlinna: Karisto.

Laasonen, Pentti (1971), *Vanhan kirkollisuuden hajoaminen Pohjois-Karjalassa*. Helsinki: Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 83.

Laasonen, Pentti & Raittila, Pekka (1985), "Talonpoika kirkollisessa yhtenäiskulttuurissa." Teoksessa Linkola, Martti & Hakamäki, Toivo & Kirkinen, Heikki (toim.), *Sukupolvien perintö 2. Talonpoikaiskulttuurin kasvu*. Helsinki: Kirjayhtymä.

Laasonen, Pentti (1991), *Suomen kirkon historia 2. Vuodet 1539-1808*. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö.

Lahti, Markku (1994), *Vanhan Korpilahden historia. Korpilahden, Muuramen ja Säynätsalon yhteisaika emäseurakunnan synnystä 1861 kuntien itsenäistymiseen 1923*. Jyväskylä: Gummerus.

Lappalainen, Jussi T. (1977), *Jyväskylän Maalaiskunnan Kirja*. Jyväskylä: Jyväskylän maalaiskunta ja maaseurakunta.

- Lenhammar, Harry (1994), *Kyrkan I Sockenstämman: Uppvidinge Härad/kontrakt Ca 1820 Till 1860*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- Lidman, Satu (2015), *Väkivaltakulttuurin perintö: sukupuoli, asenteet ja historia*. Helsinki: Gaudeamus
- Lindström, Dag (1988), *Crime and Control in the Capital: Stockholm 1475-1625*. Teoksessa Österberg, Eva & Lindström (toim.), *Dag, Crime and social control in medieval and early modern Swedish towns*. Uppsala: Studia Historica Upsaliensia.
- Liliequist, jonas (2014), *Naming practises as a social control : the continuity and change of morals in local peasant communities (c. 1850-1960)*, teoksessa Matikainen, Olli & Lidman, Satu (toim.), *Morality, crime and social control in Europe 1500-1900*. Helsinki: Finnish literature society.
- Mahkonen, Sami (1978), *Johdatus perheoikeuden historiaan*. Helsinki: Suomen lakimiesliiton kustannus
- Mahkonen, Sami (1980), *Avioero: Tutkimus Avioliittolain Erosäännösten Taustasta Ja Tarkoituksesta*. Helsinki: Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja.
- Markkola, Pirjo (2002), *Synti ja siveys: naiset, uskonto ja sosiaalinen työ Suomessa 1860-1920*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 888. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Markkola, Pirjo (2006), "Seksi, miehet ja moraalit. Miesten seksuaalisuus moraalikysymyksenä 1800- ja 1900-lukujen taitteessa." teoksessa: Ahola, Minna & Antikainen, Marjo-Riitta & Päivi Salmesvuori, *Taivaallista Seksiä: Kristinuskon Ja Seksuaalisuus*. Helsinki: Tammi.
- Murtorinne, Eino (1992), *Suomen kirkon historia 3, autonomian kausi 1809-1899*. Helsinki: WSOY.
- Mönkkönen, Mauri (1988), "Seurakuntaelämä", teoksessa Mauno Jokipii (toim.) *Keski-Suomen historia 2: Keski-Suomi maakunta-ajatuksen synnystä itsenäisyyden aikaan*. Jyväskylä: Keski-Suomen maakuntaliitto
- Nieminen, Anna-Liisa (2003), "Skiljobref bewiljas": Epäonnistuneet avioliitot Göteborgin hiippakunnassa vuosina 1774-1778. Pro-gradu -tutkielma: Jyväskylän yliopisto, historian ja etnologian laitos.
- Nieminen, Armas (1951), *Taistelu sukupuolimoraalista : avioliitto- ja seksuaalikysymyksiä suomalaisen hengenelämän ja yhteiskunnan murroksessa sääty-yhteiskunnan ajoilta 1910-luvulle*. Porvoo: WSOY
- Nieminen, Armas (1993), *Suomalaisen aviorakkauden ja seksuaalisuuden historia. Avioliitto- ja seksuaalikysymyksiä suomalaisen hengenelämän ja yhteiskunnan murroksessa sääty-yhteiskunnan ajoilta nykypäivään*. Helsinki: Väestötutkimuslaitos, Väestöliitto
- Nuutinen, Riina (2016), *Avioero viritetty: Avioerot avio-ongelmien ratkaisuna Jämsässä vuosina 1890-1910*. Pro-gradu -tutkielma: Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, historian ja etnologian laitos.
- Peltonen, Martti (1986), *Kivijärven Kirja. Kivijärvi: Kivijärven kunta : Kivijärven seurakunta..*
- Phillips, Roderick. (1988), *Putting asunder: A history of divorce in Western society*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pohjola-Vilkuna, Kirsi (1995), *Eros Kylässä: Maaseudun Luvaton Seksuaalisuus Vuosisadan*

Vaihteessa. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Pylkkänen, Anu (1990), *Puoli Vuodetta, Lukot Ja Avaimet: Nainen Ja Maalaistalous Oikeuskäytännön Valossa 1660-1710*. Helsinki: Lakimiesliiton kustannus.

Pylkkänen, Anu (1991), ”Avioliiton historiaa – Sukujen sopimuksesta kahden kauppaan.” Teoksessa Letto-Vanamo, Pia (toim.) *Suomen Oikeushistorian Pääpiirteet: Sukuvallasta Moderniin Oikeuteen*. Helsinki: Gaudeamus

Pyykkö, Yrjö (1965), *Luhangan seurakunta ”1864-1964”*, Teoksessa Kulha, Keijo (toim.) *Luhangan kirja*. Pieksämäki: Luhangan kunta.

Repo, Onni A.A (1937), *Jyväskylän kunnan historia*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.

Renvall, Pentti (1983), *Nykyajan historiantutkimus*. Porvoo; Hki; Juva: WSOY.

Roiko-Jokela, Heikki (1998), ”Asutus- ja väestöhistoria”, Teoksessa Roiko-Jokela Heikki & Alamäki, Päivi (toim.) *Karstulan kirja*. Karstulan kunta: Karstulan seurakunta.

Roiko-Jokela, Heikki (1998), ”Lain ja oikeuden käyttöä – moraalien ja järjestyksen valvontaa.” Teoksessa Roiko-Jokela Heikki & Alamäki, Päivi (toim.) *Karstulan kirja*. Karstulan kunta: Karstulan seurakunta.

Räisänen, Arja-Liisa (1995), *Onnellisen avioliiton ehdot: sukupuolijärjestelmän muodostumisprosessi suomalaisissa avioliitto- ja seksuaalivalistusoppaissa 1865-1920*. Helsinki: Suomen Historiallinen seura.

Saarimäki, Pasi (2010), *Naimisen normit, käytännöt ja konfliktit. Esiaviollinen ja aviollinen seksuaalisuus 1800-luvun lopun keskisuomalaisella maaseudulla*. Jyväskylä: Jyväskylä studies in humanities.

Saarimäki, Pasi (2014), ”Legislative and judicial effects of forbidden sexuality on engagements and marriages in late nineteenth-century Central Finland.” teoksessa Matikainen, Olli & Lidman, Satu (toim), *Morality, crime and social control in Europe 1500-1900*”. Helsinki: Finnish literature society.

Sihvo, Jouko (1981), *Näkökulma suomalaisten moraaliin: avoliitto, avioliitto ja seksi kirkollisessa etiikassa*. Juva; WSOY

Taussi Sjöberg, Marja (1988), *Skiljas: Trolovning, äktenskap och skilsmässa i Norrland på 1800-talet*. Stockholm: Författarförlaget.

Tuomaala, Saara (1986), ”Kivijärven seurakunnan elämää.” Teoksessa Peltonen Martti (toim.) *Kivijärven kirja*. Jyväskylä: Kivijärven kunta ja seurakunta.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2009), *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Tammi

Ylikangas, Heikki (1968), *Puolisonvalintaan vaikuttaneista tekijöistä sääty-yhteiskunnan aikana*. Historiallinen aikakauskirja 1968.

Österberg, Eva (1988), *Cruelty and Care within the Family*. Teoksessa Österberg, Eva & Lindström (toim.), *Dag, Crime and social control in medieval and early modern Swedish towns*. Uppsala: Studia Historica Upsaliensia.

Liitteet

Liite 1. Käsiteltyjen avio-ongelmien määrä pariskunnittain.

(Suluissa on avioliiton ongelmien käsittelytapauksien määrä: joidenkin pariskuntien tapauksia käsiteltiin useissa eri kokouksissa.)

x – ei tiedossa

Seurakunta	1870	1880	1890	1900	Yhteensä/srk
Jkl	1 (2)	0	2 (2)	2 (2)	5 (6)
Jkl msrk	2 (2)	7 (7)	2 (2)	2 (2)	13 (13)
Karstula	3 (3)	5 (6)	24 (46)	1 (3)	33 (58)
Keuruu	1 (1)	6 (6)	4 (4)	1 (1)	12 (12)
Kivijärvi	9 (10)	2 (2)	0	2 (3)	13 (15)
Korpilahti	2 (2)	0	8 (10)	3 (6)	13 (18)
Luhanka	0	x	4 (14)	1 (2)	5 (16)
Multia	0	0	0	0	0
Pihlajavesi	0	0	1 (2)	1 (1)	2 (3)
Urainen	1 (1)	3 (8)	x	x	4 (9)
Viitasaari	3 (3)	5 (5)	x (2)	x	8 (10)
Yhteensä	22 (24)	28 (34)	45 (82)	13 (20)	108* (160)

* Summa on 108 eikä 106, sillä kahden pariskunnan tilannetta käsiteltiin kahtena eri vuosikymmenenä.

Liite 2. Kirkkoneuvostoissa käsitellyt asiat kymmenvuotisjaksoina.

Käsitellyt asiat on jaettu muihin asioihin (esimerkiksi virka-, rakennus-, ja talousasiat), muihin siveysasioihin jotka ulottuivat kirkollisen kontrollin piiriin (esimerkiksi liian pitkät kihla-ajat, yöstely, tanssin pito, muut riita-asiat) sekä avio-ongelmiin, joita tässä tutkimuksessa käsitellen.

1870-luku

Seurakunta	Kokouksia	Asioita yhteensä	Muut asiat	Muut siveysasiat	Avio-ongelmat
Jyväskylä	23	46	43	1	2
Jkl msrk	26	46	43	1	2
Keuruu	4	4	2	1	1
Korpilahti	7	14	10	2	2
Multia	0	-	-	-	-

1880-luku

Seurakunta	Kokouksia	Asioita yhteensä	Muut asiat	Muut siveysasiat	Avio-ongelmat
Jyväskylä	59	148	147	1	0
Jkl msrk	27	61	42	17	2
Keuruu	16	45	21	18	6*
Korpilahti	10	11	11	0	0
Multia	11	13	12	1	0

* Keuruulla siveysasioita (mukaan lukien avio-ongelmat) käsiteltiin 1880-luvulla ainoastaan yhdessä kokouksessa. Tuolloin käsiteltiin kaikki seurakunnassa esiin tulleet siveysongelmat kerralla.

1890-luku

Seurakunta	Kokouksia	Asioita yhteensä	Muut asiat	Muut siveysasiat	Avio-ongelmat
Jyväskylä	64	175	164	9	2
Jkl msrk	10	47	37	8	2
Keuruu	20	36	33	0	3
Korpilahti	24	58	35	13	10
Multia	23	28	28	0	0

1900-luku

Seurakunta	Kokouksia	Asioita yhteensä	Muut asiat	Muut siveysasiat	Avio-ongelmat
Jyväskylä	47	143	136	4	3
Jkl msrk	7	19	14	3	2
Keuruu	47	136	133	2	1
Korpilahti	17	81	59	16	6
Multia	7	7	7	0	0

Liitteiden lähteet: tarkasteltujen seurakuntien kirkkoneuvoston pöytäkirjat.